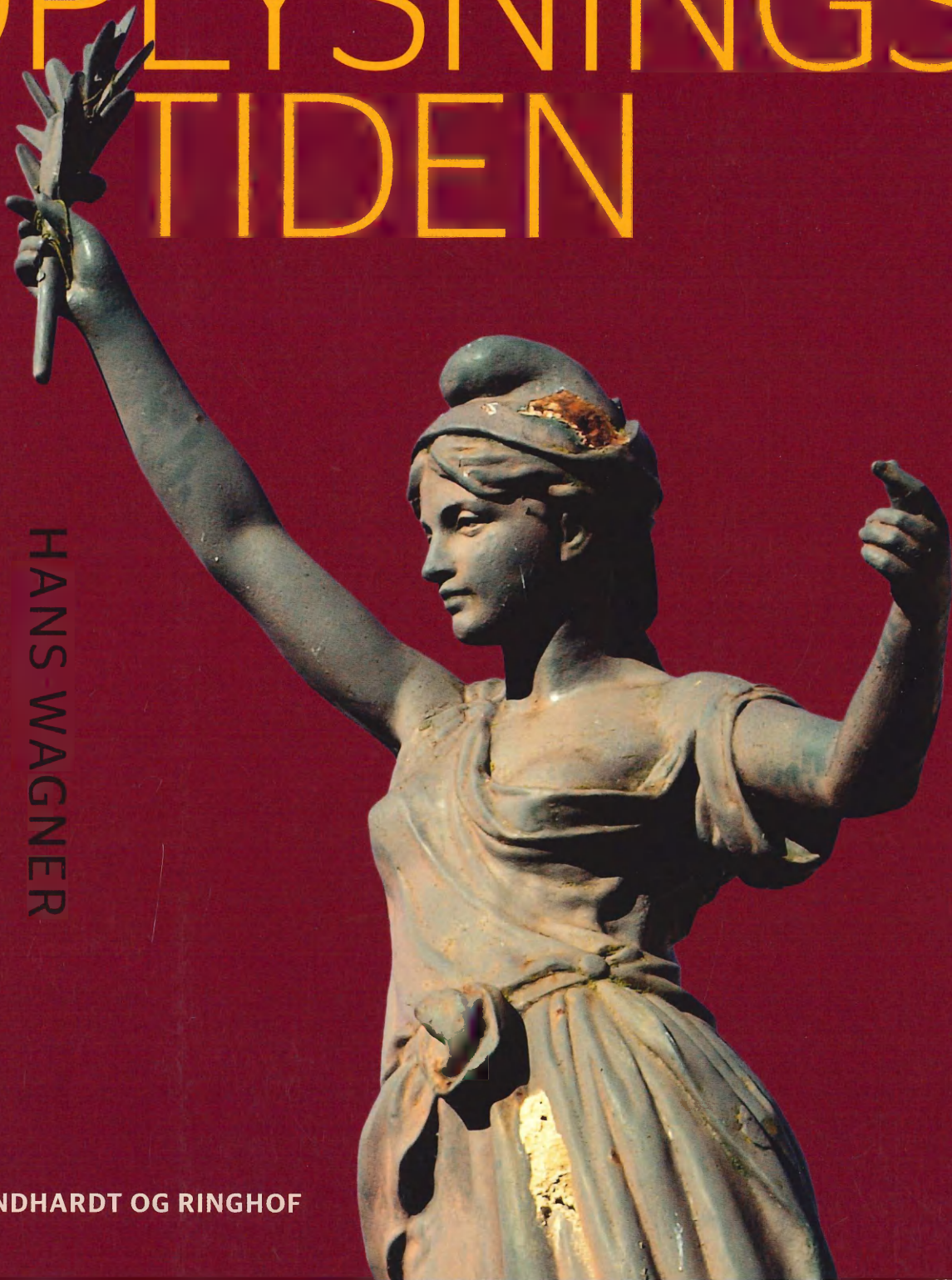

PÅ SPORET AF
D
P
L
Y
S
N
I
N
G
S
T
I
D
E
N

HANS WAGNER

LINDHARDT OG RINGHOF

HANS WAGNER

PÅ SPORET AF
OPLYSNINGS
TIDEN

LIN

INDHOLD

FORORD 4

Bogens opbygning 6

KAPITEL 1

OPLYSNINGSTIDEN 8

Hvad var oplysningstiden? 11

Oplysningstidens betydning 15

KAPITEL 2

VIDENSKABEN OG STANDSSAMFUNDET 20

Standssamfundet 22

KAPITEL 3

LIBERALISME 26

Økonomisk liberalisme 28

Forudsætninger for vækst 29

Slaveriet 31

Danmark forandres 33

KAPITEL 4

DANNELSE OG DISCIPLINERING 36

Saloner og kaffehuse - træning i demokrati 38

Status og magt 41

Tre former for dannelse 41

Disciplinering 42

KAPITEL 5

LIVET OG GUD 48

En lidenskabelig tro 50

Religion og videnskab i harmoni 51

Livet skal bruges til noget 52

KAPITEL 6	FRIHED, LIGHED OG BRODESKAB	58
	Hvorfor stormede de Bastillen?	61
	Revolutionen og oplysningstiden	61
	Årsager til revolutionen	62
	Demokrati og nationalfølelse	63

KAPITEL 7	RETTIGHEDER OG PLIGTER	68
	Frankrigs nye forfatning	70
	Liberale tanker	70
	Pligter over for staten	72

KAPITEL 8	UTOPI OG UNDERTRYKKELSE	78
	Revolutionen kører af sporet	80
	Konventsdekretet	81
	Robespierre bliver selv henrettet	85

KAPITEL 9	KROP OG LIGESTILLING	90
	Har kvinder også rettigheder?	93
	Modstand imod ligestilling	94
	Den lange rejse mod rettigheder	96

KAPITEL 10	ORDEN OG FRIHED	102
	Napoleon tager magten	105
	Andre veje til demokrati	107

KAPITEL 11	ARVEN FRA OPLYSNINGSTIDEN	112
	Demokratier i Europa	114
	Har demokratiet en fremtid?	115

OPGAVER OG ARBEJDSFORSLAG	122
Forløbsplan	134
Kildefortegnelse	138
Videre læsning	139
Register	140
Billedfortegnelse	141

FORORD

På billedet afslører en gruppe rasende parisere Charlotte Corday, som netop har myrdet Jean-Paul Marat, en af den franske revolutions ledere. Corday sympatiserede selv med oplysningstidens nye ideer, men frygtede, at Marats voldelige tilgang ville gøre Frankrig til et diktatur. Det ville hun for enhver pris forhindre! Resultatet af hendes handling blev dog det modsatte, idet Marat herefter blev opfattet som en martyr og et forbillede af de mest fanatiske revolutionære.

Marats tilhængere mente, at enhver modstander af revolutionen skulle bekæmpes med alle midler. Charlotte fik derfor selv en blodig død. Ligesom mange andre blev hun henrettet i guillotinen – og i stedet for et mindre voldeligt Frankrig førte hendes drab på Marat sandsynligvis blot til endnu flere henrettelser.

Når historien skal behandles fagligt, må vi prøve at forstå fortiden og de mennesker, der levede i den. Det kræver, at vi skaffer os viden om de forhold, de levede under, og sætter os ind i de grunde, de kunne have til at handle anderledes, end vi ville gøre i dag. Historien udspiller sig nemlig ikke som en dårlig film, hvor man altid klart og tydeligt kan skelne mellem de gode og de onde, rigtigt og forkert. Hverken Charlotte Corday eller Marat er entydige helte eller skurke. De ønskede begge at gøre noget godt for Frankrig.

Oplysningstiden var en periode med mange nye tanker og idealer, som vi stadig synes er vigtige i dag. Men alle ideerne var ikke nødvendigvis lige gode, og det var heller ikke altid, at forsøget på at føre dem ud i livet blev særligt vellykket i første omgang. Europas historie i 1800-tallet rummer en lang række revolutioner. Ikke alle førte til, at samfundet blev lavet om til noget bedre. Nogle gange blev enerådige magthavere bare skiftet ud med andre enerådige magthavere – og en hel del mennesker måtte dø undervejs.

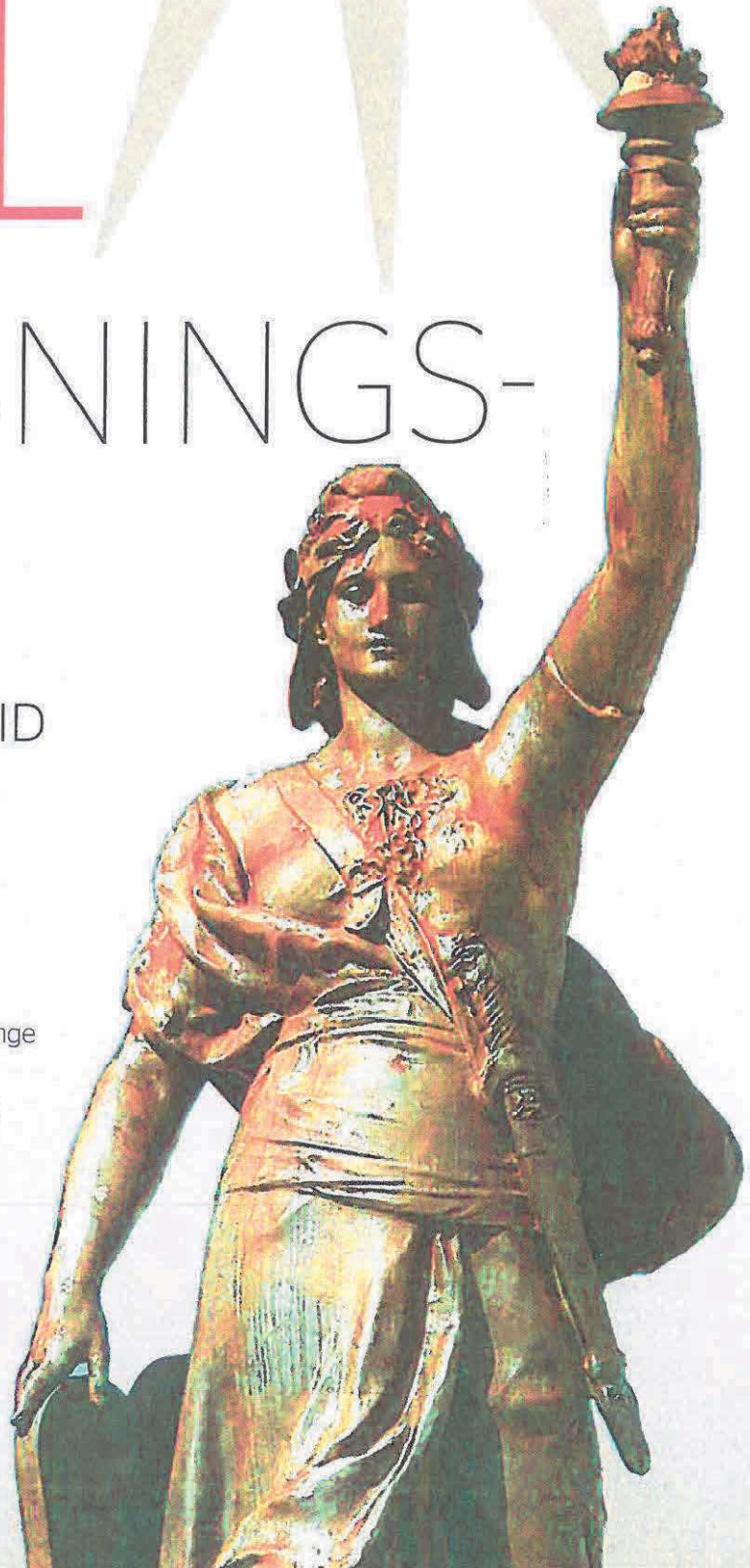
Mordet på Marat,
maleri af Jean-
Joseph Weerts
(1847-1927).

1

OPLYSNINGS- TIDEN

FORNUFT OG VANVID

Marianne, den unge
kvinde med rød
hue, blev symbol
for den franske
revolution.

Den 10. november 1793 var der fest i Paris. Notre Dame-kirken var pyntet op og dækket med blomster. Over alteret hang et broderet billede af et træ, som skulle symbolisere frihed, lighed og fornuft. Oven over træet kunne man se den røde hue, der var et af revolutionens symboler, og foran træet var der broderet ituslæede kroner og sceptre ved siden af en bibel, der var revet i stykker. Træets rødder groede ud over en jordklode.

Ved siden af alteret stod der ikke statuer af Jomfru Maria, Jesus eller helgener, som der plejer i en katolsk kirke. I stedet var der opstillet en række buste af franske filosoffer, og ved siden af dem brændte en flamme, der blev kaldt "Sandhedens fakkelt". Uden på kirkebygningen var hovederne blevet hugget af statuerne langs murene, fordi man fejlagtigt troede, at de forestillede franske konger.

I øvrigt hed bygningen slet ikke Notre Dame-kirken læn- gere. Den var lige blevet omdøbt til "Fornuftens tem- pel". Og hele den store fest handlede også om at fejre menneskets fornuft. Det skete blandt andet ved, at omkring hundrede unge piger, klædt i hvidt, gik i optog ind i kirken, mens de sang og viftede med egeløv. Bag ved dem kom en kvinde, klædt i rødt, hvidt og blåt og båret af fire mænd. Hun var symbol på friheden.

Som et af festens højdepunkter holdt en af Frankrigs nye politiske ledere, Pierre-Gaspard Chaumette, en ener- gisk tale, hvor han fordømte religion og fanatisme. Fem måneder senere blev den samme Chaumette halshugget, fordi lan- dets politiske ledere mente, at han var en fjende af det franske folk. Der gik ikke lang tid fra hyldesten af fornuften til et vanvid af myrderier.

1. Hvad skete der under "Festen for fornuften"?
2. Hvilke holdninger lå bag de handlinger og symboler, som var en del af festen?
3. Hvad var det nye ved oplysningstiden?
4. Hvad er "fanatisme"?
5. Hvad er en revolution, og hvad gjorde den franske revolution til en revolution?
6. Hvilke positive og negative sider ved oplysningstiden bliver nævnt i teksten?
7. Hvem var Immanuel Kant, og hvad skrev han om i sin artikel "Hvad er oplysning"?

MENS DU LÆSER

"Festen for fornuften". Under revolutionen blev den unge kvinde med rød frygisk hue et frihedssymbol. Hun kaldtes Marianne - en sammentrækning af de to mest almindelige franske kvindenavne.

Pierre-Gaspard Chaumette
(1763-1794).

Den franske revolutions ledere brugte Notre Dame-kirken i Paris til at holde en stor "Fest for fornuften".

Den franske revolution var brudt ud fire år tidligere, i 1789. En revolution udspringer af et dybt ønske om at ændre noget grundlæggende. Og det var lige, hvad der skete. Den franske konge og hans dronning blev henrettet. Frankrig fik nye magthavere, som ønskede at indføre en form for demokrati og troede på menneskerettigheder og fornuft. Men kampen for at lade fornuften regere i Frankrig førte samtidig til, at 40.000 mennesker blev henrettet, og rundt regnet 250.000 blev slået ihjel i borgerkrig. Og revolutionen – hvis mål var at bringe frihed og lighed til hele det franske folk – endte med, at kejser Napoleon tog magten og førte krig i det meste af Europa. På den måde døde yderligere fire millioner mennesker.

Hvad var oplysningstiden?

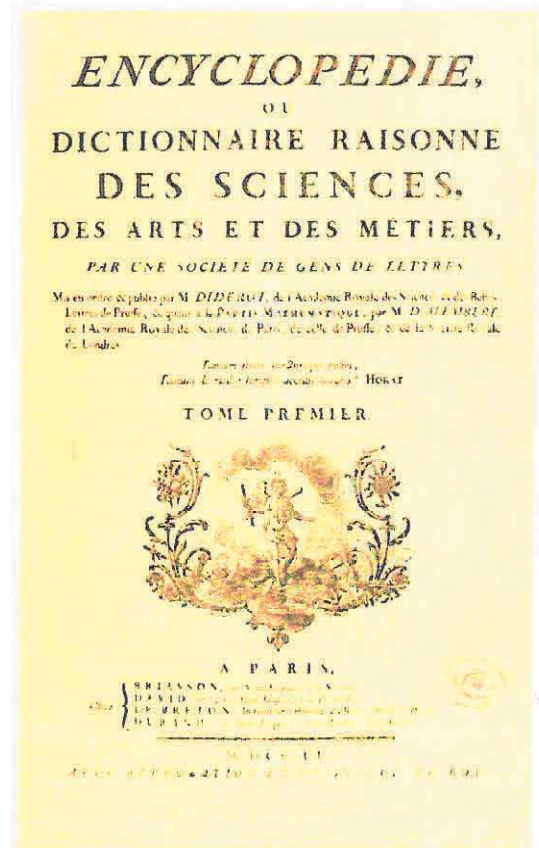
I 1700-tallet sker der en afgørende forandring i menneskers måde at opfatte sig selv og deres liv på. Blandt belæste mennesker i Europa blev det for første gang i historien en udbredt tanke, at guder slet ikke eksisterede.

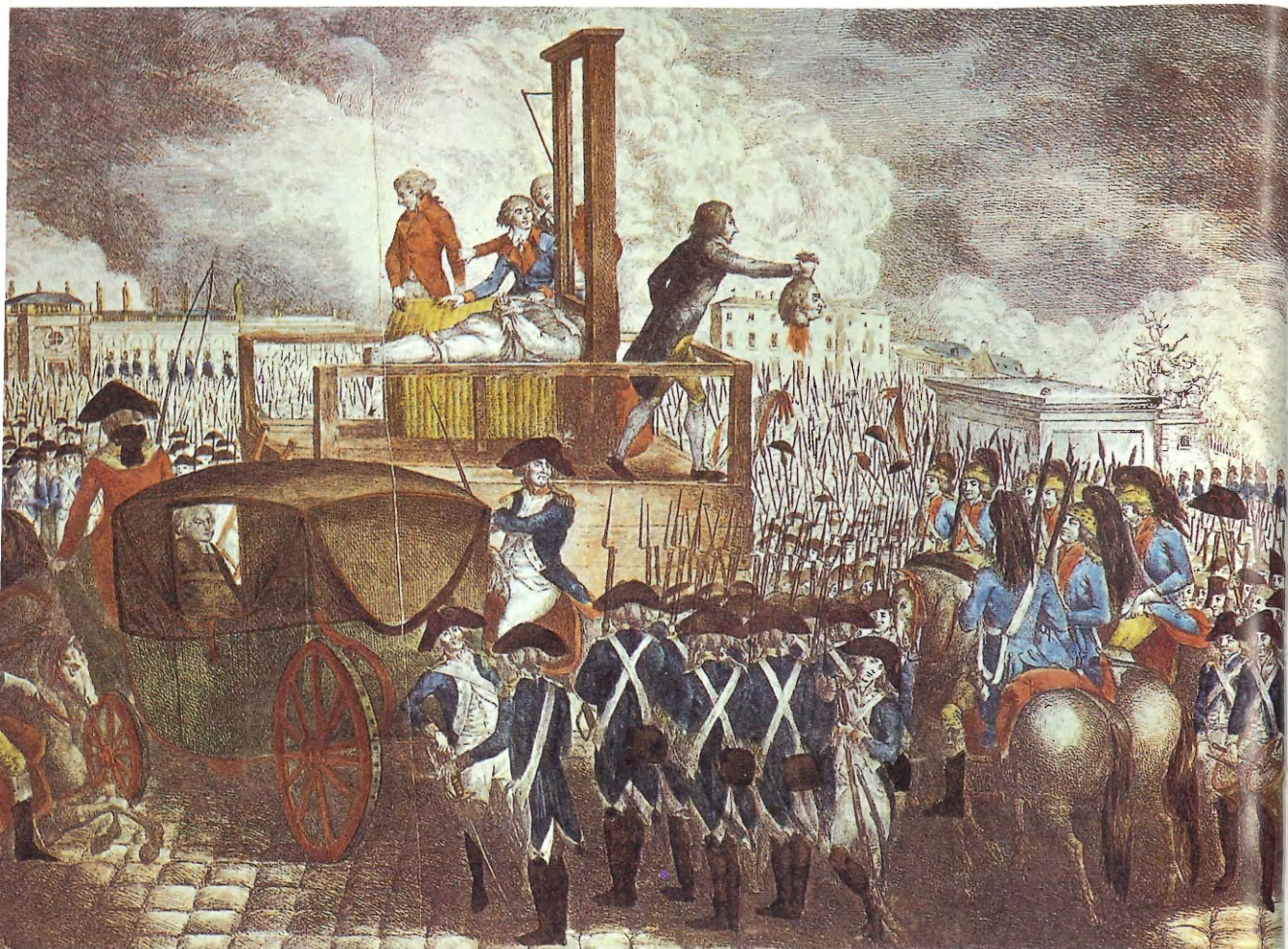
Det var ganske vist ikke nogen ny ide. Den var blevet tænkt allerede i antikkens Grækenland, og i renæssancen havde naturvidenskabsfolk stillet spørgsmål ved, om Bibelens ord skulle forstås bogstaveligt, når det drejede sig om, hvorvidt Solen cirkulerede om Jorden eller omvendt. Men for første gang begyndte en række forfattere og filosoffer at skrive bøger om, at religion var noget, mennesker havde fundet på. Og deres bøger blev læst og diskuteret af endnu flere.

Når nu religionens kritikere mente, at forholdet til Gud ikke var vigtigt i menneskers liv, hvad skulle livet så handle om? Og hvordan skulle mennesker finde svar på alt det, som de gerne ville vide? Svaret på disse spørgsmål var: i denne verden og i dette liv.

Forfattere som Rousseau, Locke og Voltaire skrev om, hvordan mennesker her og nu skulle indrette deres liv og samfundet bedst muligt. For at kunne gøre det skulle mennesket bruge sin fornuft til at skaffe sig

Titelblad fra første bind af *Den store franske encyklopædi*, som udkom 1751. Det var et opslagsværk på hele 28 bind, som med sit store omfang tydeligt viste oplysningstidens ønske om at samle og udbrede viden.

Den franske konge,
Ludvig 16., blev i
1793 henrettet i
guillotinen.

HOVEDLINJER I VERDENSHISTORIEN

viden, så det kunne træffe de bedst mulige beslutninger og gøre livet så lykkeligt som muligt for så mange som muligt. Uvidenhedens mørke skulle bekæmpes, og mennesket skulle oplyses om, hvordan verden i virkeligheden hang sammen. Derfor er 1700-tallet blevet kaldt *oplysningstiden*.

Når 1700-tallets historie bliver fortalt på den måde, lyder det som en smuk fortælling om, at alting kun blev bedre. Den måde at opfatte historien på kalder vi at have et *progressivt historiesyn*. Men de mange forandringer og nye tanker skabte også mange nye problemer.

Oplysningstiden er en historie om videnskabsfolk, der arbejder hårdt for at blive klogere på verden for at helbrede sygdomme og hjælpe bønder til at dyrke jorden bedre, så de slipper for at sulte. Det er historien om politikere, som vil afskaffe ulighed i samfundet og enevældige magthaveres brutale behandling af befolkningen. Det er historien om, at der bliver bygget skoler i tusindtal, så almindelige mennesker får mulighed for at lære at læse, skaffe sig viden og tage del i samfundet. Men 1700-tallet er også starten på en historie om, hvordan nye magthavere med endnu mere voldelige midler forfølger dem, som er uenige i, hvordan samfundet skal ændres. Det er historien om nationalt sammenhold i befolkningen, men også om, hvordan det sammenhold bliver styrket ved at stå sammen om at føre krig mod andre nationer.

I modsætning til tidligere kæmpede Napoleons soldater ikke bare for Napoleon, men også for Frankrig. Med tiden skulle det vise sig, at *nationalisme* kunne motivere samfund og soldater til at bekæmpe deres fjender i en helt anden grad, end man nogensinde havde set før. Derfor er oplysningstiden ikke kun en fortælling om, hvordan mennesket bruger sin fornuft og videnskabens metoder til at udforske verden. Det er også en fortælling om vanviddet i den franske revolutions massehenrettelser og Napoleonskrigenes mange døde soldater.

Historiesyn: en grundlæggende opfattelse af historien.

Regressivt historiesyn: den opfattelse, at fortiden var bedre end nutiden.

Progressivt historiesyn: den opfattelse, at verden har forandret sig til det bedre gennem historien.

TO SLAGS HISTORIESYN

- Ateisme:** En opfattelse af, at religiøse tanker er overflødige og udtryk for en fejlagtig opfattelse af verden, samt at guder ikke eksisterer.
- Enevælde:** Den opfattelse, at kongen har ret til at regere landet stort set uden nogle begrænsninger.
- Fornuft:** Menneskets evne til at tænke og finde ud af, hvordan verden fungerer, og hvordan livet skal leves.
- Oplysning:** At mennesker får viden om, hvordan livet, verden og samfundet i virkeligheden fungerer.
- Pietisme:** En tolkning af kristendommen, som lægger vægt på inderlig tro og høje krav til den kristnes levevis.
- Religionskritik:** Kritisk stillingtagen til religiøse tanker og traditioner.
- Rettigheder:** At mennesket er født med ret til at gøre en række ting, uden at andre blander sig i det: fx at sige sin mening, at eje jord eller genstande samt at tro og tænke, hvad man vil.
- Revolution:** En hurtig og voldsom forandring af fx et samfund.
- Tolerance:** Vilje til at acceptere, at andre mennesker lever livet på en anden måde og har andre holdninger, end man selv har.

BEGREBER FRA OPLYSNINGSTIDEN

Oplysningstidens betydning

Vi kan genfinde oplysningstidens tanker alle mulige steder i verden i dag. Interessen for videnskaben førte til ny viden og ny teknologi, som blev af enorm betydning for 1800-tallets industrialisering. Videnskaben forandrede verden og skabte rigdom og teknologiske muligheder, som ingen dengang havde kunnet forestille sig. Vi er i dag ret enige om, at uddannelse, forskning og nye ideer kan gøre vores liv bedre.

1700-tallets forfattere og filosoffer skrev om demokrati og lighed for loven. Deres ideer om borgernes ligeværd blev siden skrevet ind i både den danske grundlov og mange andre landes grundlove, som stadig gælder i dag og danner rammen om samfund med folkestyre, religionsfrihed, ytringsfrihed og retten til at blive behandlet retfærdigt, hvis man bliver anklaget for at have brudt loven.

I 1700-tallet udvikledes de nye tanker om, at alle borgere i et land lever i et fællesskab, hvor de har de samme rettigheder og pligter. Derfor har de også alle krav på at blive hørt, når det skal besluttes, hvordan samfundet skal styres. Der blev skrevet om liberalisme, konservatisme og socialisme – politiske ideologier, som blev grundlaget for de partier, mange stadig stemmer på i dag.

Men nogle af de samme tanker blev sidenhen grundlaget for nationalisme, fascisme, nazisme og kommunisme. Det var helt andre ideologier, som ikke lagde vægt på det enkelte menneskes frihed og rettigheder. I stedet tog de udgangspunkt i oplysningstidens vilje til at forny samfundet og om nødvendigt tvinge forandringerne igennem, også selvom nogle mennesker kom til at lide under dem. De greb tanken om, at folket var et stærkt fællesskab, som på vejen mod store mål havde ret til at rydde fjenderne af vejen. Både fjender inde i landet og uden for dets grænser. Disse ideologier skulle i løbet af det 20. århundrede vise sig at få langt flere millioner af menneskers død på samvittigheden, end den franske revolution havde.

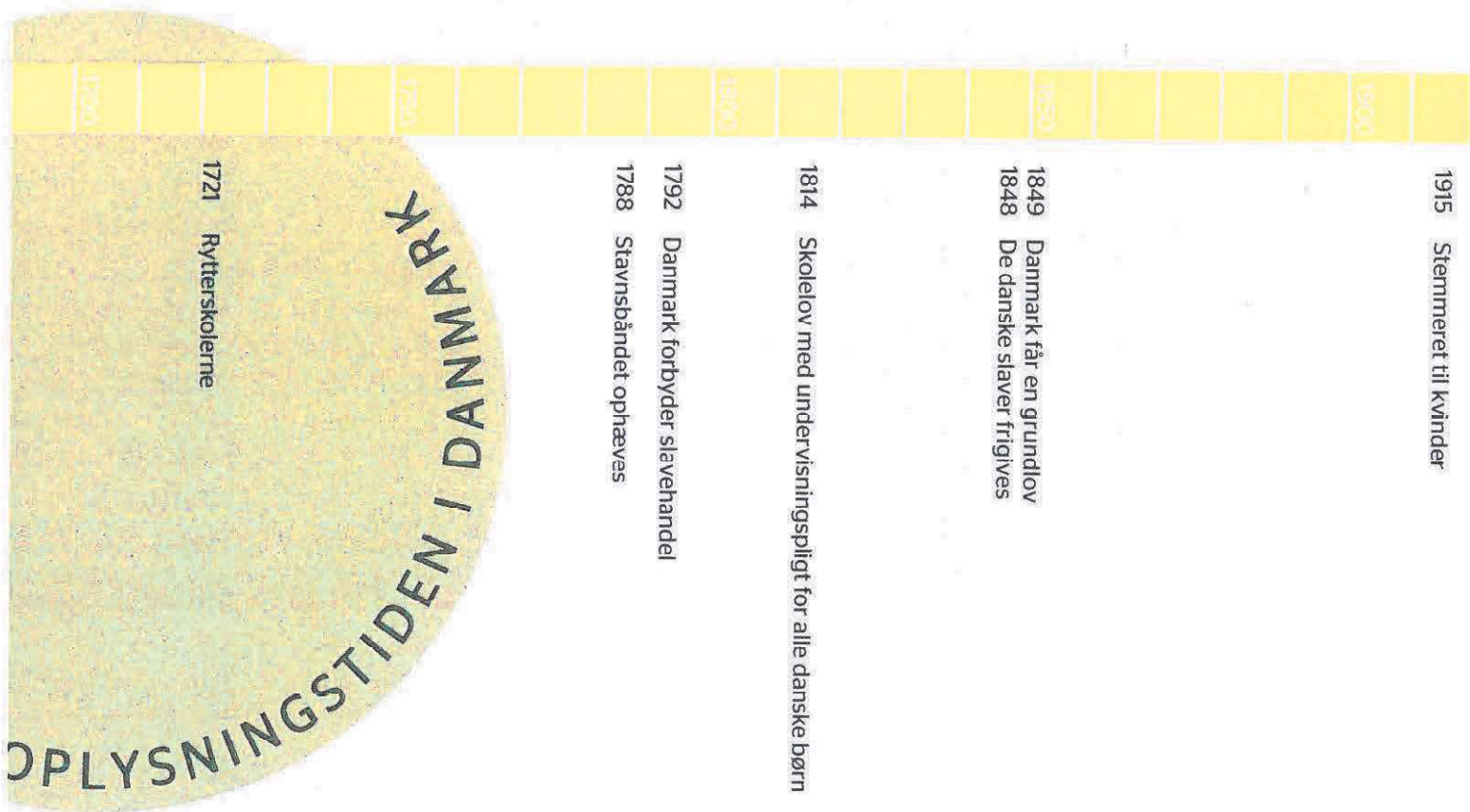
Forsiden af Danmarks første grundlov, som den 5. juni 1849 blev underskrevet af Frederik 7.

Immanuel Kant
(1724-1804).

Allerede i oplysningstiden var der nogle, som så denne fare. Den tyske filosof Immanuel Kant skrev i 1784 en artikel med titlen "Hvad er oplysning?" Hans svar på spørgsmålet var de to latinske ord "Sapere aude": Vov at vide. Kant mente, at et oplyst menneske skulle vove at bruge sin fornuft og viden uden at lade sig styre af, hvad andre måtte sige. På den måde kunne der sættes spørgsmålstegn ved religiøse holdninger, samfundets opbygning, og hvem der skulle have den politiske magt. Individets kritiske refleksion gav mulighed for at gøre op med fordomme, overtro og unødvendige traditioner. Mennesket skulle træffe beslutninger ud fra fakta, ikke vaner og fornemmelser.

Kants bøger om, hvordan mennesker kommer frem til viden om verden, og hvordan man kan svare på etiske spørgsmål ved hjælp af fornuft og ikke religion, kom til at præge europæisk tænkning. I artiklen "Hvad er oplysning?" skrev Kant imidlertid også, at der var fare for, at det kunne føre til det rene kaos, når alt lige pludselig kunne diskuteres og laves om. Det viste sig, at Immanuel Kants bekymring var helt berettiget.

KILDER

Kilde 1.1

Interview med Anders Stjernholm, formand for Ateistisk Forening, *Kristeligt Dagblad*, 21. juni 2016

Ateister vil lære elever om både religion og oplysningstiden

Undervisningsministeren har åbnet for at gøre det obligatorisk at deltage i kristendomsundervisningen.

Så længe lignelsen om den barmhjertige samaritaner og andre kristne fortællinger dominerer, skal børn og forældre have lov til at vælge kristendomsundervisningen fra. Det mener Ateistisk Selskab.

– Vi er i princippet enige i, at børn ikke skal kunne fritages for bestemt undervisning i folkeskolen. Men vi kan godt forstå, at man gør det i dette tilfælde, hvor man har at gøre med en skævvreden størrelse, siger formand Anders Stjernholm.

I dag er kristendomsundervisning det eneste fag, elever kan fritages for. Men i et svar til Marie Krarup fra Dansk Folkeparti skriver undervisningsminister Ellen Trane Nørby (V), at hun er ”åben over for at se på mulighederne for en ændring af disse regler.”

Det skriver Altinget tirsdag. Marie Krarup siger til netavisen, at det er helt afgørende, at især muslimer lærer om kristendommen.

– Ja, muslimske børn skal lære om kristendommen. Ligesom kristne børn skal lære om islam, jødedommen og alle andre religioner, siger Anders Stjernholm, der ud over at være formand for Ateistisk Selskab er medlem af Alternativet.

Kristendomsundervisning er ikke et forkyndende fag. Målet med undervisningen er, at elever får viden om kristendom, de bibelske fortællinger og deres betydning for vores kultur. Først i syvende klasse bliver de øvrige religioner en del af undervisningen.

Kristendommen har haft større betydning for dansk kultur end andre religioner. Derfor er det i orden, at der bliver brugt mere tid på kristendommen i undervisningen. Men Bibelen og Jesus fylder alt for meget, mener Anders Stjernholm.

– Hvis vi underviste i dansk fodboldhistorie, ville Michael Laudrup fylde mere end Søren Colding. Det er helt fair. Men faget skulle ikke hedde Michael Laudrup-historie, siger han.

Børn skal undervises i idéhistorie, foreslår han. Tanker fra oplysningstiden og de politiske ideologier skulle være en del af undervisningen sammen med religion.

– Kristendomsundervisning kan ikke forklare børn, hvordan etik og moral er blevet formet i vores samfund. For det kan Bibelen ikke forklare, siger han.

– Vi skal undervise børn i vores komplette idéhistorie i stedet for at vælge nogle gamle historier til, siger han.

Kilde 1.2

Opslag om ”Den kristne kulturarv”,
fra www.danmarkskanon.dk

I 2016 satte kulturminister Bertel Haarder gang i en diskussion af, hvilke samfundsværdier, traditioner og bevægelser det danske samfund er formet af og fælles om – og hvad der er værd at tage med ind i fremtidens samfund. Der kom forslag ind fra mange forskellige privatpersoner, skoleklasser, politikere og organisationer. Et udvalg sorterede dem i 20 overordnede samfundsværdier. Blandt dem var ”Den kristne kulturarv”.

Den kristne kulturarv

Den evangelisk-lutherske udgave af kristendommen, som kom til Danmark med Reformationen i 1536, har haft afgørende betydning for udviklingen af det danske samfund og dets værdigrundlag.

Selvom det kun er et mindretal af befolkningen, der går regelmæssigt i kirke eller opfatter sig som troende i traditionel forstand, er det store flertal af befolkningen medlemmer af folkekirken og benytter den til at ramme livets store begivenheder ind. Højtider som jul og påske er desuden traditioner, der fejres af en stor del af befolkningen, uden at de nødvendigvis tillægges en strengt religiøs betydning. Folkekirken spiller således en stor rolle for opfattelsen af det folkelige fællesskab. Det natio-

nale træk ved kirken kan ses som en styrke for fællesskabsfølelsen, men kan samtidig udgøre et problem i et samfund, der rummer mennesker med anden kristen identitet eller andre religioner, eller som ikke har nogen religion.

Den danske folkekirke bygger på nogle tilsyneladende paradokser. På den ene side er folkekirken som en af de få kirker i Europa knyttet til staten gennem grundloven, selvom den er uafhængig af den. På den anden side er den danske stat sekulær, og dens love bygger ikke på nogen kirkelig eller religiøs autoritet. På baggrund af denne sondring mellem stat og kirke i Danmark er det ikke velset at bruge religiøse argumenter i en politisk debat, ligesom det ofte vækker modstand, når præster udtaler sig politisk fra prædikestolen. Samtidig præger folkekirken og kristendommen dog det danske samfunds institutioner, som når Folketingets åbning fejres med en gudstjeneste, eller når skoler tager eleverne med i kirke til jul.

I Danmark er det enkelte menneskes tro en privatsag, og religionsfriheden er sikret i grundlovens paragraf 67. Bestemmelsen sikrer således religionsfrihed, men ikke religionslighed. Men den rummer en anerkendelse af værdien af religiøs tro.

Derfor er den kristne kulturarv vigtig for fremtiden:

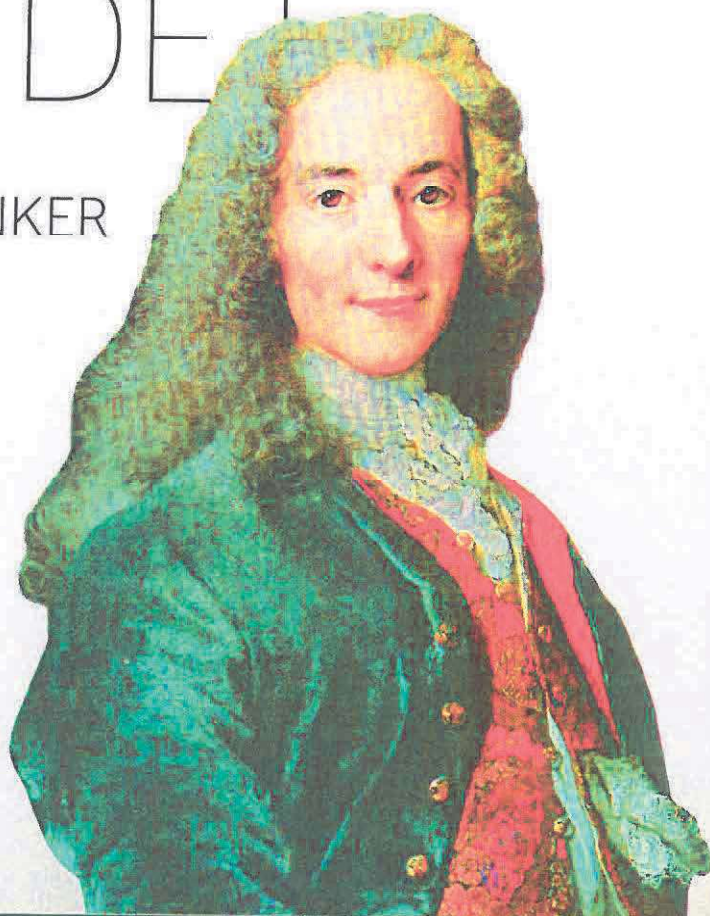
Selvom den protestantiske kirkes budskab og rolle i samfundet i dag er anderledes end tidligere, vil den kristne tradition stadig have betydning for det danske samfunds værdigrundlag. I lighed med andre religiøse traditioner kan den være en kilde til det enkelte menneskes livsmening, identitet og etiske orientering. Samtidig giver religionsfriheden den enkelte ret til at have sin egen tro.

2

VIDENSKABEN OG STANDS- SAMFUNDET

BORGERNE OG DE NYE TANKER

Den franske filosof
og forfatter Voltaire
(1694-1778).

En dag i december 1755 kunne borgerne i København læse, at Portugals hovedstad, Lissabon, var blevet ramt af jordskælv, brand og oversvømmelse. Der stod i avisen, at 50.000 mennesker var blevet dræbt. Den pietistiske præst og digter Hans Adolph Brorson skrev et digt om den rystende nyhed, hvor han gav udtryk for, at jordskælvet var Guds straf for portugisernes syndige liv.

Den franske forfatter Voltaire skrev også et digt om katastrofen. Han kunne godt give den danske præst ret i, at der fandtes en Gud – men han nægtede at tro, at det var Gud, som lavede jordskælv for at straffe mennesker. Voltaire var præget af en ny måde at forstå Gud på, som kaldtes *deisme*. Ifølge denne tankegang havde Gud godt nok skabt verden, men siden da trukket sig tilbage og ladet naturlovene styre den.

Måske skulle jordskælvet derfor forklares på en helt anden måde? Immanuel Kant foreslog, at årsagen til jordskælv kunne være ændringer i store underjordiske huler, fyldt med gas. Den teori viste sig sidenhen at være forkert, men den var et forsøg på at forklare katastrofen alene ved hjælp af naturvidenskaben.

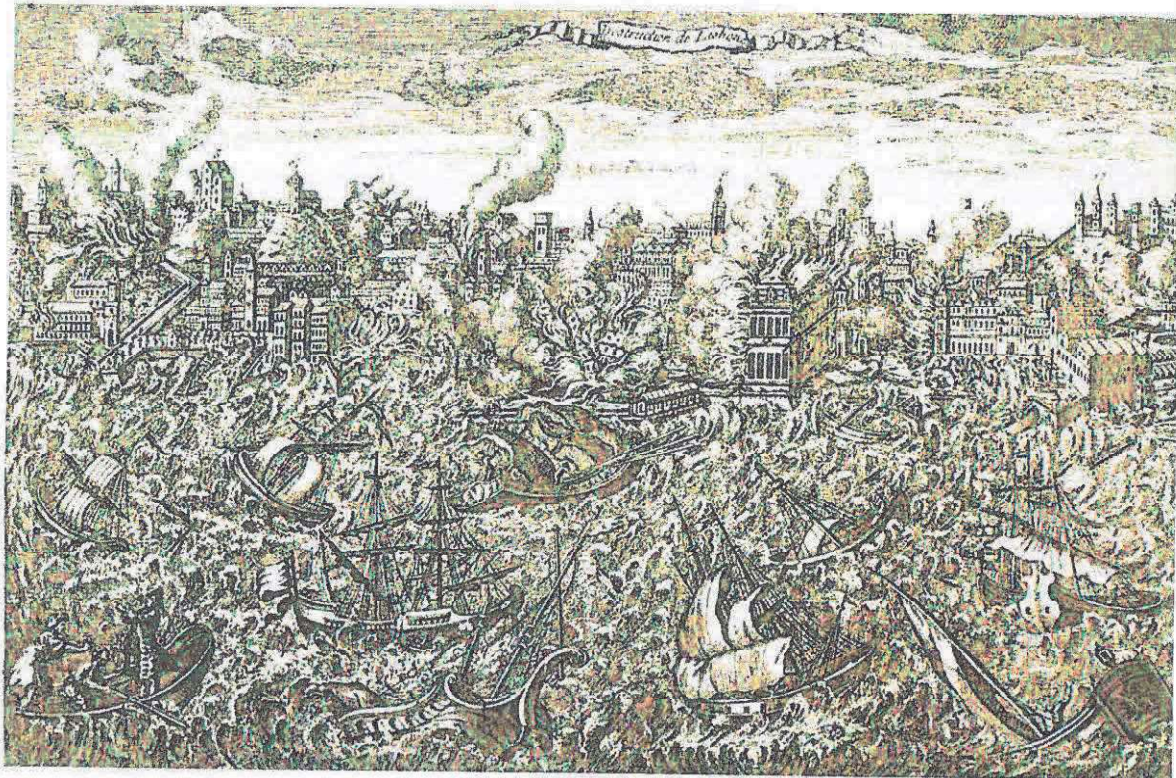
Portugals statsminister satte gang i undersøgelser, som skulle indsamle informationer, der kunne gøre byens indbyggere klogere på årsagen til og konsekvenserne af katastrofen. Han beordrede derefter, at byen skulle genopbygges på en måde, så den bedre kunne modstå jordskælv i fremtiden.

Diskussionen om jordskælvet i Lissabon viste, at naturvidenskabens måde at forklare verden på blev mere og mere udbredt blandt byernes veluddannede borgere. De var villige til at tænke nyt og stille kritiske spørgsmål. Men hvorfor bredte de tanker sig netop i 1700-tallet? Vi kan finde en forklaring ved at se på, hvordan Europas samfund var bygget op i oplysningstiden – og hvordan de ændrede sig.

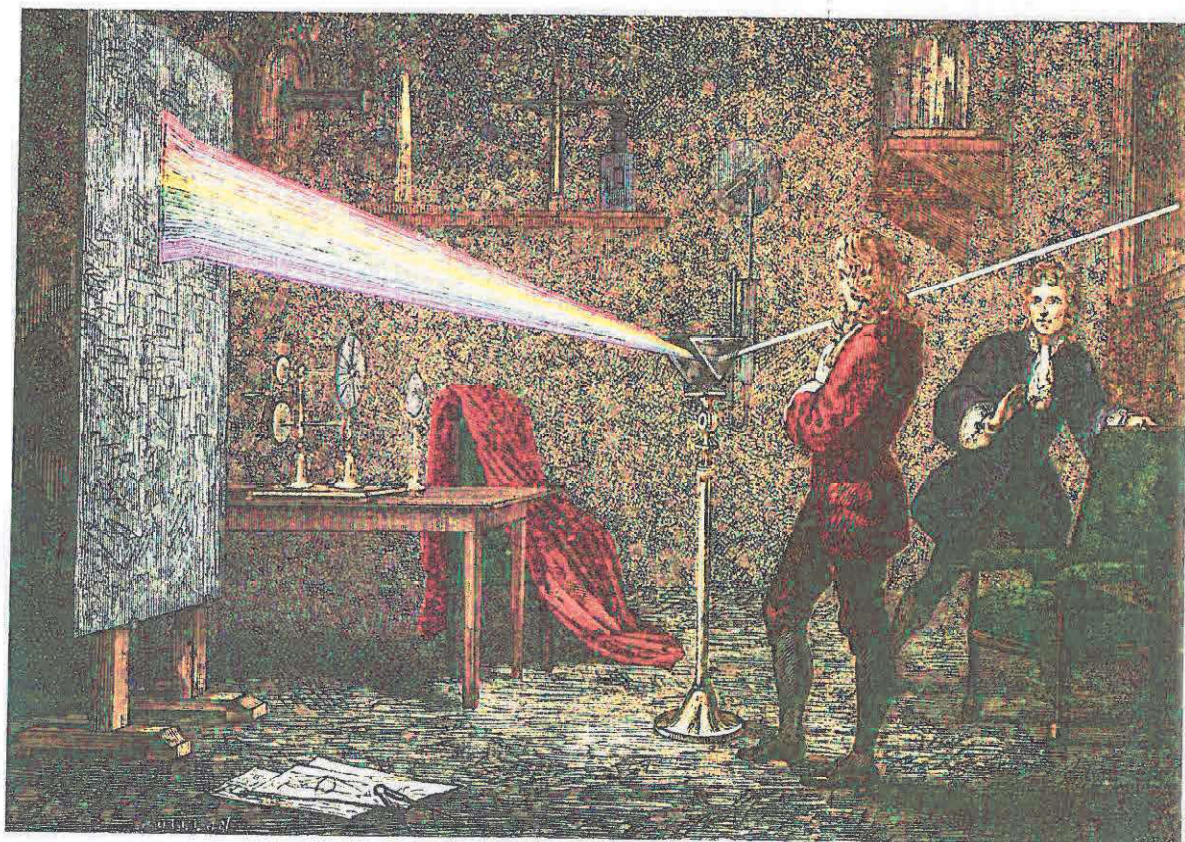
1. Hvordan forklarede Brorson jordskælvet Lissabon?
2. På hvilken måde var Kant og Voltaire uenige med Brorson?
3. Hvad var i standssamfundet afgørende for et menneskes liv?
4. Hvad var forskellene mellem borgernes liv og livet i de andre samfundsgrupper?
5. Hvorfor var borgerne mere indstillede på at tænke nyt end de andre samfundsgrupper?

MENS DU LÆSER

Kobbergravering fra 1755 af jordskælv-
vet i Lissabon, der
dræbte omkring
50.000 mennesker.

Isaac Newton
(1643-1727) havde
stor betydning for
naturvidenskabens
udvikling. Han
mente, at viden
måtte baseres på
observationer, i
dette tilfælde af
lysets brydning
gennem et prisme.

Standssamfundet

Mens Voltaire og Kant tænkte over jordskælvet i Lissabon, levede hovedparten af befolkningen, dvs. bønderne og de fattige, deres liv uden at tænke nærmere over, at det foregik i oplysningstiden.

Frankrig kunne ligesom mange andre europæiske lande kaldes et standssamfund. Hvilken stand man blev født i, var i høj grad afgørende for ens liv. Der var tre stænder: Førstestanden var præster og munke i kirken. Andenstanden var de adelige, som havde arvet jord, fornemme titler, skattefrihed og retten til at være tæt på kongen fra deres forfædre. Disse to stænder blev kaldt de privilegerede stænder, fordi de havde flere rettigheder og muligheder end resten af befolkningen.

Langt de fleste mennesker hørte nemlig til det, der blev kaldt tredjestanden. En stor del af dem var bønder. Mange af dem ejede deres egen jord, men skulle betale afgifter og skatter både til kongen, kirken og adelen. Men der boede også mange andre og ofte fattige mennesker på landet, som ikke havde egen jord og derfor måtte håbe på at kunne finde arbejde hos andre.

I byerne var der mange fattige mennesker, som måtte sulte, når de ikke kunne finde arbejde. Men der var også et borgerskab, som levede mere trygt. De fleste af dem var jævne mennesker, der ernærede sig som håndværkere, småhandlende og lønarbejdere. Men der fandtes også en elite af rige borgere, som tjente godt på at være jurister eller måske embedsmænd for kongen eller ved at drive banker, handel eller andre virksomheder.

Historiesyn:

en grundlæggende opfattelse af historien herunder, hvad der får historiske begivenheder til at ske - og dermed også en holdning til hvad der er vigtigt at beskæftige sig med.

Idealistisk historiesyn:

Det er idealerne, drømmene og visionerne et bedre liv og et bedre samfund, som ændrer historien, fordi idealistiske og heltedige mennesker kæmper for dem.

Materialistisk historiesyn:

Mennesker er ikke først og fremmest optaget af visioner og idealer, men af at få opfyldt deres materielle, grundlæggende behov i livet. Samfundet ændres, fordi grupper kæmper med hinanden om at opfylde deres behov.

IDEALISTISK OG MATERIALISTISK HISTORIESYN

Det franske stands-
samfund. Tegning
fra 1789.

I standssamfundet hang individets rettigheder nøje sammen med, hvor man var placeret i samfundet. Hvis man ville opnå flere rettigheder, end man var født med, skulle man altså ændre sin position i samfundet. Det var meget vanskeligt.

I 1780'erne var der mange og synlige spændinger mellem stænderne i Frankrig. Adelen prøvede at klemme flere afgifter ud af bønderne, og kongen prøvede at klemme skatter ud af adelen. De veluddannede borgere ville gerne konkurrere med adelen om at få vellønnet arbejde hos kongen. Adelen ville gerne forhindre dem i det. De fattige var fortvivlede over, at brødet blev dyrere og dyrere. De fik også sværere og sværere ved at finde arbejde, fordi befolkningstallet steg. Det var ikke så mærkeligt, at oplysningstidens forfattere var optaget af, hvordan samfundet skulle

indrettes. Der var mange utilfredse mennesker.

Spændinger og utilfredshed havde der været mange gange før i historien. Det nye var, at der i løbet af 1700-tallet var opstået en stor gruppe af veluddannede, velstående og ambitiøse borgere, som ved at arbejde for kongen havde vænnet sig til at have indflydelse i samfundet – og gerne ville have mere. Det var fra dette borgerskab, at langt de fleste af oplysningstidens videnskabsmænd, filosoffer, forfattere og nye politikere kom. Voltaire kom fra en familie af købmænd. Immanuel Kants far var sadelmager, men han fik selv lov at studere på universitetet allerede som 16-årig, fordi han var enestående intelligent. For Kant og resten af borgerskabet var uddannelse og viden vejen frem i verden, en måde hvorpå man kunne ændre sin position i standssamfundet.

Det var ikke så mærkeligt, at borgerne godt kunne lide oplysningstidens liberale tanker om rettigheder, folkets indflydelse på magten, frihed til at tænke nyt og muligheden for drive forretning og tjene penge, uden at staten blandede sig. Det var tanker, som ville kunne give dem nye muligheder og et afgørende forspring i konkurrencen med de adelige jordejere om magt og indflydelse.

KILDER

Kilde 2.1 (uddrag)

Immanuel Kant: "Hvad er oplysning?", 1784

Oplysning er menneskets udgang af dets selvforskyldte umyndighed. Umyndighed er manglen på evne til at bruge sin forstand uden en andens ledelse. Selvforskyldt er denne umyndighed, når årsagen til den ikke ligger i forstandens mangler, men i manglende beslutsomhed og mod til at bruge den uden en andens ledelse. Sapere aude! Hav mod til at bruge din egen forstand! er altså oplysningens valgsprog.

Dovenskab og fejhed er altså årsagerne til, at så stor en del af menneskene, efter for længst fra naturens side at være erklæret fri for fremmed styrelse, alligevel gerne forbliver umyndige livet igennem, og til at det er så let for andre at opkaste sig til deres formyndere. Det er så bekvemt at være umyndig. Hvis jeg har en bog, der har forstand for mig, en sjælesørger, der har samvittighed for mig, en læge, der afgør diæten osv., så behøver jeg jo ikke selv at ulejlig mig. Jeg behøver ikke at tænke, når jeg bare kan betale; andre vil overtage den kedelige bestilling for mig ...

Beantwortung der Frage Was ist Aufklärung

Immanuel Kant

Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Unvermögen des Verstandes ohne Leitung eines andern Selbst verschuldet ist diese Unmündigkeit die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes sondern der Entschlossenheit und des Muthes seiner ohne Leitung eines andern zu bedienen! Habe Muth, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung.

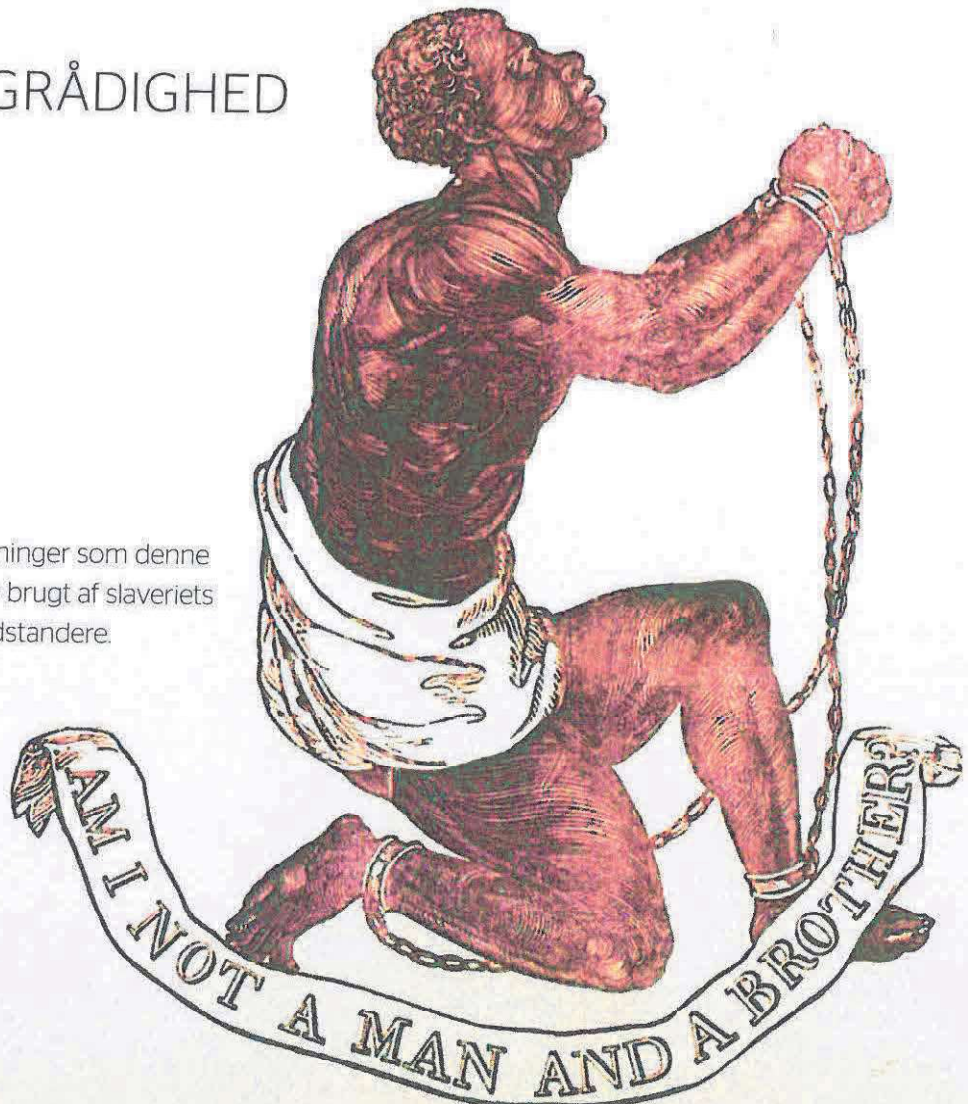
Indledningen
til Kants tekst:
"Beantwortung der
Frage: Was ist Auf-
klärung?", 1784.

3

LIBERALISME

VÆKST OG GRÅDIGHED

Tegninger som denne blev brugt af slaveriets modstandere.

I 1766 vendte den britiske økonom og filosof Adam Smith hjem fra en længere rejse, som havde ført ham til både Italien og Frankrig. Nu var han tilbage i sin fødeby, Kirkcaldy, i Skotland. Den lå ved østkysten og havde en havn, hvor skibene i flere hundrede år havde sejlet ind og ud med varer. I de senere år var byens indbyggere også begyndt at sælge salt, grave efter kul, lave søm og væve stof. Derfor var Kirkcaldy også anderledes end mange af de byer, som Adam Smith havde besøgt på sin rejse. Selvom mange englændere og skotter stadig levede af at dyrke jorden, var der flere og flere, som tjente penge på handel og den industri, som langsomt, men sikkert var ved at komme i gang.

Adam Smith havde i Frankrig mødt økonomer, som mente, at al velstand i et samfund stammede fra landbruget. For det var kun, når man puttede et frø i jorden og bagefter høstede mange flere, at man kunne tale om, at der opstod ny værdi.

Adam Smith havde en anden opfattelse af, hvad *værdi* var, og hvordan den blev til. Han mente, at en effektiv arbejdsdeling ville gøre samfundet rigere – og altså skabe mere værdi. I stedet for at vævere arbejdede hjemme i deres eget værksted, var det bedre at lave store væverier, hvor mange mennesker kunne hjælpe hinanden med at producere stof. Arbejdet skulle deles op, så forskellige grupper af medarbejdere tog sig af hver sin opgave. På den måde kunne de koncentrere sig om at blive gode til at gøre lige netop det og derfor arbejde både hurtigere og bedre. På samme måde skulle alle i samfundet dele arbejdet og specialisere sig i at løse netop deres arbejdsopgave bedst muligt.

1. Hvordan mente Adam Smith, at samfundet blev rigere?
2. Hvad er "den usynlige hånd"?
3. Hvorfor kom industrialiseringen særligt tidligt i gang i England og Skotland?
4. Hvordan kunne mennesker leve i oplysningstiden og samtidig tillade slaveri?
5. Hvilke argumenter blev brugt imod slaveriet?
6. På hvilken måde påvirkede oplysningstiden Danmark?

MENS DU LÆSER

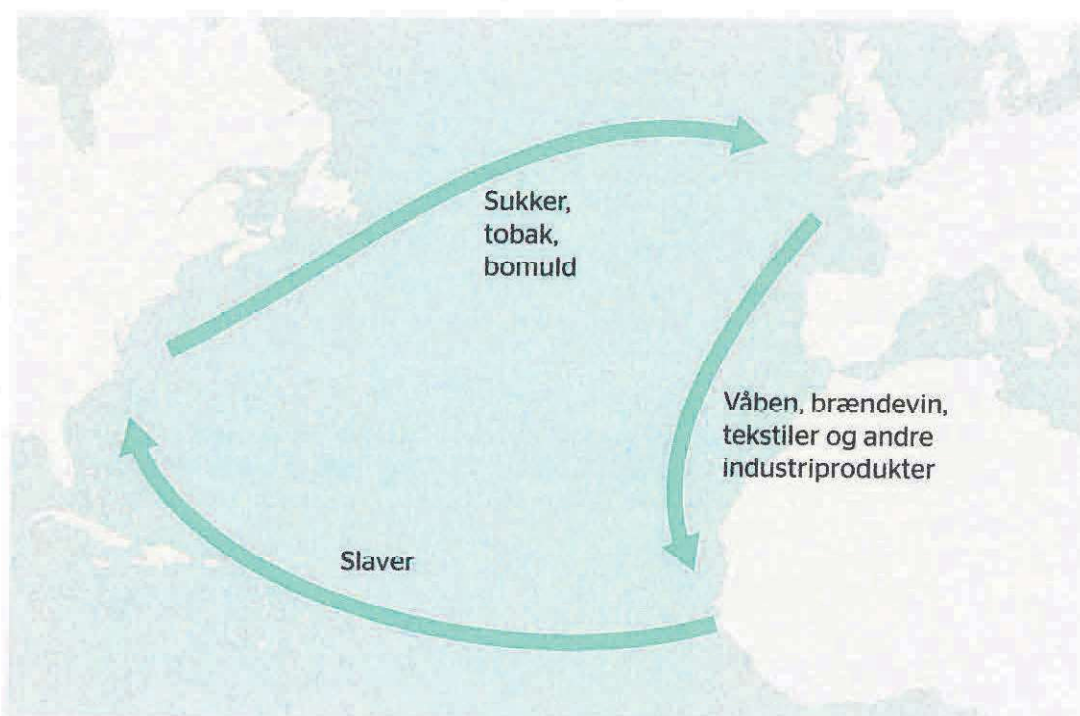
Økonomisk liberalisme

Adam Smith skrev sine tanker ned i en bog, som udkom i 1776. Den havde en meget lang titel: "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", som i omtale blev forkortet til "The Wealth of Nations", eller på dansk "Nationernes Velstand". Bogens centrale påstand var, at et samfund kunne blive rigere gennem arbejdsdeling mellem indbyggere, fordi det gjorde produktionen af varer hurtigere, billigere og bedre.

Adam Smith hævdede samtidig, at hvis staten blandede sig så lidt som muligt, ville befolkningen af sig selv sørge for at producere varer på den mest optimale måde, fordi de konkurrerede frit med hinanden. Han kaldte det "den usynlige hånd", når markedet på den måde sørger for, at alle bruger deres tid på at lave det, han eller hun er bedst til – fordi ingen kan sælge en vare, som andre kan lave bedre og billigere.

Det, som er godt for det enkelte menneske, er ifølge Adam Smith derfor også godt for hele samfundet. Når alle hele tiden prøver at blive rigere, bliver hele samfundet rigere. Den enkeltes stræben efter velstand fører ifølge Smith til hele samfundets rigdom. Adam Smith blev den mest kendte fortaler for det, man kalder *økonomisk liberalisme*.

I slutningen af 1600-tallet og særligt i starten af 1700-tallet deltog danske handelskibe i trekantshandelen, hvor ruten gik fra Europa til Vestafrika, videre til Vestindien og så hjem med de varer, som slaverne producerede. I slutningen af 1700-tallet sejlede de fleste skibe direkte mellem Danmark og Vestindien.

Den første spindemaskine, Spinning Jenny, blev opfundet i 1764 af James Hargreaves fra Manchester. I begyndelsen var spindemaskinerne drevet af håndkraft, men senere blev de drevet af dampmaskiner.

Forudsætninger for vækst

Denne måde at tænke på fandt mange tilhængere hos det nye borgerskab, som ønskede mest mulig frihed til at handle og skabe nye virksomheder. Det gjaldt fx de engelske købmænd, som i mange år havde tjent gode penge på at handle med kaffe, te, sukker, krydderier og andre varer fra de britiske kolonier.

En anden af de varer, som købmændene bragte til landet fra kolonierne, var bomuld. Dette materiale kunne spindes til tråd og væves til stoffer på store fabrikker. Det skete med hjælp fra maskiner, som blev drevet af damp. Brændstoffet til maskinerne var kul, som der var store mængder af i Englands og Skotlands undergrund. Udviklingen af disse højeffektive vævemaskiner var med til at sætte gang i industrialiseringen.

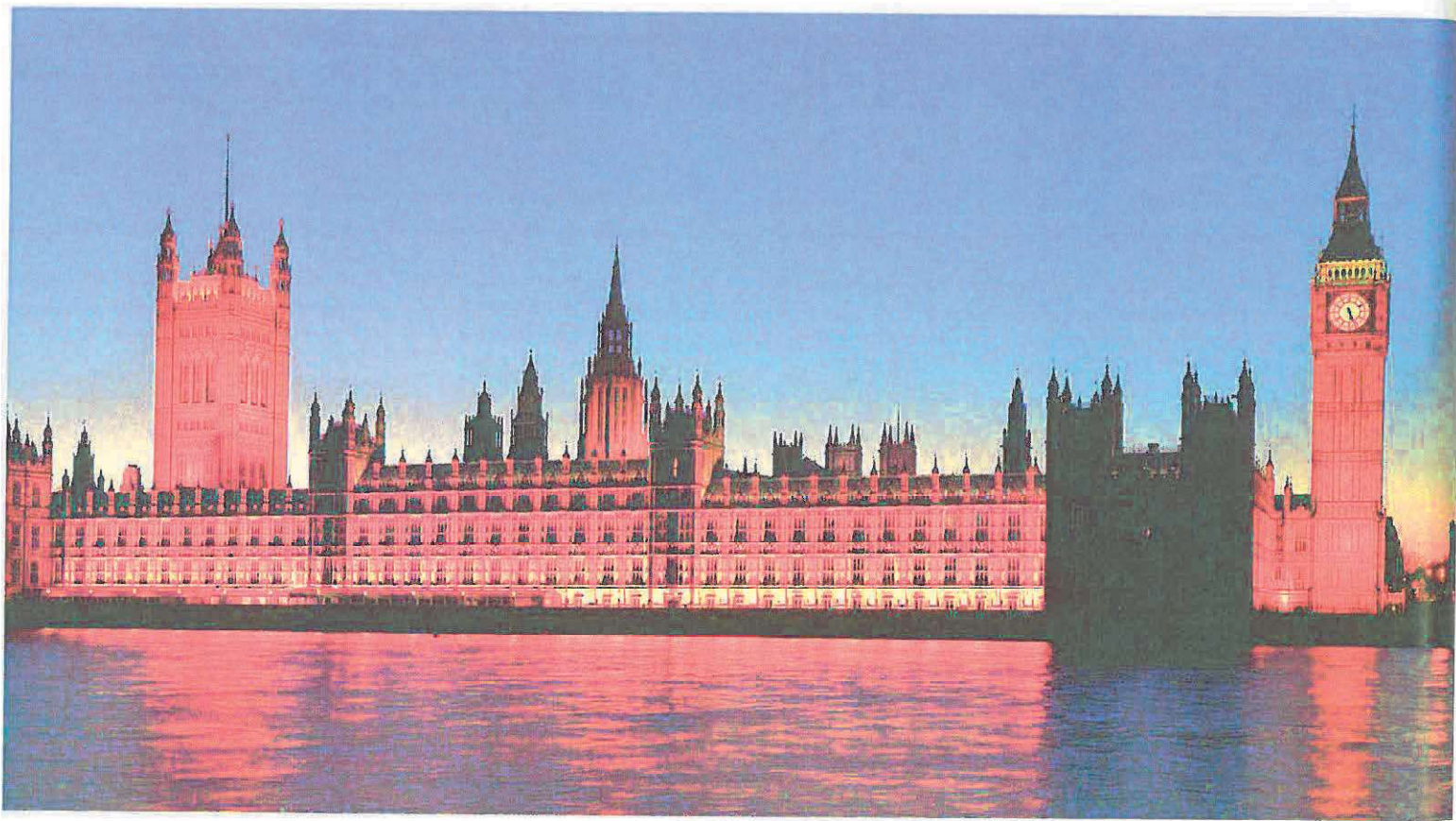
Det var ikke kun, når det handlede om at tænke rationelt og skabe økonomisk fremgang, at oplysningstidens tanker bredte sig i Storbritannien. Siden 1200-tallet havde der været et parlament i England, hvor indflydelsesrige mænd kunne påvirke de politiske beslutninger. Gradvist

udviklede parlamentet sig i retning af en demokratisk valgt forsamling, som var med til at vælge landets regering og lave lovene. Derfor havde England og Skotland allerede i mange år været et sted, hvor det var muligt at diskutere politiske og videnskabelige emner ret frit.

I slutningen af 1700-tallet var der dog endnu ikke tale om et demokrati, som vi kender det. Kongen udnævnte stadig regeringen, selvom det gradvist blev mere og mere nødvendigt at tage hensyn til flertallet i parlamentet. Her var det de rigeste, som bestemte. De kunne købe sig til stemmer og sørgede for at lave love, som først og fremmest gavnede dem selv. Men heldigvis var en del af lovene også til gavn for britisk industri og handel og dermed for hele samfundet, fordi de skabte mange nye arbejdspladser.

Parlamentet sørgede fx for at fjerne told på råvarer, der kom fra kolonierne. Det skaffede arbejde til sømænd, håndværkere og skibsbyggere i store engelske havne som Liverpool og Bristol. For ikke at tale om de mange, der arbejdede med at spinde og væve bomulden fra Amerika.

Palace of Westminster er hovedsageligt bygget i 1800-tallet. Her mødes det britiske parlament.

Slaveriet

Selvom oplysningstidens tanker om lighed og medindflydelse på den måde spirede blandt briterne, var der stadig stor forskel på menneskers rettigheder og levevilkår. Det blev særligt tydeligt, når det drejede sig om slavehandelen. For hvem plukkede bomulden til de nye væverier? Det gjorde slaverne i briternes amerikanske kolonier. De var blevet købt i Vestafrika og sejlet over Atlanterhavet uden anelse om, hvad der ventede dem.

Det er vanskeligt for historikerne at finde ud af helt præcist, hvor mange slaver der blev sejlet over Atlanten. Men der var formentlig tale om omkring 11 millioner mennesker i perioden fra 1500 til 1870. Højdepunktet af slavehandelen var i 1700-tallet.

Det er svært at forstå, at slaveri var så udbredt og havde så stor betydning for udviklingen i oplysningstiden. Det passer urimeligt dårligt med de nye ideer om frihed og lighed. I løbet af 1700-tallet kom der da også

Slaver arbejder på plantagen Mary's Fancy på St. Croix, ca. 1850. Maleri af Fritz Melbye (1826-1869).

flere og flere modstandere af slaveriet, særligt i England og USA. De fleste var inspireret af kristendommen og nogle også af oplysningstankerne.

For de fleste mennesker var kristendommen grundlaget for at beslutte, hvad der var rigtigt og forkert. Derfor argumenterede en stor del af slaverimodstanderne ud fra kristne værdier og Bibelens ord. Når slaverne kunne blive døbt og sidde på kirkebænken sammen med de hvide, hvorfor skulle de hvide så kunne eje dem? Andre henviste til Bibelens ord om, at alle mennesker var skabt af Gud og i starten havde set ens ud. Nogle havde så bare boet i de varme lande og var derfor blevet mørkere i huden.

Tilhængerne af slaveriet hentede også argumenter i Bibelen. Her blev slaver omtalt mange gange, uden at selve det at eje slaver åbenbart blev anset for at være forkert.

Oplysningstidens tanker kunne faktisk også anvendes til at forsvare slaveriet. På den ene side var det ganske vist et ideal, at alle mennesker var født lige og burde have de samme rettigheder, ligesom det var et ideal at vise kærlighed og barmhjertighed over for sine medmennesker. På den anden side var retten til at eje ting lige så fundamental: Hvis man ikke kan regne med at eje sin jord og de penge, man tjener, hvorfor skulle man så arbejde hårdt og skabe vækst i samfundet? Man kunne derfor spørge, med hvilken ret man kunne fratage slaveejereren de slaver, som han ærligt og redeligt havde købt?

På trods af at slaverimodstanderne holdt møder og sendte breve til det engelske parlament, blev der i 1790'erne stadig tjent styrtende med penge på de amerikanske plantager. Det var åbenbart for god en forretning, til at samfundets elite ville opgive den.

England forbød dog handel med slaver i 1807 og selve slaveriet i 1834. I Danmark blev slavehandel forbudt allerede i 1792, men selve slaveriet på De Vestindiske Øer blev først ophævet i 1848. Selvom det var en enorm forretning, og det tog sin tid, vandt idealerne om medmenneskelighed trods alt til sidst.

Der var dog også en anden begrundelse for at afskaffe slaveriet. Adam Smith mente fx, at slaver var dårlige arbejdere. De var nemlig ikke særligt interesserede i at gøre et godt stykke arbejde, når de ikke selv kunne få noget ud af det. Derfor var slaveri ikke vejen frem, hvis målet var at skabe vækst og velstand i samfundet.

Oplysningstankerne i landboreformerne gavnede derfor ikke umiddelbart de fattige. Dem gavnede det mere, at kongen i 1814 besluttede, at alle danske børn skulle i skole. Det hang sammen med oplysningstidens tanker om, at viden og uddannelse ville give mennesker øget indsigt og dermed bedre muligheder for at træffe beslutninger, som kunne føre til lykke og velstand for både det enkelte menneske og samfundet som helhed.

I løbet af 1700-tallet opstod en øget handel, håndværk og industri i København, og det førte til, at byens befolkningstal voksede. Men velstanden var meget skævt fordelt. I løbet af 1700-tallet bredte den opfattelse sig mere og mere, at det var en opgave for staten at tage sig af dem, der var ude af stand til selv at skaffe brød på bordet. I 1799 begyndte bystyret i København derfor at opkræve nogle nye skatter og afgifter, som blev brugt på at hjælpe byernes fattige. Der har sikkert været nogle af kongens folk, som af et godt hjerte ville hjælpe samfundets svage og i oplysningstidens ånd gøre samfundet bedre at leve i, også for de fattigste. Det var en del af oplysningstidens tankegang at tale om lighed. Men statens bekæmpelse af fattigdom handlede nok lige så meget om at bekæmpe tiggeri, kriminalitet og smitsomme sygdomme, der også kunne ramme de mere velhavende i byen.

Danmark er et godt eksempel på, at det er svært at argumentere imod, at oplysningstidens liberale tanker om vækst og fri konkurrence var med til at skabe mere velstand i vores del af verden. Men diskussionen om slaveriet og udviklingen blandt de fattige var også med til at sætte fokus på, hvor grænserne skulle gå for, hvor meget rigdom den enkelte kan samle sammen ved at udnytte andres arbejdskraft. Hvor fri skal konkurrencen være? Hvordan skal samfundets goder fordeles? Hvor meget økonomisk lighed skal der være i et samfund? Det har været centrale spørgsmål i den politiske debat siden da.

KILDER

Kilde 3.1 (uddrag)

Adam Smith: *Nationernes Velstand*, 1776

Efter min mening viser erfaringen fra alle tider og alle lande, at slavers arbejde er det dyreste af alt, selvom det ser ud til kun at koste deres forsørgelse. En person, som ikke kan erhverve ejendom, kan ikke være interesseret i andet end at spise så meget og arbejde så lidt som muligt. Hvad arbejde han end udfører, udover hvad der er nødvendigt for hans forsørgelse, kan kun klemmes ud af ham ved vold og ikke med baggrund i hans egen interesse. I det gamle Italien blev det bemærket af både Plinius og Columella, hvor meget dyrkningen af korn forfaldt, og hvor lidt indbringende den blev for ejeren, når den blev styret af slaver. På Aristoteles' tid havde det ikke været meget bedre i det gamle Grækenland...

Kilde 3.2 (uddrag)

John Wesley: *Thoughts upon Slavery*, 1774

Og først til de kaptajner, som er beskæftiget med denne handel... Må jeg tale lige ud af posen til jer? Jer er nødt til det. Kærligheden tvinger mig: kærlighed til jer, så vel som til dem, som I har med at gøre.

Er der en Gud? Det ved I, der er. Er han en retfærdig Gud? Så må der være en gengældelse: en tid, hvor den retfærdige Gud vil belønne ethvert menneske efter hans gerninger. Hvilken belønning vil han da give jer? Tænk jer om i tide! Inden I falder ind i evigheden! Tænk nu, han som ikke viste nåde, skal dømmes uden nåde.

Er du et menneske? Så burde du have et menneskehjerte. Men har du virkelig det? Hvad er dit hjerte lavet af? Er der ingen medlidenhed der? Føler du aldrig andres smerte? Har du ingen medfølelse? Ingen fornemmelse for menneskers smerte? Ingen medynk med den ulykkelige...?

Hvad prisen end måtte være, selv halvdelen af din ejendom, befri dig øjeblikkeligt fra den blodige medskyldighed!

Adam Smith (1723-1790) var professor i logik og moral-filosofi, men blev mest kendt for sin økonomiske teori.

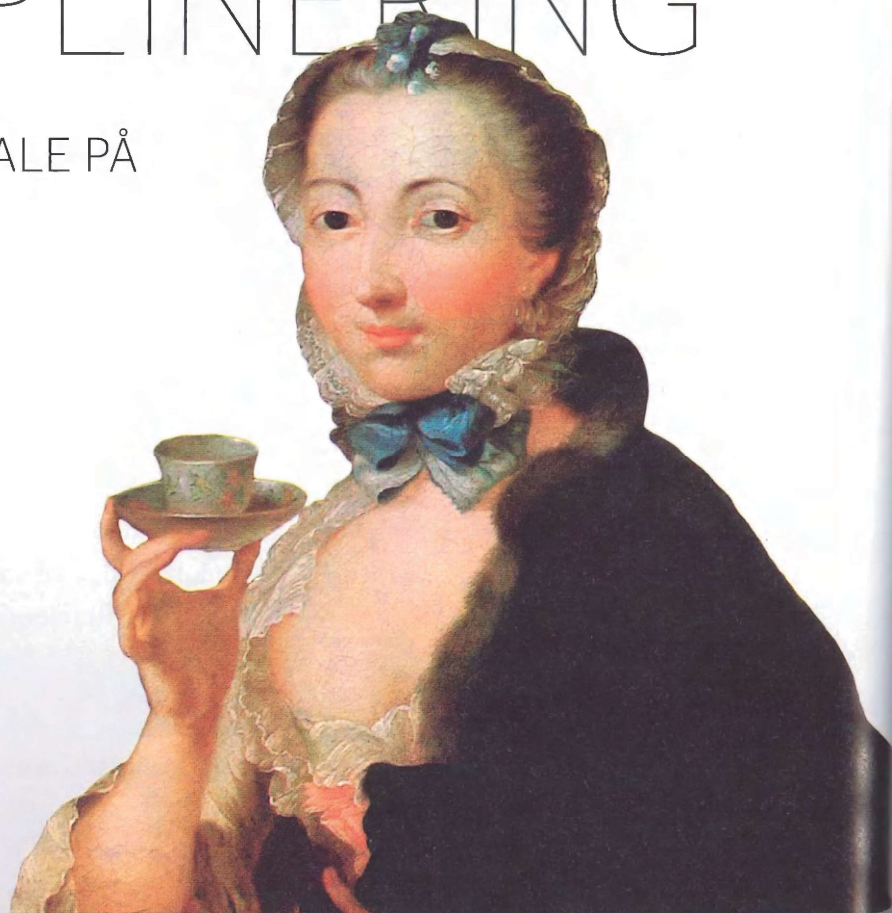

John Wesley (1703-1791) var i England med til at grundlægge den kristne retning metodismen.

4

DANNELSE OG DISCIPLINERING

EN NY MÅDE AT TALE PÅ

Siden 1600-tallet havde den franske konge haft enevældig magt. Han kunne træffe de beslutninger, han fandt bedst, og udnævne de rådgivere, han havde mest tillid til. Kongens største bekymringer var hans fjender. Ikke alene var den franske hær ustandselig i krig med de andre europæiske lande, han kunne også frygte fjender inden for landets egne grænser. Man skulle tro, at de fattige bønder blev opfattet som den største trussel. Men de havde ikke grebet til våben imod kongen siden 1600-tallet. De franske konger var mere bekymrede for, at Frankrigs gamle og fornemme adelige slægter ville rotte sig sammen og fjerne dem fra magten.

Denne frygt var en af grundene til, at de franske konger sørgede for at holde adelen tæt på sig og godt beskæftiget. Det skete på pragtslottet Versailles uden for Paris, hvor den ene overdådige fest afløste den anden. På denne måde lykkedes det de franske konger at forvandle Frankrigs gamle fornemme slægter fra at være en trussel imod kongens magt til en hofadel, som konstant var optaget af fester og sladder om hinanden. I stedet for at sidde hjemme på deres borge og lægge skumle planer kappedes de adelige om at være så tæt på kongen som muligt og om at opnå hans opmærksomhed og større eller mindre belønninger. Al denne pragt, luksus og fest blev i øvrigt betalt af de skatter og afgifter, som de franske bønder skulle betale til kongen.

1. Hvad betyder det, at de franske konger før revolutionen var enevældige?
2. Hvad betød Versailles for de franske kongers magt?
3. Hvad er en "salon"?
4. På hvilken måde snakkede de rige franskmænd sammen i salonerne?
5. Hvilken betydning fik salonerne for udbredelsen af tanker om demokrati?
6. Hvordan var kaffehusene forskellige fra salonerne?
7. Hvilke forskellige måder at have status og magt på bliver nævnt i teksten?

MENS DU LÆSER

Saloner og kaffehuse – træning i demokrati

Men i løbet af 1700-tallet voksede noget frem, som skulle vise sig at være en langt større trussel mod den enevældige konges magt. Fænomenet opstod ikke på kongens slot, men inde i Paris. Her mødtes de rige og indflydelsesrige mennesker også, men i deres egne stuer, som på fransk hedder saloner.

Ved disse sammenkomster, som også blev kaldt "saloner", var det ikke som på Versailles kongen, der bestemte bordplanen. Derfor kunne de adelige her mødes og blande sig med rige borgere og med forfattere. Der morede de sig sammen og snakkede om fx politik, videnskab, religion og litteratur. Det var vigtigt at vide noget og argumentere for sin sag, og salonens gæster skulle respektere, at andre kunne have andre synspunkter end deres.

En meget populær gæst i de parisiske saloner var forfatteren Voltaire. Han var fortaler for begrebet tolerance: Selvom andres synspunkter og levevis kunne virke provokerende og forkerte, mente han, at det var vigtigt at respektere andres meninger og møde dem med saglige argumenter.

Adelens og borgerskabets kvinder spillede en væsentlig rolle for sam-

Slottet i Versailles var ramme om de franske enevældige kongers hof.

Filmen "Marie Antoinette" fra 2006 følger den franske dronnings liv ved hoffet.

været i salonerne. De var værtinder og inviterede gæsterne – og deltog selv i diskussionerne og morskaben. Nogle af dem var selv forfattere og meget politisk interesserede.

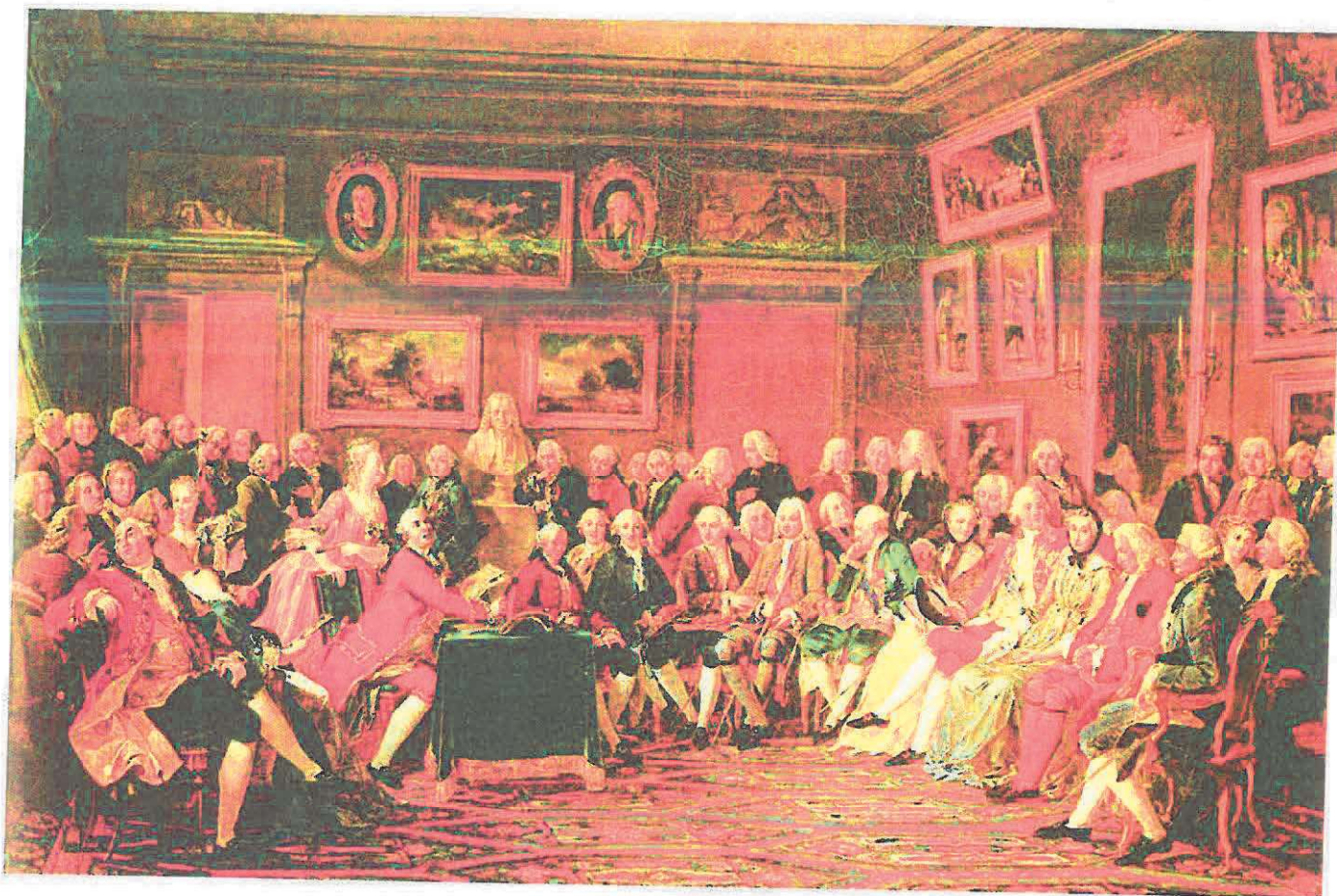
Når noget skal besluttes i et demokratisk samfund, er vi blevet vant til, at det bør gøres gennem diskussion og gode argumenter. Det var det, som Paris' rigeste sad og øvede sig på i salonerne. Det gjorde de faktisk så grundigt, at det netop var mændene fra salonerne, som endte med at tage magten fra kongen i 1789. I forfatterinden Germaine de Staëls populære salon mødtes fx Thomas Jefferson, som havde været med til at skrive den amerikanske uafhængighedserklæring, med adelsmanden La Fayette, som senere skrev det første udkast til den franske menneskerettighedserklæring.

I salonerne blev der drukket en del vin. Bønder og almindelige mennesker i byerne drak derimod øl. Ikke kun fordi de kunne lide det, men også fordi de var nødt til det. Øllet var nemlig renere end vandet i byens brønde.

For byernes mere jævne borgere var det ikke en mulighed at drikke vin og diskutere tidens nye tanker i de fornemme saloner. De var slet ikke fine nok til at blive inviteret. Til gengæld samledes de i kaffehusene. Her skulle man hverken inviteres af kongen eller andre højtstående personer. Hvis man havde penge, kunne man være med. Det var selvfølgelig ikke alle, der havde det. Men veluddannede embedsmænd og erhvervsfolk havde råd og kunne samles i kaffehusene. Ikke alene kunne de nyde den eksotiske drik fra kolonierne, de kunne også læse aviser, bøger og diskutere politik.

Kaffens opkvikkende virkning hang meget godt sammen med borgernes syn på sig selv. De var vant til at arbejde energisk, sætte sig ind i ny viden og løse problemer. Borgerskabet følte, at de var på vej frem. De havde brug for stimulans til hjernen, ikke at blive sløve af bøndernes øl eller de riges vin.

De første kaffehuse dukkede op i 1600-tallet, og de bredte sig ud over Europa. I 1739 var der alene i London 551 kaffehuse, hvor der blev diskuteret politik, og parlamentets politikere mødtes. På et tidspunkt var den engelske konge blevet så bekymret over denne udvikling, at han forsøgte at forbyde kaffehusene. Det lykkedes dog ikke.

Voltaire læser op i
madame Geoffrins
salon. Maleri af
A.C.G. Lemonnier
fra 1812.

Byernes borgere
samledes i 1700-
tallet i kaffehuse for
at diskutere og høre
nyt (ukendt maler).

Status og magt

Selvom hoffet i Versailles, salonerne og kaffehusene dannede ramme om meget forskellige samfundsgrupper, havde de tre steder det til fælles, at deltagerne var sammen uden at bruge vold. Selvom mennesker stadig bruger vold mod hinanden i dag, er det dog langt mindre accepteret, end det var i 1700-tallet. Dengang var vold en naturlig del af børneopdragelsen, og samfundet straffede forbrydere fysisk. Bonden var fx gårdens overhoved, og han kunne slå sin kone og sine tjenestefolk, uden at nogen blandede sig i det. Til gengæld kunne godsejeren også bruge vold mod bønderne, hvis han mente, at de brød reglerne.

Oplysningstiden betød ændringer i den måde, mennesker var sammen på. Det er stadig sådan, at der er forskel på, hvor meget status og magt det enkelte menneske har. Det gælder, når vi ser os selv i forhold til samfundet omkring os, men også i en gymnasieklasse eller i alle andre former for mindre grupper. Magt over andre eller social status handler dog ikke længere så entydigt om den enkeltes rigdom og forældrenes titler. Den bliver heller ikke opretholdt ved at smække lussinger.

I dag handler magt og status i langt højere grad om at være populær, have sociale kontakter, lave intriger, kunne argumentere, skaffe sig opmærksomhed og fremstå som en succes. Verden har forandret sig, fordi viden og det at kunne samarbejde med andre mennesker betyder langt mere i dag. Og fordi saglig argumentation er nødvendig, for at demokratier kan fungere.

Tre former for dannelse

Når vi i dag skal beskrive den måde at opføre sig og tale sammen på, som voksede frem ved hoffet, i salonerne og kaffehusene, vil vi kunne bruge begrebet *dannelse*. Hvis en person bruger argumenter frem for vold, er empatisk og forstående over for andre menneskers situation og holdninger samt har en stor almen viden, vil vi måske kalde hende eller ham for dannet.

Dannelse kan opfattes på en lang række forskellige måder. Viden om gode manerer, litteratur, kunst, sprog og historie har hørt til det, man

kalder *klassisk dannelse*. Særligt i de sidste 40-50 år er det blevet diskuteret en del, om denne form for dannelse egentlig er vigtig. Nogle har ment, at klassisk dannelse måske snarere er borgerskabets og adelens måde at isolere sig fra resten af samfundet på. Hvis ikke man kan tale tysk og snakke med om de franske impressionister, så er man ikke en del af det gode selskab.

I gymnasiet i dag taler vi om *almendannelse*, som er lidt sværere at definere. Når politikerne har bestemt, at elever skal almindannes, så er der tale om en mere bred og nutidig forståelse af, hvad dannelse vil sige, end en fransk forfatter fra 1700-tallet ville have ment. Måske hører viden om klimaudviklingen, ny teknologi og sund mad også til det at være dannet i dag?

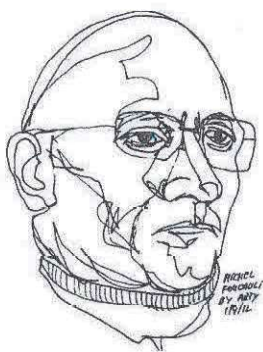
En tredje form for dannelse er *den demokratiske dannelse*. Den går ud på at bruge saglige argumenter i stedet for vold, at have respekt og udvise tolerance for andres synspunkter og at have viden om, hvordan demokrati fungerer. Demokratisk dannelse er nødvendig, for at folkestyre kan lade sig gøre.

Disciplinering

Det ligger i begrebet dannelse, at vi udviser selvbeherskelse og tager hensyn til de mennesker, som vi er sammen med, og i den betydning er der næppe tvivl om, at mennesker generelt er blevet mere dannede siden 1700-tallet.

Den franske filosof Michel Foucault (1926-1984) mente dog, at disse ændringer i menneskers adfærd ikke kun har været til det bedre. Han var af den opfattelse, at da det moderne samfund voksede frem fra slutningen af 1700-tallet og fremefter, ændrede brugen af vold sig måske blot fra at være fysisk til at være psykisk.

Foucault taler om begrebet *disciplinering*. Både i 1600-tallet og i dag bliver vi mennesker hele tiden påvirket til at opføre os på bestemte måder. Påvirkningen foregår i dag bare på meget mere skjult vis, end den gjorde i starten af 1600-tallet. Dengang skulle tjenstedrengen gøre, som husbonden sagde, ellers fik han en lussing.

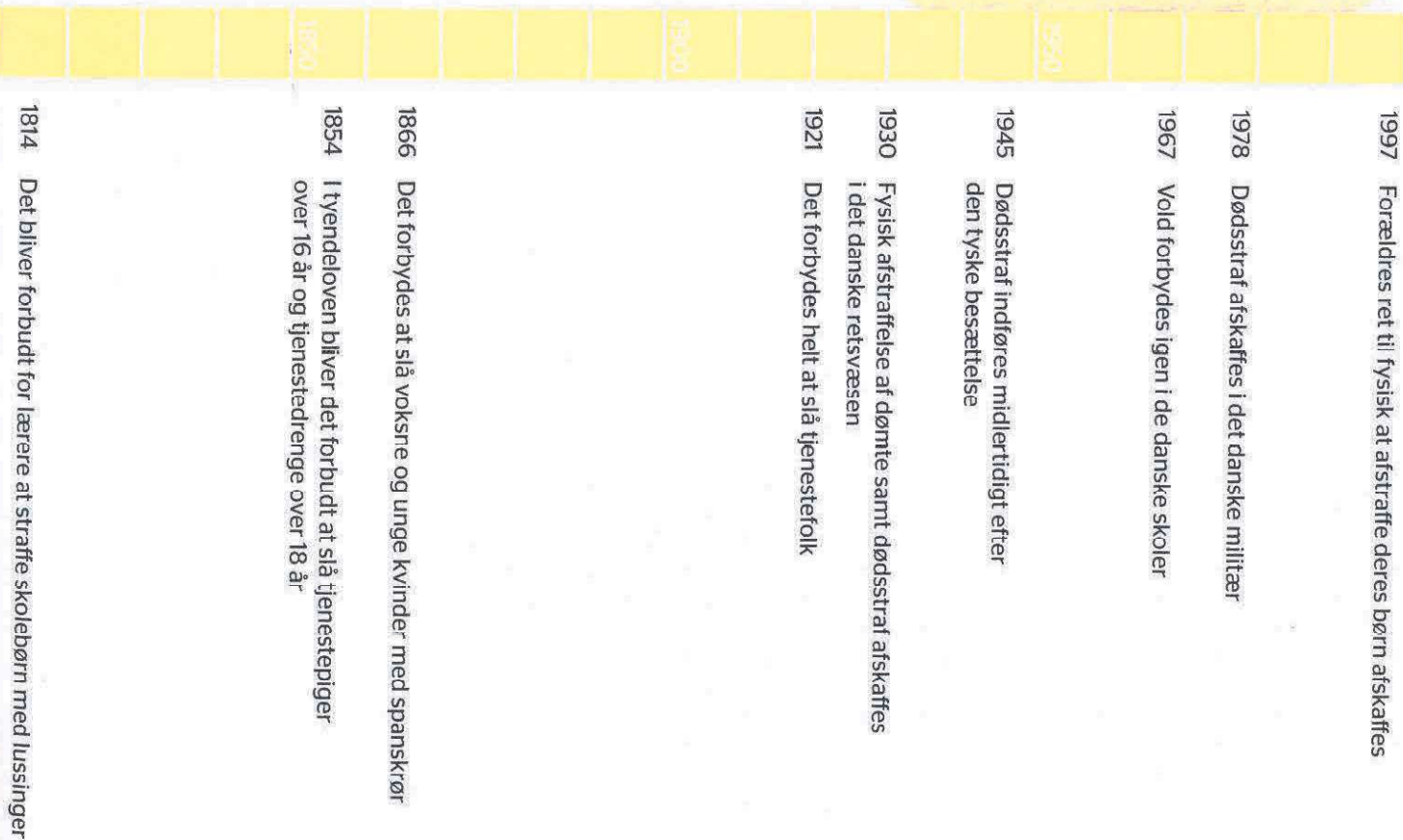

Michel Foucault
(1926-1984) var filosof og idéhistoriker.

I dag bliver vi disciplineret på andre måder. Vi møder hele tiden omgivelsernes forventninger til, hvordan vi skal opføre os: fra medier og reklamer, fra skolesystemet, arbejdsgiverne, politikerne, vennerne og familien. Vi bliver ikke slået, hvis vi ikke lever op til forventningerne; men vi føler måske skyld, skam og usikkerhed, hvis vi ikke træffer de valg, som andre forventer. Foucault mener, at den disciplinering er mindst lige så voldsom som det at få en lussing. For man kan godt tage imod lussingen uden at ændre holdning eller fortryde sin handling. Men i vore dage skal man ikke bare leve op til de andres forventninger. Det forventes også, at vi selv tror på, at de forventninger er rigtige og rimelige.

LOVGIVNING MOD VOLD

I 1764 udgav italieneren Cesare Beccaria bogen "Om forbrydelse og straf", hvor han argumenterede imod dødsstraf. Alligevel blev guillotinen brugt meget under den franske revolution. Nedenfor ses en tidslinje over de love, som med større eller mindre held forsøgte at afskaffe fysisk vold i Danmark.

KILDER

Kilde 4.1 (uddrag)

Norbert Elias: "The Civilizing Process", 1939

Ved hoffet, særligt ved det store, enevældige hof, blev der for første gang skabt et samfund og menneskelige relationer... som i store træk var uden fysisk vold [...] Men selvom brugen af fysisk vold nu gradvist forsvinder fra menneskers samvær, selvom dueller er blevet forbudt, udøver folk pres og magt imod hinanden på mange måder. Livet er på ingen måder fredssommeligt i disse kredse. Rigtig mange mennesker er stadig afhængige af hinanden. Konkurrencen om prestige og kongens gunst er intens. Diskussioner om rang og yndest vil ingen ende tage. Hvis sværdet ikke længere spiller så stor en rolle, når det handler om beslutninger, er det blevet erstattet af intrigen, hvor striden om karrierer og social succes udkæmpes med ord. Det kræver og udvikler andre egenskaber end den væbnede kamp gjorde [...] Vedvarende refleksion, forudseenhed og beregning, selvkontrol, præcis og velformuleret regulering af ens egne følelsesreaktioner, kendskab til de omgivelser, hvori man handler, blev mere og mere nødvendige forudsætninger for social succes.

Ethvert individ tilhører en "klike", en social gruppe som støtter ham, når det er nødvendigt; men grupperne forandrer sig. Han indgår alliancer, om muligt med højtstående personer ved hoffet. Men rang ved hoffet kan ændres meget hurtigt; han har rivaler; han har både åbenlyse og skjulte fjender. Og taktikken i bestræbelserne, såvel som alliancerne, kræver omhyggelige overvejelser. Graden af afstandtagen og intimitet må altid afmåles nøjagtigt; enhver hilsen, enhver samtale har en betydning, udover hvad der umiddelbart bliver sagt eller gjort. De angiver en persons status, og de bidrager til at danne hoffets mening om den [...]

Hoffet er en slags børs; som i ethvert "godt selskab" bliver værdien af hvert individ løbende vurderet. Men her bunder hans værdi ikke i individets velstand, præstationer eller evner, men i den gunst, kongen viser ham, den indflydelse han har på andre mægtige personer, hans betydning i hofklikernes spil. Alt dette... kræver af hver enkelt deltager en konstant

forudseenhed og en præcis viden om alle andre, om hans position og værdi i hoffets øjne; hans egen opførsel skal være afstemt efter denne værdi. Enhver fejl, ethvert uovervejede skridt nedsætter personens værdi i hoffets øjne; det kan endda true hele hans position ved hoffet.

Kilde 4.2

Anette Faye Jacobsen og Anne Løkke:

”Danske bønders humor”, *Familieliv i Danmark*, 1986*

- Lange Anders Hvam i Brandstrup drev engang et spil med nogle piger... Det var midt om sommeren og varmt i vejret. Da de nu var tørstige, gav han dem noget at drikke, og så kom nogle af pigerne til at pladderpisse der inde midt på gulvet, dem nemlig, der ikke havde deres mødom. Han havde kommet noget i øllet.
- Der tjente en pige i Gammelmølle i Råsted, der hed Mette Dystrup, og hun var så ilde lidt af alle sine medtjenere. De snakkede sammen om, hvad de skulle gøre for at få dem hævnnet på hende, og en vaskekone kendte dem da det råde, at de skulle tage en blind kattekillling og putte baglæns gennem hendes trøjeærme, så skulle hun blive lokket, inden år var omme. Det passede også godt nok, hun fik et barn. Senere blev hun gift, men fik aldrig andre børn...
- Du skal stryge din hø-le og pule din kone, så har du en skarp hø-le og en mild kone.
- Lammekød er sølv, sagde manden, han kneppede sin egen kone i ovnen, da vidste han ikke andet end det var pigen, for det var mørkt derinde.
- Tre ting hører til ond kone: krabask, knytnæve og blå øje...
- Styr hest med bidsel, kone med kæppe.

* Historierne er nedskrevet omkring år 1900, men er formentlig flere hundrede år ældre.

Uddrag af gymnasieloven, "Bekendtgørelse af lov om de gymnasiale uddannelser", 27. dec. 2016

Uddannelserne og deres formål

- § 1. Formålet med uddannelserne omfattet af denne lov er at forberede eleverne til videregående uddannelse, herunder at de tilegner sig almindannelse, viden og kompetencer gennem uddannelsens kombination af faglig bredde og dybde og gennem samspillet mellem fagene.
- Stk. 2. Eleverne skal gennem uddannelsens faglige og pædagogiske progression udvikle faglig indsigt og studiekompetence. De skal opnå fortrolighed med at anvende forskellige arbejdsformer og opnå evne til at fungere i et studiemiljø, hvor kravene til selvstændighed, samarbejde og sans for at opsøge viden er centrale.
- Stk. 3. Uddannelserne skal have et dannelsesperspektiv med vægt på elevernes udvikling af personlig myndighed. Eleverne skal derfor lære at forholde sig reflekterende og ansvarligt til deres omverden: medmennesker, natur og samfund samt til deres udvikling. Uddannelserne skal tillige udvikle elevernes kreative og innovative evner og kritiske sans.
- Stk. 4. Uddannelserne og institutionskulturen som helhed skal forberede eleverne til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Undervisningen og hele institutionens dagligliv må derfor bygge på åndsfrihed, ligeværd og demokrati og styrke elevernes kendskab til og respekt for grundlæggende friheds- og menneskerettigheder, herunder ligestilling mellem kønnene. Eleverne skal derigennem opnå forudsætninger for aktiv medvirken i et demokratisk samfund og forståelse for mulighederne for individuelt og i fællesskab at bidrage til udvikling og forandring samt forståelse af såvel det nære som det europæiske og det globale perspektiv.

Kilde 4.4 (uddrag)

Jean-Jacques Rousseau: *Bekendelser*, 1. bog, 1764

Jeg havde en bror, som var syv år ældre end mig. Han lærte min fars fag. Den særlige hengivenhed, som de havde for mig, gjorde, at han blev en smule overset, og det kan jeg ikke bifalde. Hans opdragelse tog skade af denne forsømmelse...

Han blev sat i lære hos en anden mester, hvor han lavede de samme ulykker, som han før havde gjort i min fars hus. Jeg så ham sjældent; jeg kan knapt sige, at jeg har lært ham at kende, men jeg holdt ikke op med at elske ham inderligt og tror, at han elskede mig lige så meget, som en gadedreng kan elske noget. Jeg mindes en gang, hvor min far straffede ham hårdt og vredt, og jeg kastede mig ind imellem dem og omfavnede min bror. Jeg dækkede ham på den måde med min krop og tog imod de slag, han skulle have haft; jeg var så insisterende i at beskytte ham, at min far til sidst lod ham slippe, enten på grund af mine råb og tårer eller for ikke at slå mig mere end min bror. Til sidst blev min bror så slem, at han stak af og forsvandt helt. Nogen tid efter fandt vi ud af, at han var i Tyskland. Han skrev ikke en eneste gang, og siden da hørte vi ikke nyt fra ham: På den måde blev jeg ved med at være den eneste søn.

Hvis denne stakkels dreng blev forsømt, gik det anderledes med hans bror, for kongebørn kender ikke til at blive passet og plejet med større ivrighed, end jeg blev i mine første år, forgudet af alle, som omgav mig, og altid, hvilket er endnu mere sjældent, behandlet som et elsket barn, aldrig som et forkælet barn. [...] aldrig behøvede man modsige eller efterkomme nogen af de underlige luner, som man tilskriver naturen, men som alene skyldes opdragelsen. Jeg havde min alders fejl; jeg var et pjat-tehoved, forslugen, nogle gange løj jeg. Jeg stjal frugter, slik, mad; men aldrig fandt jeg glæde i at gøre ondt, ødelægge, anklage andre, pine stakkels dyr [...]

Hvordan skulle jeg være blevet ond, når jeg for mine øjne kun havde eksempler på mildhed og rundt omkring mig kun de bedste mennesker i verden? Min far, min tante, min pige, mine forældre, vores venner, vores naboer, alle omkring mig adlød mig ganske vist ikke, men elskede mig; og jeg elskede dem.

5

LIVET OG GUD

TO SLAGS LIDENSKAB

Lidenskab er at brænde for noget. Vi hører om mange lidenskabelige mennesker, når vi læser om oplysningstiden. En af dem var den franske læge Julien Offray de La Mettrie. I 1745 måtte han forlade Paris, fordi han var blevet meget upopulær der. Han havde skrevet en bog om, at menneskets tanker egentlig bare blev skabt i hjernen og nervesystemet. Derfor har vi heller ingen tanker eller forestillinger med fra fødslen, fx sympati med andre mennesker. Det var der også andre på Mettries tid, der mente, fx Adam Smith.

Mettrie hævdede, at mennesket i grunden bare er et avanceret dyr. Mennesket kan ganske vist ting, som dyr ikke kan, fx tale et sprog. Til gengæld opfører vi os efter Mettries mening ikke bedre end dyr. Ligesom dem tænker vi først og fremmest på at opfylde vores egne behov.

Livet handlede for ham ikke om at tro på Gud, for Mettrie mente ikke, at Gud eksisterede. Når vi glemmer alt andet, når vi mærker en kærlig hånd ned ad ryggen, så er det, fordi livet ifølge Mettrie i bund og grund drejer sig om at opnå så meget kropslig nydelse som muligt. Vores krop fungerer ligesom en maskine, hvor man kan trykke på en knap, hvorefter der sker et eller andet. Vi lever, for at noget eller nogen trykker på vores "nydelsesknapper" – fx i form af sex.

Mettrie brændte for at fortælle om sine tanker om et nydelsesfuldt og gudløst liv og skrev derfor en række bøger. De mødte meget modstand og kritik i Paris. Så meget, at Mettrie valgte at forlade byen. I 1745 var det stadig ret få, som var så kritiske over for religion. Men under den franske revolution knap 50 år senere blev det tydeligt, at tankerne med tiden blev delt af flere.

1. Hvordan så Mettrie på mennesket og dets liv?
2. Hvordan så Brødremenigheden i Christiansfeld på mennesket og dets liv?
3. Hvad havde de tilfælles, og hvad var de uenige om?
4. Hvordan var forholdet mellem videnskab og religion i oplysningstiden?
5. Var 1700-tallet en festlig tid?

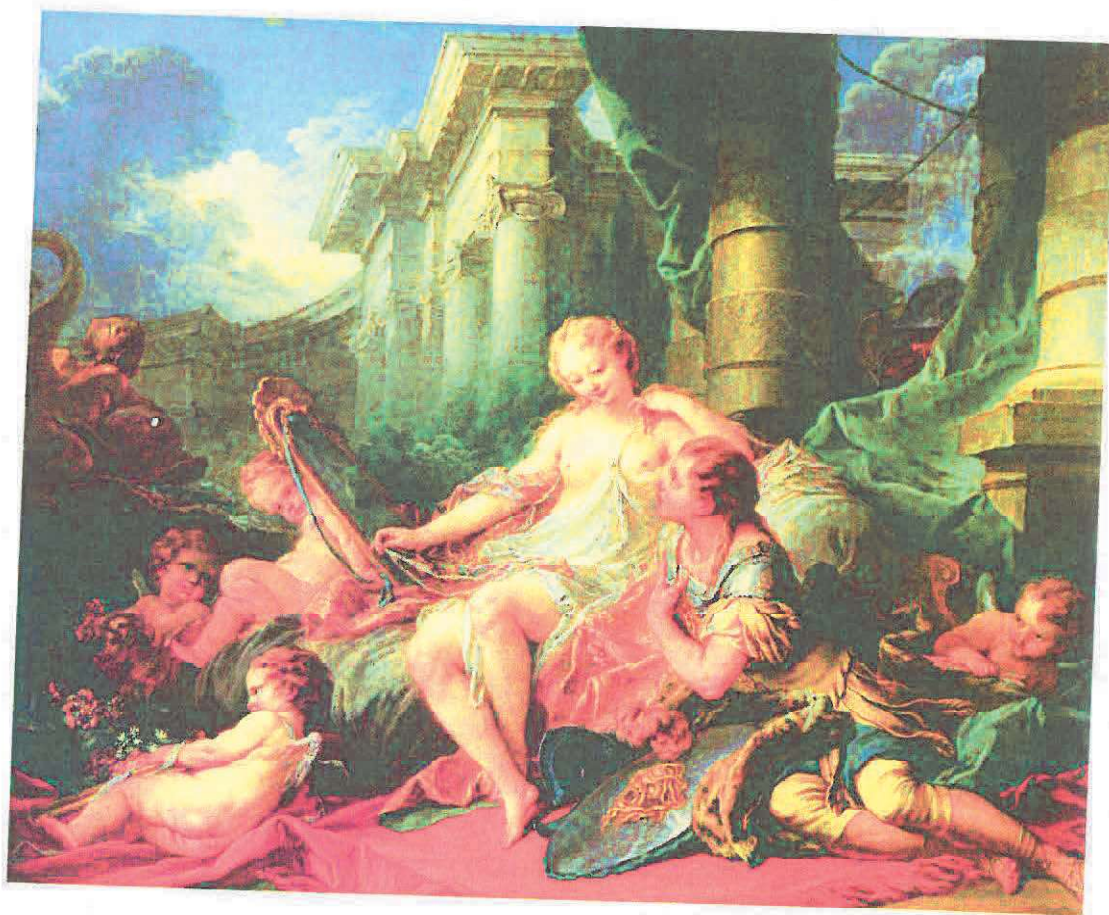
MENS DU LÆSER

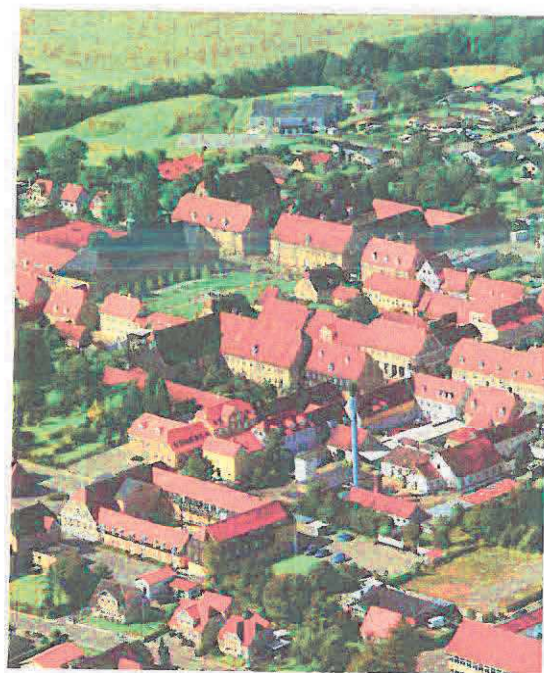
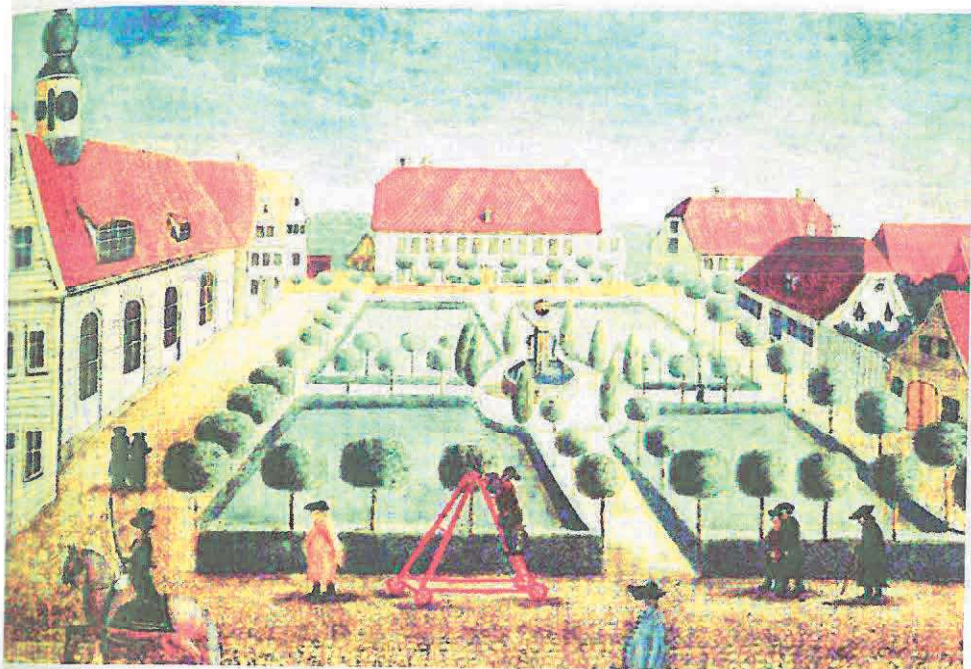
Lidenskab var for Mettrie noget meget jordnært og kropsligt. Helt samtidig med Mettrie fandtes der religiøse grupper, som opfattede lidenskab og religiøsitet helt anderledes. En af de grupper var Brødremenigheden i Christiansfeld.

En lidenskabelig tro

Det var i samme år – 1745 – at den første udsending fra Brødremenigheden flyttede ind i et lille hus i landsbyen Stepping lidt nord for Haderslev. Brødremenigheden var en gruppe pietister fra den tyske by Herrnhut. Ligesom Mettrie havde de et budskab, som de brændte for at fortælle verden om. Men indholdet var noget ganske andet. De mente, at det vigtigste i livet var at have et inderligt og personligt forhold til Jesus Kristus. For at opnå det skulle man undgå at spille tid på de meningsløse ting i livet, som kunne lede mennesket væk fra den rette tro. Det kunne være unødvendig luksus og seksuelle fristelser.

Både malerier og litteratur fra 1700-tallet bærer præg af, at menneskets lidenskaber har optaget kunstnerne. Maleri af det romantiske par Armida og Rinaldo af Francois Boucher, 1734.

I 1773 begyndte de at bygge Christiansfeld, deres helt egen by. Her skulle de ugifte mænd og kvinder leve skarpt adskilt for at kunne koncentrere sig om troen og undgå fristelser. Der skulle arbejdes omhyggeligt og flittigt i byens små virksomheder. Når indbyggerne døde, blev de begravet på Gudsageren, hvor alle gravsten var ens – i Guds øjne var der nemlig ingen forskel på troende mennesker, alle var lige.

Både Mettries tanker og pietisternes opfattelse af kristendom fik stor betydning. Mettries ideer blev en inspiration for senere religionskritik og ateisme, mens en del af pietisternes tanker kan genfindes fx hos Indre Mission, i grundtvigianisme, frikirker og højskoletanken. Både Mettrie og Brødremenigheden var tegn på, at holdningen til religion var ved at ændre sig i 1700-tallet. Selvom de var rygende uenige, havde de alligevel noget til fælles: Begge parter forlangte, at mennesket selv skulle tage stilling. De havde også en fælles tro på, at verden kunne forandres til noget bedre. Og at mennesket skulle arbejde for at nå dette mål.

Religion og videnskab i harmoni

Mettries holdning var, at videnskaben havde ret, og religionen uret. Men på det punkt var mange veluddannede mennesker i 1700-tallets Europa

Brødremenigheden byggede deres egen by i Christiansfeld for bedst muligt at kunne leve et kristent liv.

T.v.: Akvarel fra 1797 af kirkepladsen, opbygget efter specielt herrnhutisk forbillede.

T.h.: Samme sted i nutidens Christiansfeld.

uenige med ham. Flertallet af både præster og videnskabsfolk mente, at det var udtryk for sand kristen tro at udforske den fantastiske verden, som Gud havde skabt. De mente også, at det var næstekærligt at hjælpe til med at skaffe ny viden og forbedre menneskers liv. Derfor brugte talrige præster deres søndagsprædiken til at overbevise bønderne om, at de kunne dyrke jorden på nye og bedre måder, så deres børn ville få mere at spise.

De mænd, som i 1787 skrev den amerikanske forfatning, var store tilhængere af oplysningstidens idealer om menneskets rettigheder og videnskabens muligheder. De nævnte meget lidt om Gud og religion i forfatningsteksten, og i USA er der således ingen officiel fælles kirke for alle i samfundet. Det var dog ikke, fordi amerikanerne var modstandere af religion – tværtimod. Forfatningens forfattere anså det at tro på Gud som så selvfølgelig, at de ikke behøvede at nævne det. Kristendommen var så stærkt til stede i den enkelte amerikaners liv, at der ingen grund var til at skabe splid mellem mennesker ved at give sig til at diskutere helt præcist, hvilken kristen kirke der havde mest ret. Det vigtigste var, at troen på Gud lærte amerikanerne om moral, at gøre det rigtige og skabe en bedre verden. Mange af de amerikanske kristne grupper var netop rejst væk fra Europa for at få mulighed for at tale og tænke frit om deres syn på livet og kristendommen.

Livet skal bruges til noget

Mettrie og pietisterne var enige om, at vi har fået et liv, fordi det skal bruges til noget. Men når Mettrie skrev, at livets mening var at opnå nydelse, var han meget langt væk fra Christiansfeld og en fattig bondes liv. Han havde mere til fælles med de rige borgere og adelige, som levede ved den franske konges hof og i salonerne i Paris.

Her forstod de nemlig at nyde livet. Ganske vist var der også blandt de rige krav til, hvordan man skulle leve livet. Det var fx vigtigt, hvem man blev gift med. Ægteskab var en vej til at bevare rigdom og social status. Men når ægteskabet måske var aftalt mellem forældrene og egentlig mest handlede om at knytte bånd imellem to fornemme familier, var det ofte uden dybere følelser ægtefællerne imellem. Eftersom samfundets lille

elite havde både tid og penge til deres rådighed, var der til gengæld rige muligheder for at more sig – også med folk, man ikke var gift med. Det gjaldt både for mænd og kvinder.

1700-tallet blev kendt for maskerader, hvor gæsterne kunne møde op og foregive at være en anden, end de i virkeligheden var. Det er en leg med identitet, som stadig fascinerer os i dag. Man kan fx se de sociale

Scene fra et fransk karneval i 1700-tallet.

1700-tallets maskerader vender i vore dage tilbage som temafester med et touch af historie.

medier som et sådant rum, hvor vi frit kan fremstille os selv, som vi drømmer om og gerne vil fremstå.

1700-tallets maskerader fungerede anderledes. Selvom man tog en maske på til festen, kunne de øvrige gæster stadig se, hvordan resten af tøjet så ud. Det var umuligt at snige sig ind, hvis man ikke havde råd til en dyr kjole. Maskeraderne var en lukket fest for de rigeste.

I oplysningstidens samfund var det stadig meget svært at forlade sin stand og bevæge sig opad i samfundspyramiden. Hvis man ser 1700-tallet som en tid fyldt med maskerader, fester og de riges lystige liv, bør man også huske det barske liv i bunden af pyramiden, fx på bordellerne, hvor et stort antal fattige kvinder var nødt til at sælge deres krop til de mænd, der havde råd til at betale og gerne ville muntre sig. Man kunne drømme om at blive rig og bryde ud af sin stand, men muligheden var for langt de fleste stort set lig nul.

Da revolutionen kom til Paris, ville revolutionens ledere gøre oplysningstidens tanker om mennesket, livet og ligheden til virkelighed. Det gjaldt også, når det handlede om forholdet mellem mænd og kvinder. Først blev det tilladt at blive skilt. Det havde ikke været muligt før, bl.a. på grund af den katolske kirkes indflydelse i samfundet. Nu kunne både

mænd og kvinder erklære, at de ikke længere ønskede at være gift. Revolutionens ledere mente, at mennesker skulle have ret til selv at bestemme, hvem de ville leve sammen med – og holde op med at leve sammen med. Det førte til 30.000 skilsmisser.

Man skulle så tro, at de mennesker, som læste bøger om frihed, lighed og broderskab, også så lyst på livet og alle dets glæder. Men de revolutionsledere, som halshuggede den franske konge, gik ind for at leve et velordnet og beskedent liv, som handlede om at indrette samfundet på den rigtige måde og nå store mål i fællesskab. De mente, at fester og udskejelser hørte fortiden og dens grådige, egoistiske magthavere til.

HISTORIEBRUG*

Historien som læremester

Når vi bruger begivenheder fra historien til at lære, hvordan vi skal handle i nutiden. Fx kan man sige: "Det er vigtigt ikke at opbygge overdrevne fjendebilleder - det kan vi lære af, hvordan det gik under den kolde krig".

Historien som identitetsdannelse

Historien bruges til at fortælle, hvem vi selv er. Fx kan man sige: "Jeg er stolt over, at vi danskere hjalp jøderne med at flygte til Sverige under 2. Verdenskrig.

Historien som spejl

Når vi bruger fortiden til at spejle os i - dvs. at vi er fascineret af, at historiens virkelighed var forskellig fra vores egen. Et eksempel kunne være en historisk film, som er fyldt med brutale herskere og blodige kampscener.

Historien som underholdning

Når vi beskæftiger os med historien, fordi den rummer spændende fortællinger, flot tøj og smukke bygninger

Historie som videnskab

Når vi beskæftiger os med fortiden med udgangspunkt i videnskabelig metode, fx med krav om, at vi skal dokumentere det, vi siger.

* Faktaboksen er udarbejdet på baggrund af Vollmond og Hassing *Fra fortid til historie*, Forlaget Columbus, 2. udgave, s. 11.

KILDER

Kilde 5.1 (uddrag)

Julien Offray de La Mettrie:

Om lykken eller det højeste gode, 1751

Livsnyderen Julien Offray de La Mettrie (1709-1751).

* En adelsmand.

Man drikker, når man er tørstig, og spiser, når man er sulten. I kærlighedslivet mærker man undertiden denne dobbelte trang, der kommer af den samme årsag. For hvilket menneske tørster og sulter ikke undertiden efter visse lyster? Og hvis man ikke overgiver sig til dem, hvor mange skyer, misstemninger og lunefulde indfald vil der så ikke stige op i sjælen ...

Selvom lykken ikke generelt skal identificeres med sanselig lyst, findes der alligevel lykkelige dødelige, for hvem den er et så presserende behov, at de uden kønsakten, som de må gentage hver dag, ville være ulykkelige og virkelig at beklage. Men hvis I omvendt giver deres sanselighed rigeligt frit løb, er de lykkelige, ikke blot i vellysten og takket være vellysten, men også midt i løsslupenheden, galskaben og forvirringen. Hvilke beviser vil I have? Deres dage flyver afsted, næsten uden at de mærker det, for de føler intenst og reflekterer slet ikke. De deltager i alle fester, banketter og fornøjelser. Munterheden, der står malet i deres ansigter, ler i deres øjne til de andre gæster, som smittes af den ... Disse lykkelige dødelige, disse charmerende og så ombejlede bordfælller, kan ruineres af gæld, men det forhindrer dem ikke i at sove som en *Grand Seigneur**. De kan fortabe deres ære, hvad de tager lige så lidt alvorligt som en letlevende pige fra opcræen, så meget betyder anseelsen for dem. Det viser, at dyd og hæderlighed er fremmede størrelser for vor værens natur, at de er ornamentter og ikke fundamentet for lykken.

Hvor mange andre mennesker findes der ikke, som er lige så moralske som redelige, ærbare, mådeholdne og – ulykkelige! Deres oprigtighed, deres klogskab og deres menneskelighed svigter aldrig. Men det forhindrer ikke, at de med sig slæber på en mismodig ensomhed, en streng karakter, en tåbelig og byrdefuld alvorlighed og et sind, der aldrig tør op i spøg. Lige så hårde og strenge som alvorlige og fåmælte, lige så kolde og triste som ufejlbarlige og uforstilte får de med deres melankoli og galdsure an-

sigter lystigheder og smil til at forsvinde, desorienterede og bortskræmte ved det blotte syn af dem. Man respekterer dem og flygter fra dem ...

Men de første, siger I, er ikke i stand til andet end at nyde vellysten og forskaffe sig en sød kløes frydefuldheder. Jamen dog! Er de af den grund mindre lykkelige? Følger de ikke det instinkt, den smag og de uovervindelige lidenskaber, hvormed ethvert dyr stræber efter sit velbefindende? Oplever de kort sagt ikke den eneste slags lykke, som reelt er inden for deres organers rækkevidde?

Kilde 5.2

Hans Adolph Brorson:

”Skal kærlighed sin prøve stå” (udvalgte vers), 1734

Skal kærlighed sin prøve stå,
da må den til din fjende nå;
at du er mild, når han er vred,
det er en kristen kærlighed.

Når vi ved troens lys og brand
vor Jesu hjerte finde kan,
at han for sine mord're bad,
da de kun stod og lo derad,

Når Ånden gør os dette klart,
da tændes udi sjælen snart
den stærke kærlighedens brand,
at man sin fjende elske kan.

O, lad mig hjertens inderlig,
min søde Jesus, elske dig
og komme dine vunder* nær,
så får jeg nok min fjende kær!

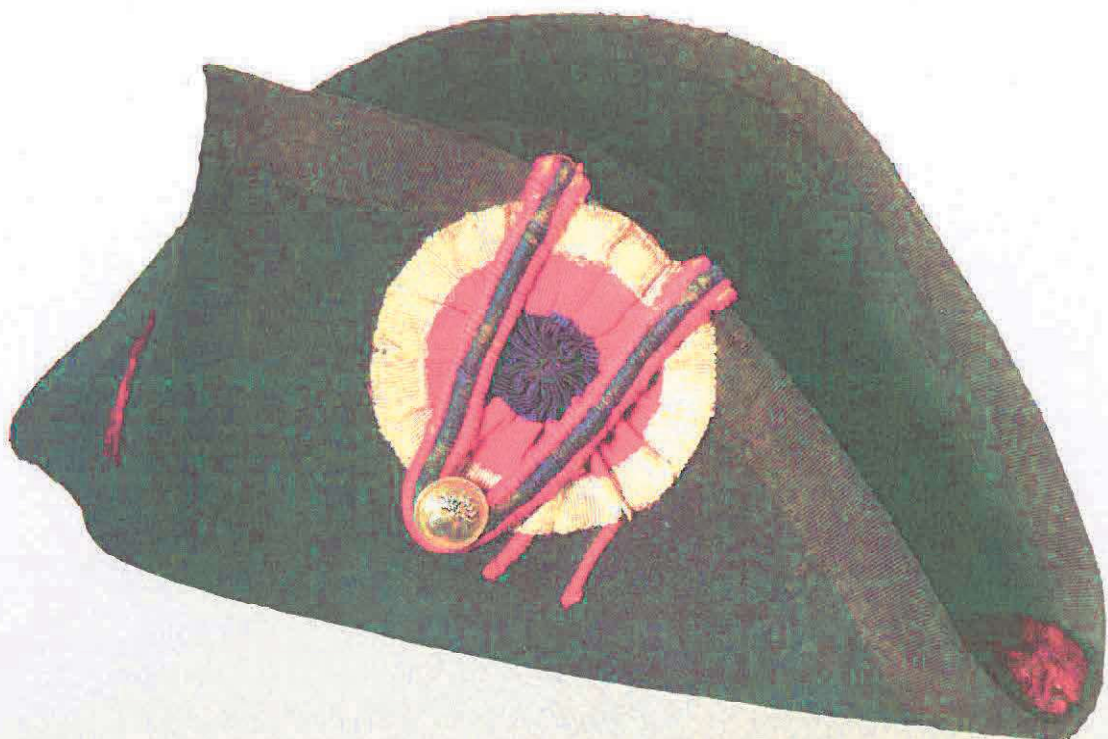
Hans Adolph Brorson (1694-1764) var meget påvirket af pietismen og er en af Danmarks mest berømte salmedigtere.

* Sår, især om Jesu sårmærker fra korsfæstelsen.

6

FRIHED, LIGHED OG BRODERSKAB

ÅRSAGER TIL DEN FRANSKE REVOLUTION

Den 14. juli 1789 blev Bernard de Launays hoved skåret af og sat på et spyd. Mens blodet sivede ned ad stangen, bar en vrede og råbende skare af mennesker hovedet gennem gaderne i retning mod Paris' rådhus. Denne dag bliver hvert år fejret med fyrværkeri og fest over hele Frankrig. For franskmænd symboliserer den frihed, lighed og broderskab.

Disse værdier betød næppe meget for Bernard de Launay. Han var adelsmand og havde kommandoen over soldaterne på Bastillen, en stor fæstning midt i Paris, der ud over at være symbol på kongens magt over byen og landet også blev brugt som fængsel.

Den 14. juli samlede en stor gruppe mennesker sig foran fæstningen. Nogle af dem var kongens egne soldater. En gruppe borgere forlangte af Launay, at han overgav sig og lod folkene udenfor komme ind i Bastillen. I første omgang nægtede han. Så begyndte menneskemængden at skyde imod fæstningen og trænge ind igennem de yderste porte. Det fik Launay til at skifte mening.

Han bad om at få lov til at overgive sig, men nu var det for sent. Pludselig blev den sidste port åbnet, og angriberne strømmede ind.

En af fæstningens officerer fortalte senere, at det var nogle af Launays egne soldater, som lukkede op. Launays opgave var at forsvare Bastillen, og det kom til at koste ham hovedet.

Når denne dag er blevet Frankrigs nationaldag, er det, fordi Stormen på Bastillen blev et dramatisk vendepunkt i en lang række af begivenheder.

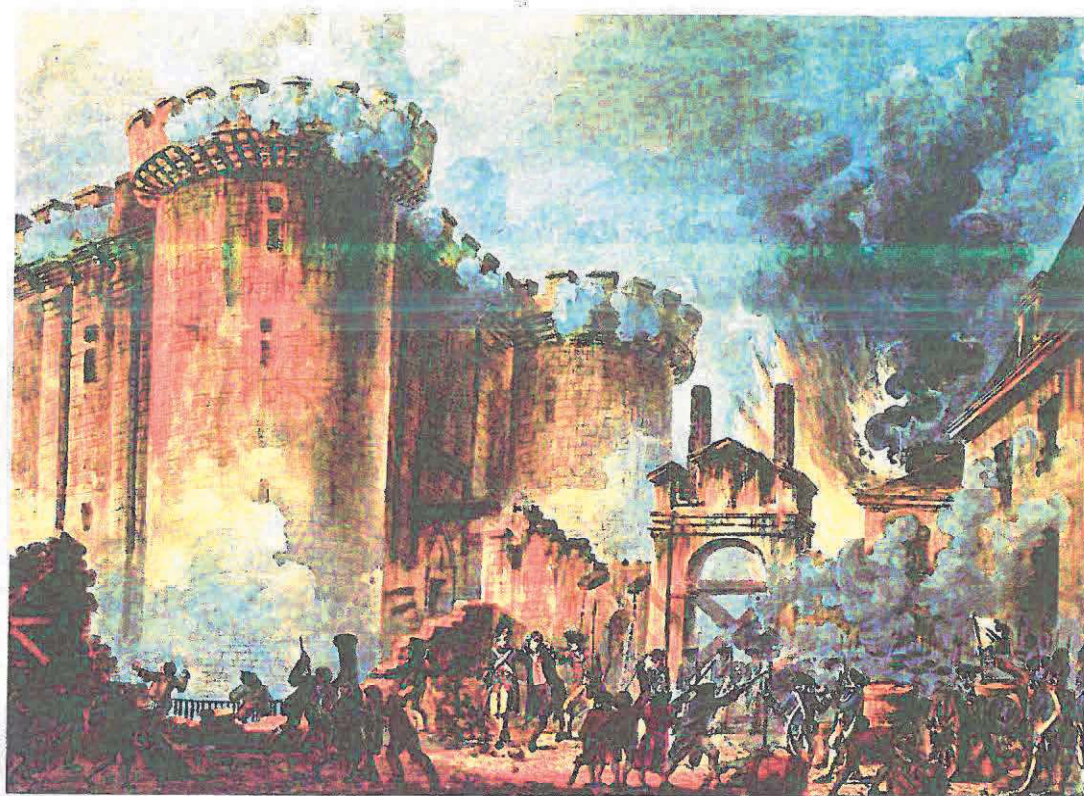
1. Hvorfor er den 14. juli Frankrigs nationaldag?
2. Hvorfor manglede den franske konge penge i 1789?
3. Hvad var Generalstænderne for noget, hvorfor skulle de samles i Paris?
4. Hvorfor blev Bastillen stormet - og hvilken betydning fik det?
5. Hvad mente den engelske filosof Locke om mennesket?
6. Hvad går magtens tredeling ud på?
7. Hvad har demokrati og nationalfølelse med hinanden at gøre?

MENS DU LÆSER

Bastillen i Paris var symbol på den franske konges magt over befolkningen. I midten af billedet ses kommandant Launay blive ført væk af nogle af de soldater og borgere, som stormede fæstningen.

Bernard de Launay, Bastillens kommandant.

Den 14. juli, Bastilledagen, fejres stadig som Frankrigs nationaldag.

FORKLARINGER PÅ SAMFUNDSMÆSSIGE FORANDRINGER

Hvorfor stormede de Bastillen?

Urolighederne var egentlig begyndt lang tid forinden et helt andet sted i verden. De amerikanske kolonier ville være frie og protesterede mod at blive regeret af englænderne. Det oprør ville den franske konge gerne hjælpe dem med, for englænderne var hans konkurrenter i kapløbet om kolonier, velstand og magt i Europa. Oprøret lykkedes, men det kostede en masse penge at føre den krig.

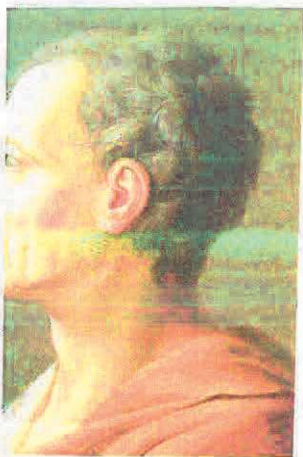
De voldsomme udgifter til krigen i de amerikanske kolonier var en væsentlig grund til, at Ludvig 16. og hans ministre i 1789 i den grad manglede penge. De ville derfor have Frankrigs adelige til at betale skat. Det var de dog ikke meget for. Kongen tilkaldte derfor en række repræsentanter fra alle tre stænder fra hele landet. Han havde tænkt, at forsamlingen, der blev kaldt Generalstænderne, kunne hjælpe ham med at tvinge adelen til at betale. Men det gik helt anderledes. En stor del af Generalstændernes medlemmer var veluddannede borgere, bl.a. jurister. Mange af dem var utilfredse med kongens måde at lede landet på, og på et møde besluttede de, at de fra nu af opfattede sig selv som en nationalforsamling, der kunne tage beslutninger på det franske folks vegne.

Som modtræk sendte kongen bud efter soldater, som gjorde sig klar til kamp uden for Paris. Borgerne i byen tænkte derfor, at de også hellere måtte bevæbne sig. De var overbevist om, at der var våben inde i Bastillen. Derfor skulle den erobres.

Stormen på Bastillen ændrede spillets regler. Kongen kunne ikke længere stole på sine egne soldater og turde ikke give sin hær ordre om at gå ind i Paris og sætte borgerne på plads. I stedet fik Nationalforsamlingen lov at regere landet.

Revolutionen og oplysningstiden

Næsten 100 år før denne dag havde englænderen John Locke i bogen "Two Treatises of Government" (1690) skrevet, at alle mennesker i et samfund er født frie, lige og har naturligt givne rettigheder. Det gælder fx retten til at leve og eje ting – og retten til at forsvare begge dele. Mennesker kan beslutte sig for at skabe et samfund, hvor vi vælger ledere, som

Charles Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) blev mest kendt for at tale for magtens tredeling. Det er blevet et afgørende princip for, hvordan retsstater fungerer, og genfindes bl.a. i den danske grundlov.

kan forsvare vores rettigheder. En af disse rettigheder er at have indflydelse på, hvem der bestemmer i samfundet. Dog forbeholdt han denne ret for mænd, der ejer noget. Den gjaldt ikke for kvinder, børn og fattige.

En anden af oplysningstidens indflydelsesrige forfattere hed Montesquieu. I 1748 udgav han bogen *Om lovenes ånd*, hvor han skrev om, hvordan magten burde være fordelt i et samfund. Montesquieu var modstander af, at en enevældig konge som den franske nærmest havde mulighed for at gøre lige, hvad han ville. I stedet mente han, at magten i et samfund skulle være delt i tre: den lovgivende (fx et parlament), den udøvende (fx kongen og hans ministre) og den dømmende magt (domstolene).

De mange jurister i Nationalforsamlingen havde uden tvivl læst, hvad Locke og Montesquieu havde skrevet. De var ligesom dem skeptiske over for, at kongen havde så stor en magt, og befolkningen så få rettigheder. Men der var nok ikke mange af de ophidsede og arrige mennesker foran Bastillen, som havde studeret Lockes, Montesquieus, Voltaires og Rousseaus bøger. Hvorfor var de da så vrede?

Årsager til revolutionen

Der er flere mulige forklaringer på, at der blev revolution i Frankrig i 1789. Året før havde høsten været dårlig. Det var ikke nogens skyld – det handlede om vejret. Men da bønderne ikke havde så meget korn at sælge, fik det priserne på brød til at stige i Paris. De, der blev ramt hårdest, var selvfølgelig dem, der havde færrest penge at købe for: almindelige, fattige mennesker.

Det velstående borgerskab havde derimod penge nok til at købe brød. Det var faktisk gået dem godt gennem hele 1700-tallet. Derfor mente de, at tiden var kommet til, at de skulle have mere indflydelse i samfundet. Det kunne de vrede, fattige mennesker i gaderne hjælpe dem med.

Den brølende menneskemængde, der angreb Bastillen, har helt sikkert følt et broderskab. De stod skulder ved skulder i deres vrede og desperation – og måske også i kampen for mere frihed og lighed i samfundet – og ikke mindst brød på bordet.

Den form for broderskab fik franskmændene i de følgende år rig mulighed for at styrke gennem kampen mod deres ydre fjender. I 1792

erklærede de nye magthavere i Frankrig krig imod Østrig og Preussen, som ret hurtigt fik støtte fra en række andre lande. Østrig og Preussen havde erklæret, at de ville sørge for at stoppe den franske revolution. Revolutionens ledere ville derimod forsvare den af al magt. Desuden ville de gerne sprede de nye tanker til resten af Europa. Og så mente de, at en krig ville vise, hvem der virkelig støttede folkets styre. Gennem krig skulle fjenderne bekæmpes – både fjenderne i udlandet og fjenderne hjemme i Frankrig.

Demokrati og nationalfølelse

De politiske ledere, som blev bragt til magten af den franske revolution, ville ændre Frankrig til en form for demokrati. "Demokrati" betyder "folkestyre". Men hvem er folket? Hvem skulle have lov til at være med til at bestemme? Hvem har ret til at være en del af det demokratiske fællesskab? "Frihed, lighed og broderskab" blev et motto for den franske revolution.

Da der i 1830 igen udbrød revolution i Frankrig, malede Eugène Delacroix billedet med titlen "Friheden fører folket på barrikaderne".

Folket skulle stå sammen som brødre i kampen for frihed og lighed Men hvem skal være med i broderskabet?

Den diskussion dukkede op igen og igen i Europa op gennem 1800-tallet: Det viste sig, at arbejdet for at indføre demokrati hang tæt sammen med, at flere og flere mennesker for alvor begyndte at føle, at de var en del af et nationalt fællesskab. Kampen for demokrati blev kampen for at skabe et italiensk demokrati, et tysk demokrati – i det hele taget et nationalt demokrati.

I Danmark var forkæmperne for den første grundlov i 1849 også forkæmpere for en stat, der bestod af alle danskere og så få tyskere som muligt. Det førte til krig i Slesvig og Holsten og til slut nederlaget i 1864. På samme måde opstod der på den tid nationale og demokratiske bevægelser rundt om i en lang række europæiske lande. Mange steder førte det til voldelige sammenstød, kampe i gaderne og krige.

Vores historiesyn er udtryk for vores grundlæggende opfattelse af historien. Det er fx en opfattelse af, hvorfor begivenheder sker, og hvorfor vores verden forandrer sig. Når vi ser på det enkelte menneske, kan det opfattes på to forskellige måder:

Mennesket er historieskabt:

Menneskers handlinger, begivenheder og den måde, samfund fungerer på, kan forklares ud fra den fortid og det samfund, der har skabt dem.

Mennesket er historieskabende:

Mennesker skaber og ændrer historien ved at tage beslutninger og foretage handlinger.

ER MENNESKET HISTORIESKABT ELLER HISTORIESKABENDE?

KILDER

Kilder 6.1

Claude-Joseph Rouget de Lisle: "Marseillaisen"

Den franske nationalsang er skrevet i 1792, kort efter at krigen mellem Østrig og Frankrig var brudt ud. Den kom til at hedde "Marseillaisen", fordi den i begyndelsen mest blev sunget af en gruppe revolutionære fra Marseilles.

Frankrigs sønner! Op nu at fægte!
Ærens dag for vort hjemland er nær!
Tyranniet os atter vil knægte!
:/: Ser I fanens det blodige skær! :/:
Kan I høre de brølende skarer,
hvor de stormer som rasende frem?
Snart de styrter sig over jert hjem.
Hverken børn eller kvinder de sparer.
Til våben, franske mand!
Slut sammen og hold stand!
Til kamp, hver mand!
De frækkes blod skal farve Frankrigs land!

Vi vil ind på den strålende bane,
når de første er segnet til jord.
Vi vil atter af støvet dem mane,
:/: vi vil følge det lysende spor. :/:
Heller' end vi dem fejtt overleve,
vil vi dele med dem deres grav.
Vi vil hævne hver landsmand så brav
eller blive, hvor brødrene bleve.
Til våben, franske mand!
Slut sammen og hold stand!
Til kamp, hver mand!
De frækkes blod skal farve Frankrigs land!

Afsted I børn af fædrelandet,
oprunden er nu hæderens dag.
Tyranniet har vi forbandet,
:/: rejser mod os sit blodige flag. :/:
Kan du høre i lejren det toner
af råb fra den vilde soldat,
om lidt så kværker den krabat
i vor arne vore børn og koner!
Til våben alle mand!
Slut kreds og holder stand!
Afsted, drag med,
flyde skal blod
i strid smudsig flod!

Skælv hver tyran og I kumpaner,
enhver af jer er troløsheds søn!
Skælv! Thi snart jer djævelske planer
:/: som fortjent skal få deres løn. :/:
Hver som soldat til kampen sig melder,
men falder vore unge mænd,
af jorden vokser ny igen,
klar til kamp og tyrannerne falder.
Til våben alle mand!
Slut kreds og holder stand!
Afsted, drag med,
flyde skal blod
i strid smudsig flod!

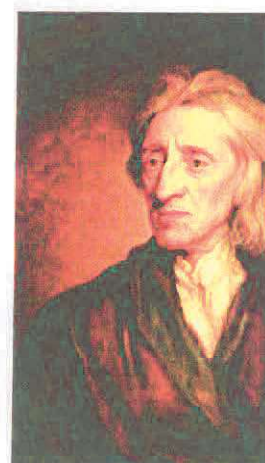
En hellig kærlighedens lue
for fædrelandet tænd i vor barm!
Dyre frihed! Lad os dig skue.
:/: mens du styrker vor hævnende arm. :/:
Når vort flag da føres mod lejren
i blodig kamp, lad det ske,
at fjenden må i døden se
din blev triumfen og vores blev sejren.
Til våben alle mand!
Slut kreds og holder stand!
Afsted, drag med,
flyde skal blod
i strid smudsig flod!

Kilde 6.2 (uddrag)

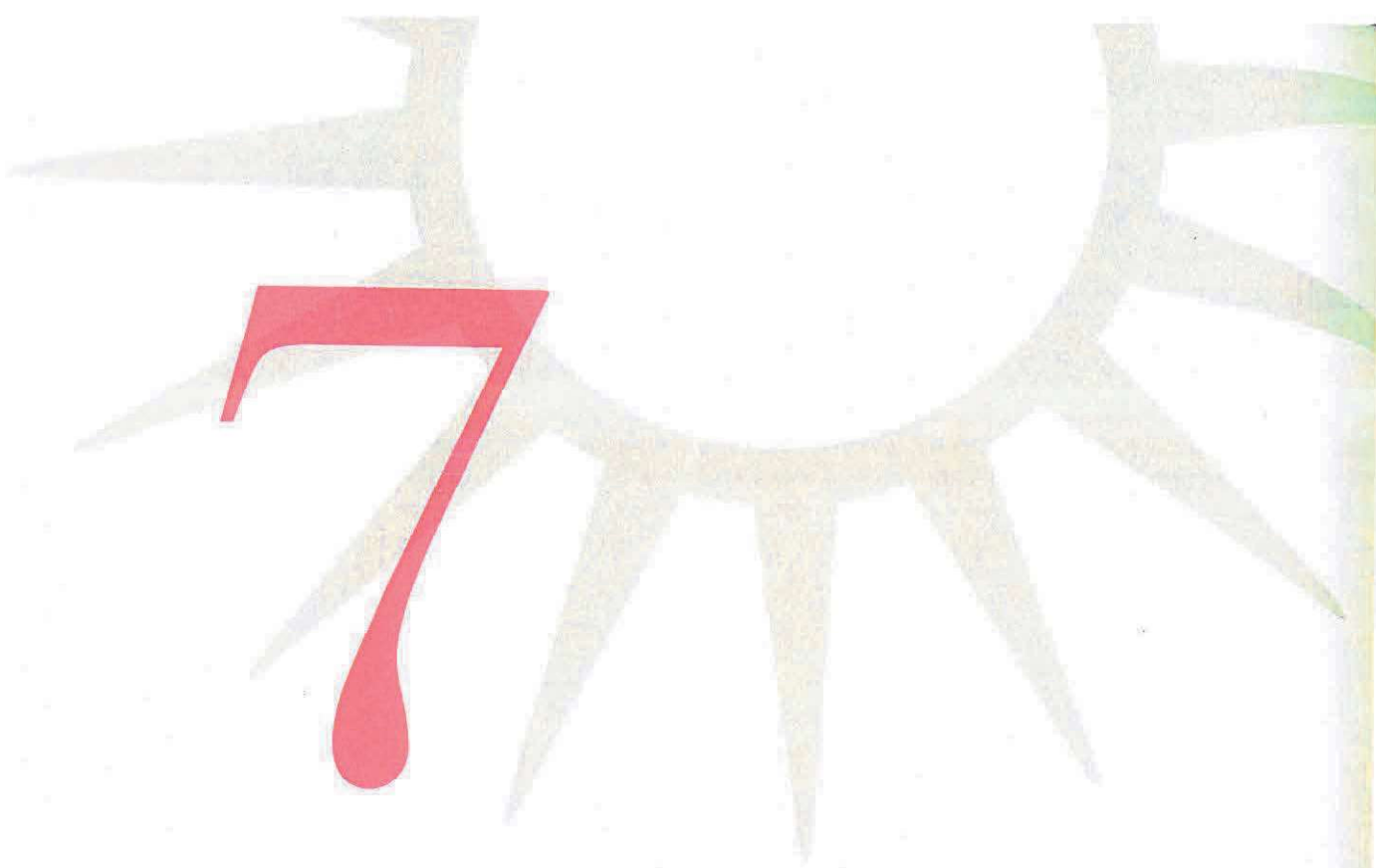
John Locke: *Anden afhandling om styreformen*, 1690

Mennesker er, som det er blevet nævnt, fra naturens hånd alle frie, lige og uafhængige. Ingen kan bringes ud af denne tilstand og underlægges en andens politiske magt, uden sit eget samtykke. Den eneste måde, hvorpå nogen kan fraskrive sig sin naturlige frihed og pålægge sig samfundets bånd, er ved at blive enige med andre mennesker om at deltage i og forene sig til et samfund for at leve behageligt, sikkert og fredeligt med hinanden, mens de trygt nyder deres ejendomme i sikkerhed for udenforstående [...]

Ethvert menneske er født med en dobbelt rettighed: for det første, en ret til frihed for sin egen krop, som intet andet menneske har magt over, men som mennesket selv frit kan råde over. For det andet en ret til før nogen anden sammen med sine brødre at arve sin faders ejendele. I kraft af den første rettighed er et menneske fra naturens hånd fri for at underkaste sig enhver form for regering, selvom det er født et sted under dens herredømme...

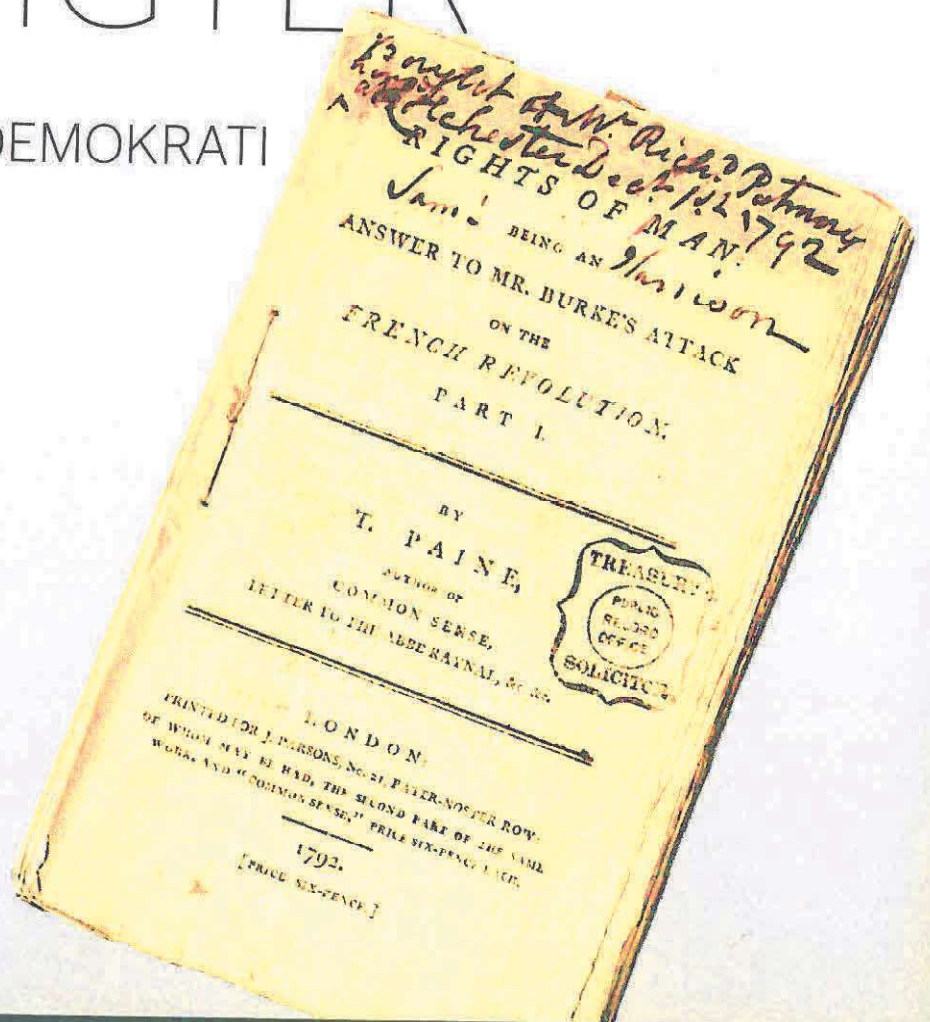

John Locke (1632-1704) skrev om individets rettigheder og kaldes liberalismens grundlægger.

RETTIGHEDER OG PLIGTER

REVOLUTIONENS DEMOKRATI

Den 26. august 1789 var den adelige officer og oplysningsmand La Fayette sikkert fornøjet. For den dag vedtog Frankrigs nye nationalforsamling en erklæring om, at alle mennesker var født lige og havde de samme rettigheder, og La Fayette havde været med til at formulere teksten.

En af hans gode bekendte havde også hjulpet til, nemlig amerikaneren Thomas Jefferson. Jefferson havde før været med til at skrive et verdenshistorisk dokument. Det var først og fremmest ham, som i 1776 stod bag den højtidelige erklæring om, at de amerikanske kolonier nu var uafhængige af England. Det mente Jefferson, at amerikanerne selv kunne bestemme, fordi de ligesom alle andre havde ret til at leve i frihed og stræbe efter lykke. Når den engelske regering forhindrede amerikanerne i det, havde de derfor også ret til at nægte at leve under dens herredømme.

La Fayette og Jefferson kendte hinanden godt, fordi La Fayette havde kæmpet sammen med amerikanerne i deres krig imod briterne – den krig, som endte med, at briterne måtte give op og anerkende, at deres kolonier var blevet til et nyt, selvstændigt land:

United States of America. Selvom La Fayette var adelig, troede han på oplysningstidens tanker om demokrati og var klar til at gå i kamp for sine idealer.

I Amerika havde La Fayette været med til at skabe noget nyt og virkeliggøre sit håb for fremtiden. Det var også hans plan i august 1789, men Menneskerettighedserklæringen blev ikke helt, som han havde håbet på. Der stod ganske vist i teksten, at alle borgere havde ret til at være med til at lave landets love, men det var ikke formuleret særlig præcist, hvordan det skulle foregå. La Fayette har formentlig været fornøjet over, at Frankrig nu var på vej mod et samfund med menneskerettigheder og folkestyre. Men han kunne jo heller ikke vide, hvor galt det kom til at gå de følgende år.

1. Hvad handlede den amerikanske uafhængighedserklæring om?
2. Hvad står der i den franske menneskerettighedserklæring fra 1789?
3. Frankrig blev et konstitutionelt monarki. Hvad er det?
4. Hvem fik lov til at stemme til den lovgivende forsamling?
5. Hvad fik bønderne ud af revolutionen?
6. På hvilke måder var Nationalforsamlingen liberal?

MENS DU LÆSER

Frankrigs nye forfatning

I begyndelsen gik det nu meget godt. Nationalforsamlingen vedtog en forfatning for Frankrig; det, som man også kalder en grundlov eller en konstitution. Forfatningen gjorde Frankrig til et konstitutionelt monarki, dvs. et kongedømme, hvor grundloven fastslår, hvor meget magt kongen har. Den franske konge havde fortsat en vis indflydelse, men den lovgivende forsamling skulle bestemme mest.

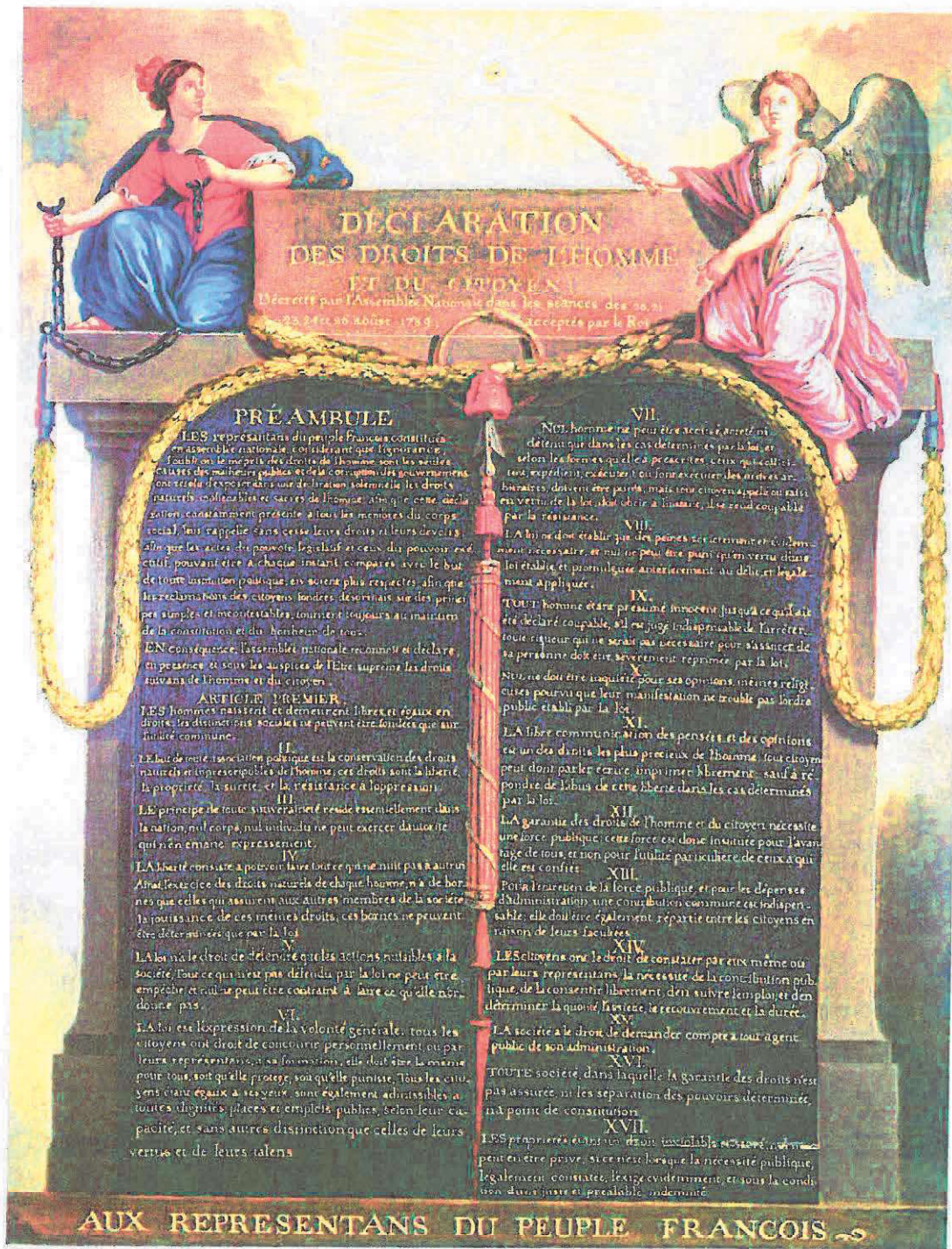
Der var altså grænser for, hvor langt borgerne i Nationalforsamlingen ville gå for at lave Frankrig om. De vedtog også, at det kun var mænd over 25 år, som betalte en vis mængde skat, der kunne stemme, når den lovgivende forsamling skulle vælges. Hvis man gerne ville vælges til forsamlingen, var kravene til skattebetaling endnu højere.

Liberale tanker

På den måde fik bønderne ikke mere politisk magt, de blev bare regeret af nogle andre. Men de fik noget andet. Da revolutionslederne hørte, at folk på landet var begyndt at angribe herremænd rundt omkring i Frankrig, blev de bange for, at oprøret kunne nå Paris. Nationalforsamlingen besluttede derfor at fjerne kirkens og adelens særlige magt og privilegier. De lovede fx at ændre de mange skatter og afgifter, som bønderne skulle betale til kongen, kirken og herremændene. Fremover skulle de adelige ikke kunne dømmes i retssager. Det skulle dommere, der var valgt af befolkningen. Man ville have lighed for loven: Individets rettigheder skulle ikke længere være bestemt af, hvilken samfundsgruppe man var født i. På den måde håbede Nationalforsamlingen på at kunne berolige bønderne.

Ændringerne af retssystemet viste, at Nationalforsamlingen tænkte liberalt. Det gjorde medlemmerne også, når det handlede om økonomien. De fjernede told og regler, så franskmændene nemmere kunne handle med hinanden. Det blev samtidig forbudt for håndværkere og andre arbejdere at slutte sig sammen i lav og fagforeninger for at kunne kræve mere i løn eller forhindre andre i at arbejde inden for faget. Det blev forbudt at strejke. Der skulle være helt fri konkurrence.

Erklæring om
rettigheder for men-
nesker og borgere
godkendt af Frank-
rigs nationalforsam-
ling, den 26. august
1789.

**DECLARATION
DES DROITS DE L'HOMME
ET DU CITOYEN**

Décretée par l'Assemblée Nationale dans les séances des 20, 21, 24 et 30 août 1789. Approuvée et acceptée par le Roi.

PRÉAMBULE

LES représentants du peuple Français constitués en Assemblée nationale, considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de l'homme sont les seules causes des maux publics et de la corruption des gouvernements ont voulu les exposer dans une déclaration solennelle des droits naturels, inaliénables et sacrés de l'homme; afin que cette déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs; afin que les actes du pouvoir législatif et ceux du pouvoir exécutif, pouvant être à chaque instant comparés avec le but de toute institution politique, en soient plus respectés; afin que les réclamations des citoyens fondées désormais sur des principes simples et incontestables, tournent toujours au maintien de la constitution et du bonheur de tous.

EN conséquence, l'Assemblée nationale reconnaît et déclare, en présence et sous les auspices de l'Être suprême, les droits suivants de l'homme et du citoyen.

ARTICLE PREMIER

LES hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits; les distinctions sociales ne peuvent être fondées que sur l'utilité commune.

Le but de toute association politique est la conservation des droits naturels et imprescriptibles de l'homme; ces droits sont la liberté, la propriété, la sûreté, et la résistance à l'oppression.

Le principe de toute souveraineté réside essentiellement dans la nation; nul corps, nul individu ne peut exercer d'autorité qui n'en émane expressément.

La liberté consiste à pouvoir faire tout ce qui ne nuit pas à autrui; ainsi l'exercice des droits naturels de chaque homme n'a de bornes que celles qui assurent aux autres membres de la société la jouissance de ces mêmes droits; ces bornes ne peuvent être déterminées que par la loi.

La loi n'a le droit de défendre que les actions nuisibles à la société; tout ce qui n'est pas défendu par la loi ne peut être empêché, et nul ne peut être contraint à faire ce qu'elle n'ordonne pas.

La loi est l'expression de la volonté générale; tous les citoyens ont droit de concourir personnellement ou par leurs représentants, à sa formation; elle doit être la même pour tous; soit qu'elle protège, soit qu'elle punisse; tous les citoyens étant égaux à ses yeux, sont également admissibles à toutes dignités, places et emplois publics, selon leur capacité, et sans autres distinctions que celles de leurs vertus et de leurs talents.

VII.

NUL homme ne peut être accusé, arrêté ni détenu que dans les cas déterminés par la loi, et selon les formes qu'elle a prescrites; ceux qui s'opposent, expédient, exécutent ou font exécuter des ordres arbitraires, doivent être punis; mais tout citoyen appelé ou saisi en vertu de la loi doit obéir à l'instant; il est seul coupable par la résistance.

VIII.

LA loi ne doit établir que des peines strictement et évidemment nécessaires, et nul ne peut être puni qu'en vertu d'une loi établie et promulguée antérieurement au délit, et légalement appliquée.

IX.

TOUT homme être présumé innocent, jusqu'à ce qu'il ait été déclaré coupable; s'il est jugé indispensable de l'arrêter, toute rigueur qui ne serait pas nécessaire pour s'assurer de sa personne doit être sévèrement réprimée par la loi.

X.

NUL ne doit être inquiété pour ses opinions, même religieuses, pourvu que leur manifestation ne trouble pas l'ordre public établi par la loi.

XI.

LA libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'homme; tout citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la loi.

XII.

LA garantie des droits de l'homme et du citoyen nécessite une force publique; cette force est donc instituée pour l'avantage de tous, et non pour l'utilité particulière de ceux à qui elle est confiée.

XIII.

Pour l'entretien de la force publique, et pour les dépenses d'administration, une contribution commune est indispensable; elle doit être également répartie entre les citoyens en raison de leurs facultés.

XIV.

LES citoyens ont le droit de constater par eux-mêmes ou par leurs représentants, la nécessité de la contribution publique, de la consentir librement, d'en suivre l'emploi, et d'en déterminer la quotité, l'étendue, le recouvrement et la durée.

XV.

LA société a le droit de demander compte à tout agent public de son administration.

XVI.

TOUTE société, dans laquelle la garantie des droits n'est pas assurée, ni la séparation des pouvoirs déterminée, n'a point de constitution.

XVII.

LES propriétés étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé; si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment, et sous la condition d'une juste et préalable indemnité.

AUX REPRESENTANS DU PEUPLE FRANCOIS

Pligter over for staten

Nationalforsamlingens ledere ville fordele rettigheder og pligter mere ligeligt. De ønskede nye skatter, som ikke kun skulle betales af bønderne på landet, men også af borgerne i byerne. Men det kunne ikke ske lige med det samme. Bønderne fik at vide, at de indtil videre skulle blive ved med at betale skat. Det var der dog mange, der ikke ville, så staten led under en voldsom pengemangel. Forskellige muligheder for at skaffe indtægter blev drøftet. I nationalforsamlingen sad en biskop ved navn Talleyrand, som havde stor indflydelse. Selvom han var biskop, var han ikke kirkens ven. Han foreslog, at staten skaffede penge ved at konfiskere alle kirkens ejendomme og sælge dem. Sådan blev det.

Den katolske kirke havde derfor ikke længere selv nogen penge, så

Kunstneren
Jacques-Louis
Davids højtidelige
fremstilling af den
franske national-
forsamling, som
sværger at ville
give Frankrig en
forfatning.

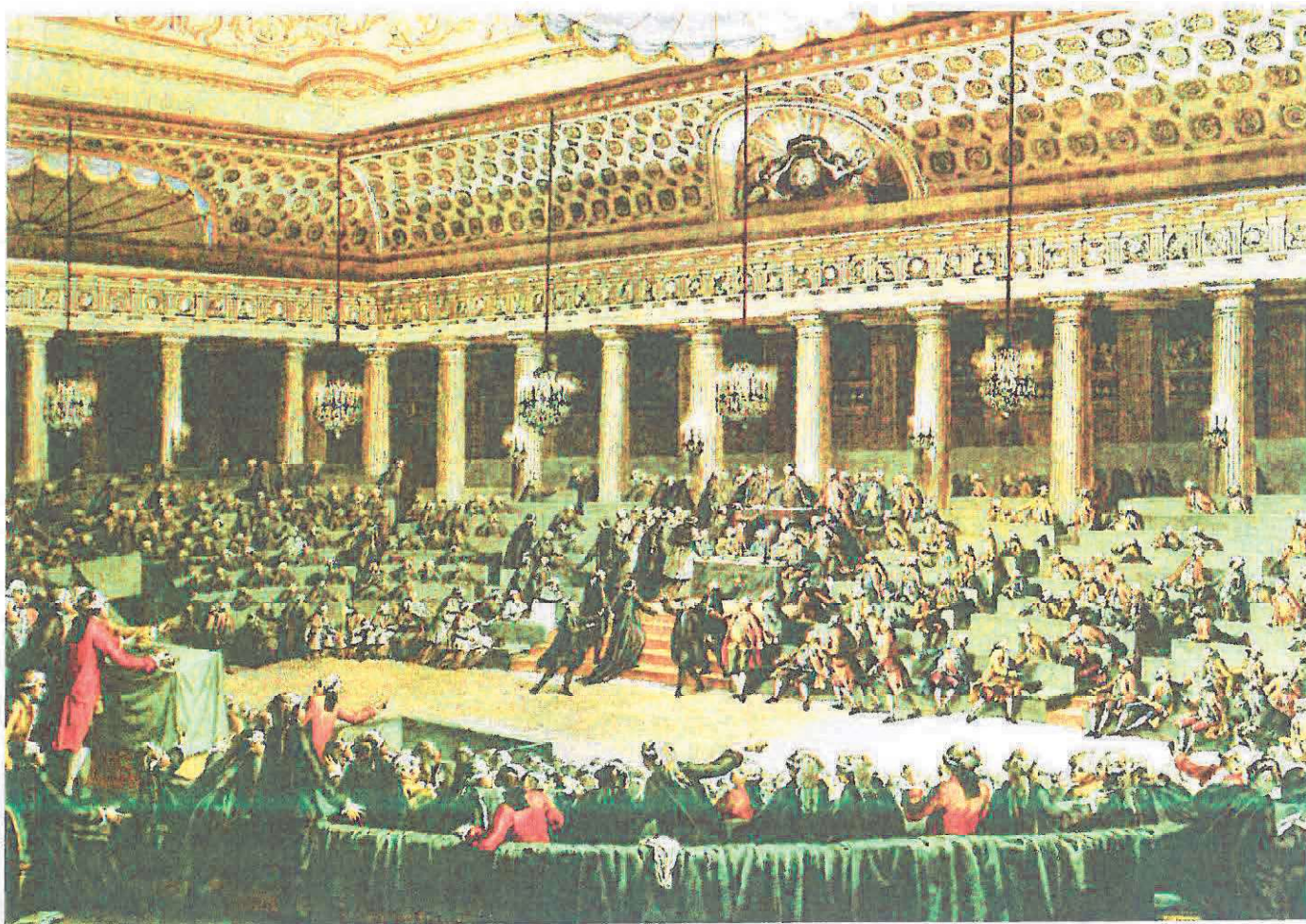

DEMOKRATI OG MENNESKERETTIGHEDER

præster og munke skulle fremover have løn af staten. Der var dog mange i Nationalforsamlingen, som var meget kritiske over for kirken, og der blev derfor stillet en lang række krav til gengæld: Munke og præster skulle bruge mindre tid på religiøse pligter og gøre noget nyttigt for samfundet, de skulle vælges af sognets beboere, og de skulle sværge troskab over for den nye stat. Det nægtede mange af dem at gøre; bl.a. fordi paven beordrede dem til det. På den måde skaffede revolutionens ledere sig nye fjender.

Da Frankrigs nye nationalforsamling vedtog menneskerettighedserklæringen, tog de udgangspunkt i, at alle i samfundet har rettigheder. Da de i månederne efter blev nødt til at tage beslutninger om skat, kirke og meget andet, blev det tydeligt, at hvis et samfund skal fungere, må pligterne også fordeles.

Nationalforsamlingen holder møde. Det var under den franske revolution, at begreberne højre og venstre begyndte at blive brugt i politik. Til venstre for talerstolen sad de mest radikale revolutionære, til højre for talerstolen de mere moderate, som ikke ville lave samfundet alt for meget om.

KILDER

Kilde 7.1

Menneskerettighedserklæringen, 26. august 1789

Gilbert du Motier de La Fayette (1757-1834) var adelig, men stor tilhænger af rettigheder til befolkningen.

Det franske folks repræsentanter, konstituerede i Nationalforsamlingen, har i betragtning af, at uvidenhed om, forglemmelse af og foragt for menneskerettighederne er de eneste årsager til folkenes ulykker og regeringernes korrupsion, besluttet at fremsætte menneskets naturlige, uforanderlige og hellige rettigheder i en højtidelig erklæring, for at denne erklæring altid kan være nærværende for alle medlemmer af samfundet og ustandselig minde dem om deres ret og deres pligter, for at lovgivningsmagts og den udøvende magts handlinger til enhver tid kan sammenlignes med formålet for enhver politisk institution og således være mere respekterede, og for at borgernes krav i fremtiden kan hvile på enkle og uomtvistelige grundsætninger og altid medføre forfatningernes bevarelse og alles lykke.

Derfor erkender og erklærer Nationalforsamlingen i det højeste væsens nærværelse og under dettes forsyn følgende rettigheder:

1. Menneskene fødes og forbliver lige i rettigheder. Sociale forskelle kan kun begrundes med almenvellet.
2. Formålet for enhver politisk sammenslutning er at bevare de naturlige rettigheder. Disse er friheden, ejendomsretten, sikkerheden og retten til modstand mod undertrykkelse.
3. Friheden består i at kunne gøre det, som ikke skader næsten; brugen af de naturlige rettigheder begrænses kun af, at de andre borgere sikres de samme rettigheder. De grænser kan kun bestemmes ved lov.
4. Grundlaget for al magt hviler hos folket. Ingen stand og ingen person kan udøve nogen autoritet, som ikke udtrykkeligt stammer fra dette.
5. Lovene kan kun forbyde handlinger, der er skadelige for samfundet. Hvad der ikke er forbudt ved lov, kan ikke forhindres, og ingen kan tvinges til at gøre, hvad der ikke er befalet.
6. Loven er udtryk for folkeviljen. Alle borgere har ret til personligt el-

ler ved repræsentanter at bidrage til dens udformning. Den bør være lige for alle, både som beskyttelse og straf. Alle borgere, der er lige for loven, har lige adgang til værdigheder, embeder og offentlige hverv alt efter deres kvalifikationer og uden andre forskelle end deres dyders og talenter.

7. Man kan kun anklages, arresteres eller tilbageholdes i de tilfælde, som loven fastsætter. De, der anmoder om vilkårlige ordrer og lader disse bringe til udførelse, direkte eller indirekte, skal straffes. Men enhver borger, der lovligt er stævnet eller grebet, skal øjeblikkeligt adlyde; ved modstand gør han sig skyldig.
8. Loven kan kun fastsætte de absolut nødvendige straffe, og straffe kan kun tildeles i kraft af love, der er udstedt før forseelsen og lovformeligt vedtaget.
9. Ethvert menneske er uskyldigt, indtil det er erklæret skyldigt; skønnes det uundgåeligt at arrestere det, straffes enhver hårdhed, som ikke er nødvendig for at sikre sig vedkommendes person, strengt ifølge loven.
10. Ingen skal forulempes for sine meninger – selv religiøse – forudsat at deres tilkendegivelse ikke forstyrrer den offentlige orden.
11. Den frie tanke- og meningstilkendegivelse er en af menneskets dyrebareste rettigheder; enhver kan tale, skrive og trykke frit, men skal ved misbrug af denne frihed stå til ansvar i de tilfælde, loven bestemmer.
12. Sikringen af menneskerettighederne kræver væbnet magt; denne styrke er oprettet til alles fordel og ikke til særlig nytte for den, hvem styrken er betroet.
13. For at opretholde den væbnede magt og for at dække administrationens udgifter er skat uundgåelig; den bør lignedes ligeligt på alle borgere under hensyntagen til deres midler.
14. Alle borgere har ret til, selv eller gennem deres repræsentanter, at konstatere nødvendigheden af skat og frit at give deres samtykke dertil, at følge brugen, at bestemme skattebeløbet, skatteansættelsen, opkrævningen og varigheden.
15. Fra enhver embedsmand har samfundet ret til at kræve regnskab for hans embedsførelse.

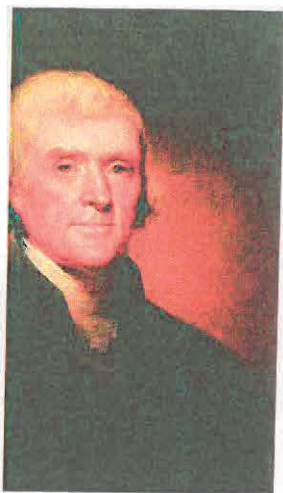
16. Ethvert samfund, hvor garantien for rettighederne ikke er sikret, og de bestemmende magter ikke er delt, har ingen forfatning.
17. Ejendomsretten er hellig og ukrænkelig; den kan ikke berøves nogen, uden at det offentliges vel, lovligt konstateret, tvingende kræver det, og på betingelse af en retfærdig og forud aftalt erstatning.

Kilde 7.2 (uddrag)

Den amerikanske uafhængighedserklæring, 1776

Når det under de menneskelige begivenheders forløb bliver nødvendigt for et folk at løsne de politiske bånd, der har knyttet det til et andet folk, for derpå blandt jordens øvrige magter at påtage sig den uafhængige og jævnbyrdige stilling, som naturens og Guds love berettiger det til, kræver sømmelig respekt for menneskehedens meninger, at det meddeler de årsager, som har tilskyndet det til adskillelsen.

Vi anser disse sandheder for selvindlysende, at alle mennesker er skabt lige, og at de af deres Skaber har fået visse umistelige rettigheder, heriblandt retten til liv, frihed og stræben efter lykke. At for at sikre disse rettigheder er blandt mennesker oprettet regeringer, hvis retfærdige magt hviler på de styredes samtykke, og når som helst nogen regeringsform bliver ødelæggende for disse formål, er det folkets ret at ændre eller ophæve den og at indsætte en ny regering, baseret på sådanne grundsætninger og med magtbeføjelser organiseret på den måde, som efter dets opfattelse mest sandsynligt vil bringe dem sikkerhed og lykke. Klogskab påbyder så sandelig, at regeringer, der har bestået i lang tid, ikke ændres af ubetydelige eller forbigående årsager; i overensstemmelse hermed har al erfaring vist, at menneskeheden er mere tilbøjelig til at lide, så længe onderne er til at bære, end til at skaffe sig ret ved at afskaffe de vante former. Men når en lang række misbrug og overgreb, der alle sigter mod det samme mål, røber en plan om at bringe dem ind under et fuldstændig despotisk styre, er det deres ret og pligt at skaffe sig af med en sådan regering og sørge for nye vogtere af deres fremtidige sikkerhed. Disse koloniers tålmodige lidelser har været af denne karakter, og således er nu den nødvendighed, som tvinger dem til at ændre deres hidtidige styreformer. Den nuværende

Thomas Jefferson
(1743-1826) blev
senere præsident
i USA.

britiske konges historie er beretningen om krænkelser og overgreb, som alle har til direkte formål at oprette et uindskrænket tyranni over disse stater...

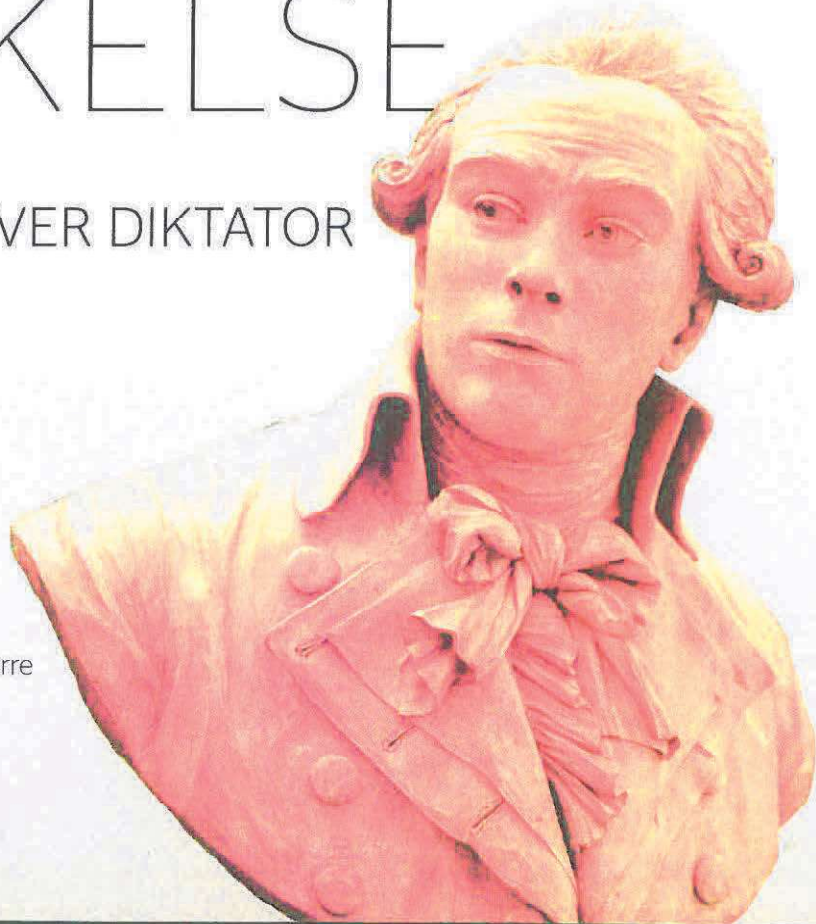
Vi – DE FORENEDE AMERIKANSKE STATERs repræsentanter, der er forsamlet på en ALMINDELIG KONGRES – kundgør og erklærer herved højtideligt, med bemyndigelse fra de gode folk i disse kolonier og i deres navn idet vi kalder verdens højeste dommer til vidne på vor hæderlighed – at disse forenede kolonier er og rettelig bør være FRIE OG UAFHÆNGIGE STATER, at de er løst fra ethvert tilhørsforhold til den britiske krone, at enhver politisk forbindelse mellem dem og staten Storbritannien er og skal være fuldstændig opløst – og at de som FRIE OG UAFHÆNGIGE STATER har fuld myndighed til at føre krig, slutte fred, indgå alliancer, drive handel samt udføre alle andre handlinger og ting, som UAFHÆNGIGE STATER har ret til. Til støtte for denne erklæring og i tryk tillid til det guddommelige forsyns beskyttelse forpligter vi os over for hinanden med vore liv, vore formuer og vor hellige ære ...

8

UTOPI OG UNDER- TRYKKELSE

ROBESPIERRE BLIVER DIKTATOR

Maximilien Robespierre
(1758-1794).

Den franske revolution begyndte i 1789 med smukke erklæringer og nyskabende lovgivning. De næste fem år løb den mere og mere af sporet og endte i diktatur, krig, vold og henrettelser. Tilhængerne af revolutionen kæmpede med hinanden om, hvordan Frankrig skulle udvikle sig. Myrderierne nåede deres højdepunkt, mens Maximilien Robespierre var ved magten. I hans øjne var de brutale midler nødvendige for at skabe et nyt og bedre samfund.

Hvorfor gik det så galt? For det første var den franske befolkning dybt splittet med hensyn til, hvordan deres samfund burde udvikle sig. Nogle ville have kongen tilbage, nogle ville have kirkerne og klostrene lukket, og andre ville have dem åbnet igen. For det andet var der både krig og sult i landet – blandt mange andre store problemer. For det tredje blev der truffet en række beslutninger, som fik fatale konsekvenser.

I juni 1791 forsøgte kong Ludvig 16. og hans familie at flygte fra Frankrig. Han og dronningen var frustrerede over den udvikling, der var sket i landet, hvor kongen nu havde meget begrænset indflydelse – og desuden frygtede de for deres egen sikkerhed. De blev dog opdaget og ført tilbage til Paris. Da byens indbyggere hørte om flugtforsøget, blev mange vrede. Nationalforsamlingens politikere blev udsat for hård kritik. De havde forsøgt at samarbejde med kongen og ikke forandre samfundet alt for voldsomt på én gang. Men var kongen egentlig til at stole på? Flere og flere parisere kom i tvivl, og Nationalforsamlingens moderate politikere mistede opbakning.

1. Hvad var Nationalkonventet for noget?
2. Hvorfor var der så mange vrede mennesker i Paris?
3. Hvad var Robespierres politiske mål?
4. Hvilke midler brugte Robespierre for at nå sine mål?
5. Hvorfor var det så svært at stoppe Robespierre?
6. Hvorfor blev han alligevel fjernet fra magten til sidst?
7. Hvad er en utopi?

MENS DU LÆSER

Nogle måneder senere mødtes Nationalkonventet. Det var Frankrigs nye, lovgivende forsamling. Da den blev valgt, havde der været stemmeret til alle franske mænd over 25 år, som tjente penge. Selvom både fattige og kvinder på den måde blev udelukket, var dette alligevel langt mere demokratisk end i noget andet land i Europa.

Marie-Antoinette,
Frankrigs dronning,
portræt af Jean-
Baptiste Gautier
Dagoty, 1775.

Revolutionen kører af sporet

Det skulle dog hurtigt vise sig, at der mest var tale om demokrati på papiret. Det gik galt allerede ved det første valg. Rundtomkring i Frankrig turde mange vælgere ikke deltage. De frygtede at blive straffet af andre i

Ludvig 16., konge af
Frankrig 1774-1792.
Billede af Antoine-
François Callet, 1779.

landsbyen, som var uenige med dem i, hvordan landet skulle styres. Det var derfor kun 20 % af vælgerne, som deltog.

Alle i Nationalkonventet støttede revolutionen. Men indbyrdes var medlemmerne voldsomt uenige. Hvad skulle der ske med kongen? Og hvordan skulle de mange problemer løses? Ikke alene var landet i krig, der var også oprør. Bønder ude i landet ville ikke i krig og sætte livet på spil for at forsvare revolutionen. Og i Paris var der mangel på brød og mange andre helt livsnødvendige ting.

Håndværkere, handlende og arbejdere i Paris sluttede sig sammen for at kræve stabile og tilstrækkelige forsyninger af brød til priser, som almindelige mennesker kunne betale. De kaldtes *sansculotter*. Det betyder "uden knæbukser". De gik nemlig ikke i fornemme knæbukser af silke, som de rige, men bare i almindelige lange bukser af grovere stof.

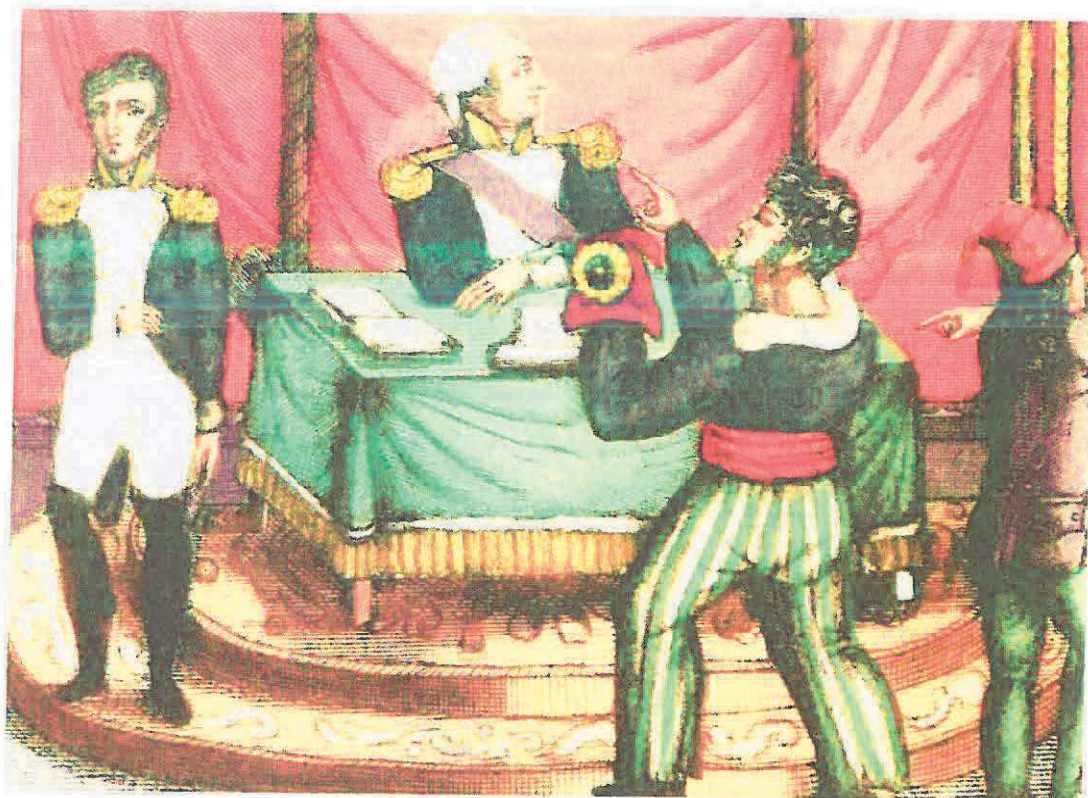
Ud over at forlange brød forlangte sansculotterne også en langt mere konsekvent og gennemgribende revolution i Frankrig. Kongen skulle afsættes, brødet skulle være billigere, og alle modstandere af revolutionen skulle straffes. Der var medlemmer af Nationalkonventet, som havde nogenlunde de samme holdninger. De blev kaldt *montagnarder*, fordi de sad øverst i salen, nærmest som på et bjerg, der på fransk hedder montagne. Deres leder hed Maximilien Robespierre, og fra 1793 til 1794 var han reelt diktator i Frankrig. Han forstod nemlig både at udnytte sansculotternes støtte og den trussel, de udgjorde. Robespierres kritikere turde ikke sætte sig op imod ham, af angst for at sansculotterne ville storme konventet og fjerne deres modstandere.

Robespierre og hans folk forsvarede landet og revolutionen ved at styre hårdt og brutalt. De sikrede, at både befolkningen og hæren fik de varer, de havde brug for. På den måde lykkedes det faktisk at slå Frankrigs fjender tilbage. Men med voldsomme midler. I løbet af 1793 blev først kongen og derefter dronningen henrettet – og det stoppede slet ikke der.

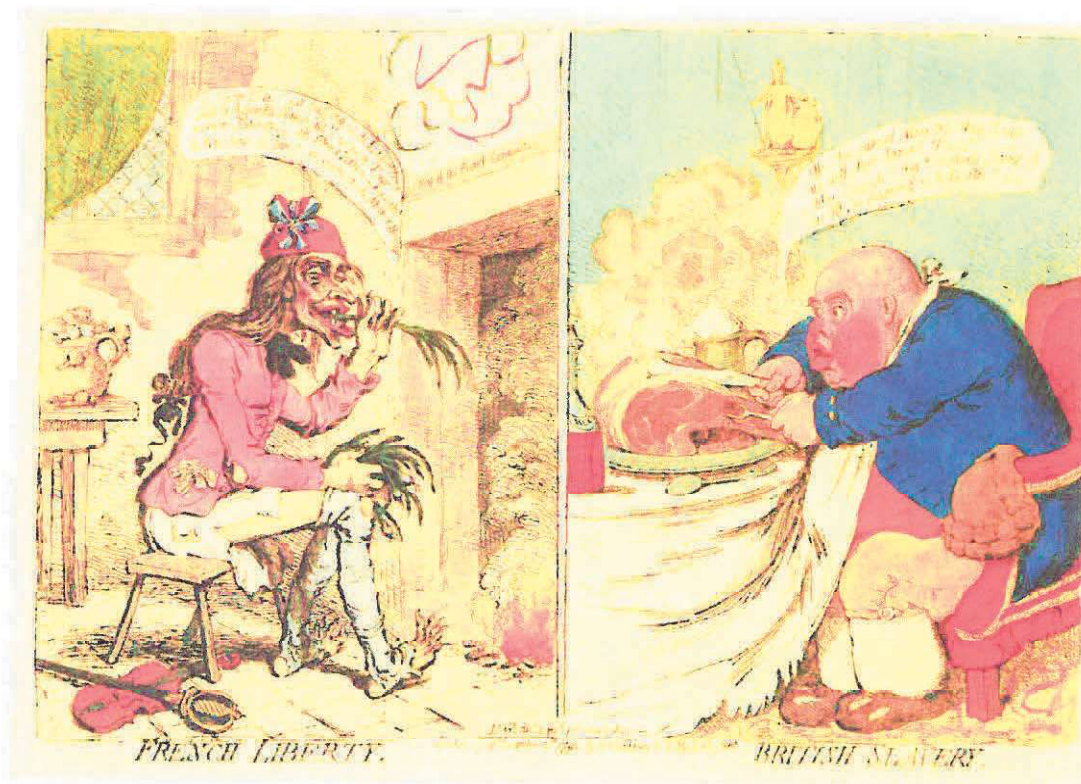
Konventsdekretet

Den 10. juni 1794 fik Robespierre Nationalkonventet til at vedtage et dekret, som gav ham ret til at halshugge enhver, som han og hans folk mente var fjender af folket og revolutionen. Selvom mange allerede var

Sansculotterne var jævne folk og den franske revolutions mest radikale tilhængere. På billedet er vist en af sansculotterne, der tilbyder en frygisk hue til den tilfangede Ludvig 16.

Engelsk satiretegning af de franske sansculotter, september 1792. England var ligesom Frankrig et samfund på vej mod frihed og folkestyre, men tegningen giver meget tydeligt indtryk af, at mange briter var skeptiske over for det, der foregik i Paris.

blevet henrettet, ville magthaverne have endnu bedre muligheder for at forfølge deres fjender. Når man nærlæser denne lov, kan man se, hvor let man risikerede at miste hovedet. Én ting var, at der var dødsstraf for at samarbejde med landets fjender eller oprørerne eller for at forhindre fødevarer i at nå frem til Paris. Men der var også dødsstraf for at skabe modløshed og tale grimt om Nationalkonventet.

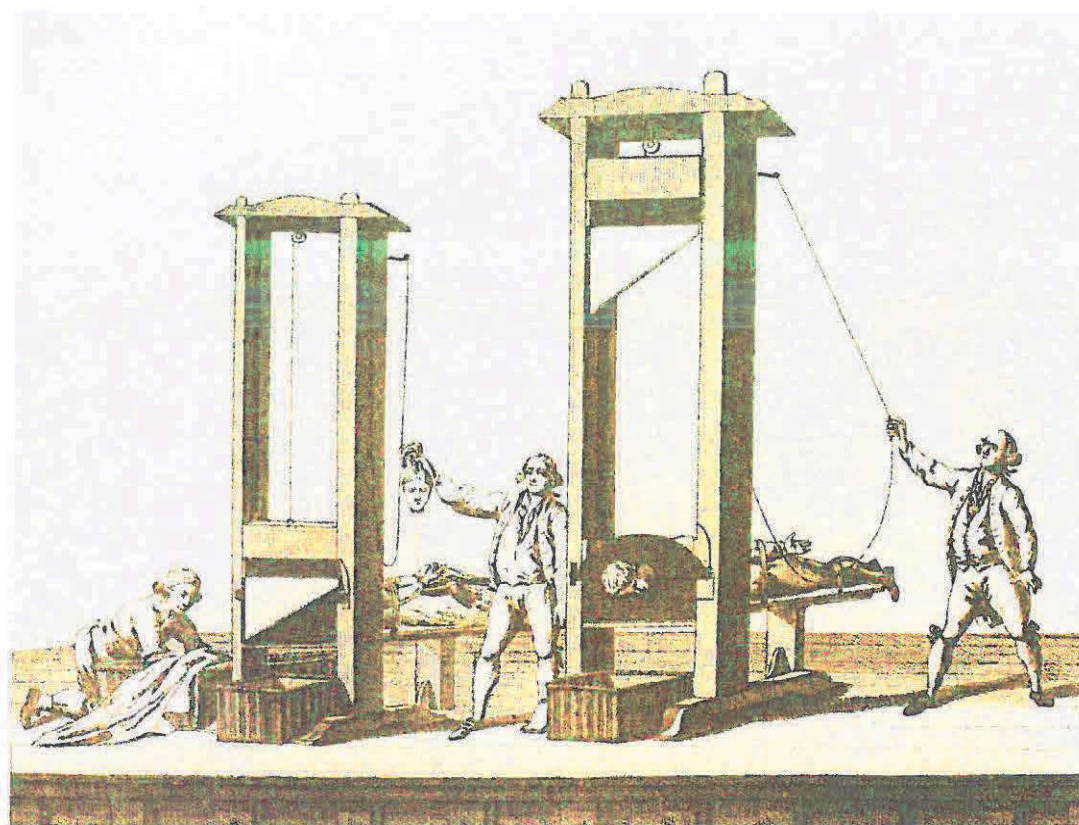
Nationalkonventet var ikke meget for at vedtage loven. For det første gik den imod alle oplysningstidens tanker om individets rettigheder, fx retten til en fair retssag, hvor man som anklaget kunne forsvare sig. Som en af Robespierres støtter sagde: "De skyldige har ingen ret til en forsvarer – og de uskyldige har ikke brug for en." For det andet gøs politikerne ved tanken om, at loven meget snart kunne blive brugt imod dem selv.

Det havde de god grund til. I løbet af det sidste års tid havde Robespierre sørget for at henrette hundredvis af sine politiske modstandere – endda mange af dem, der få år før havde været med til at starte revolutionen. Nationalkonventet turde ikke stritte imod, fordi de frygtede, at sansculotterne så ville vælte ind i bygningen og slå dem ihjel. Det var kun Robespierres soldater, som holdt dem ude.

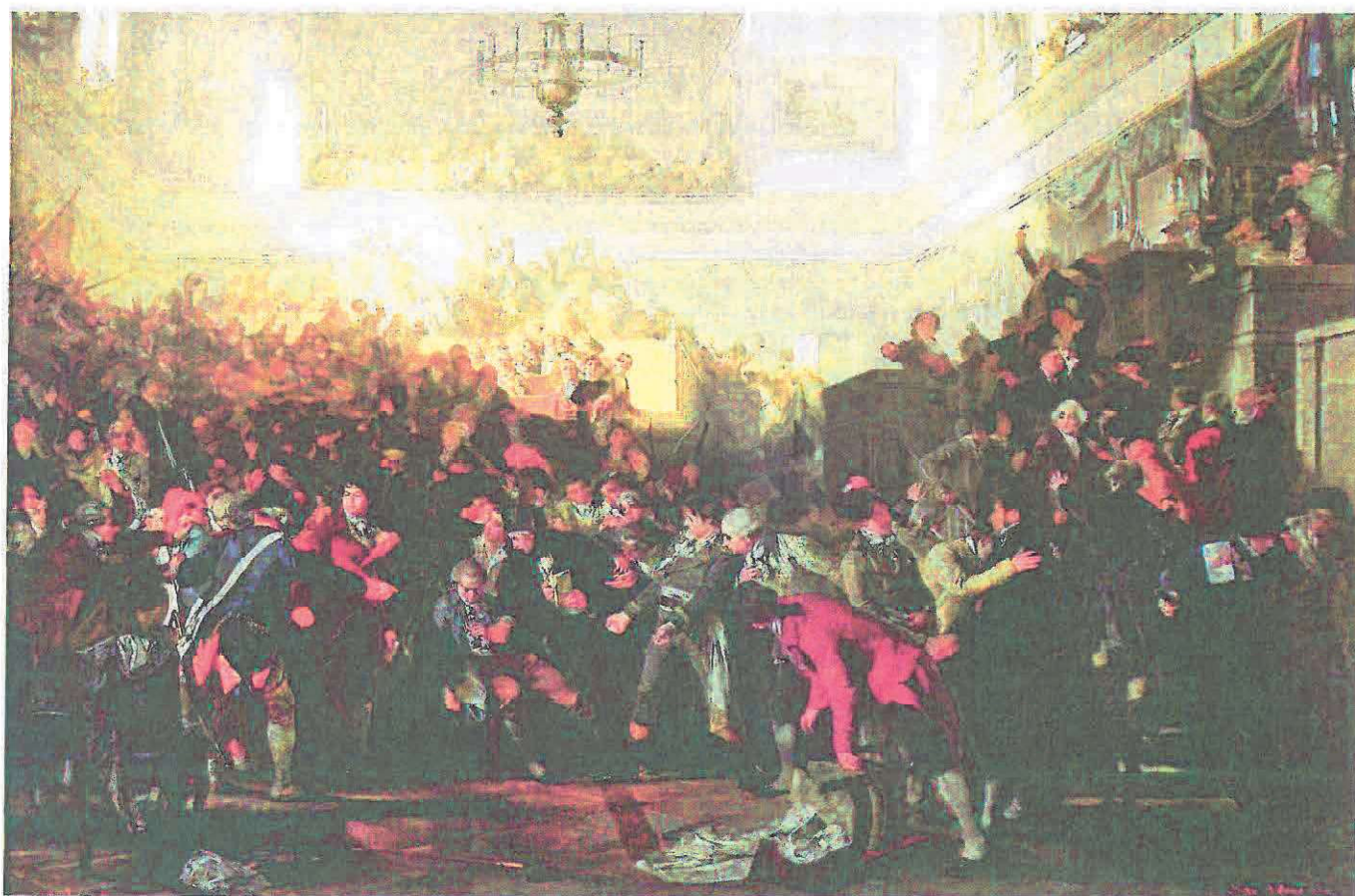
Revolutionen var endt i, at Frankrig havde erstattet en enevældig konge med en brutal og hensynsløs diktator. Robespierre havde en drøm om at skabe et nyt og bedre samfund med udgangspunkt i oplysningstidens idealer, og en del tyder på, at det faktisk var Robespierre, som første gang brugte mottoet "Frihed, lighed og broderskab". Men han var også villig til med magt at fjerne alle, som stod i vejen for, at hans drøm blev til virkelighed. Der var ikke længere plads til demokratisk diskussion og dialog. Efter at den nye lov blev vedtaget, tog halshugningerne for alvor fart. I alt blev der henrettet omkring 17.000 mennesker, mens Robespierre havde magten.

Der blev stille i Paris. Selv i køen ved bageren turde ingen sige noget. Det var jo ikke til at vide, om ham bagved ville gå til myndighederne og nævne ens navn.

Den franske læge Joseph Ignace Guillotin foreslog at bruge en maskine til halshugninger, da den i modsætning til en bødde var god til at hugge hovedet af i første forsøg. Derfor blev maskinen opkaldt efter ham - hvilket han ikke var så glad for.

Konventet tager magten fra Robespierre den 27. juli 1794. Han ses siddende i forgrunden til venstre.

Robespierre bliver selv henrettet

Desværre var det ikke kun Robespierre og sansculotterne, som havde svært ved at leve op til oplysningstidens idealer om demokratisk dannelse. Da Frankrig ikke længere var et enevældigt kongedømme, skulle Nationalkonventets politikere overtage magten. Men mange af dem kunne nemt bestikkes, og når Nationalkonventet holdt møder, skete det flere gange, at nogle havde betalt fattige kvinder for at sidde og mumle og snakke på tilhørerpladserne, så ingen kunne høre, hvad deres politiske modstandere sagde.

Til sidst gik Robespierre dog for langt. Han truede så ivrigt med at sende folk i guillotinen, at de fleste omkring ham frygtede snart at ende der selv. Da Robespierre den 27. juli 1794 forsøgte at holde tale, larmede Nationalkonventet så meget, at ingen kunne høre ham. Det endte med, at han blev arresteret, og få timer efter blev han og 21 af hans tilhængere selv halshugget. Næste dag blev yderligere 71 af hans støtter henrettet. Fra da af kørte guillotinen i et mere roligt tempo.

Robespierre havde været villig til at bruge voldelig undertrykkelse af sine modstandere for at virkeliggøre sin utopi om et nyt og bedre samfund. Efter hans død blev magthaverne mindre brutale. Men de var heller ikke drevet af de samme høje idealer, som Robespierre var.

KILDER

Kilde 8.1 (uddrag)

Konventsdekret om folkets fjender, 10. juni 1794

Revolutionsdomstolen er oprettet for at straffe folkets fjender.

Folkets fjender er de, som søger at ødelægge folkets frihed, enten ved magtanvendelse eller snuhed.

De følgende anses for at være fjender af folket:

De, som har igangsat genskabelsen af monarkiet eller har søgt at tale nedsættende om eller opløse Nationalkonventet og den revolutionære og republikanske regering ...

De, som har forrådt Republikken under kommandoen af fæstninger og hære eller i enhver anden militær funktion, har udvekslet oplysninger med Republikkens fjender, arbejdet for at forstyrre forsyningen til eller bistanden til hæren; de, som har søgt at forhindre forsyningen af Paris eller skabe knaphed i Republikken;

De, som har støttet Frankrigs fjenders planer, enten ved hjælp til beskyttelse og straffrihed for konspiratorer og aristokrati, ved at forfølge og bagtale patriotisme, ved at bestikke folkets repræsentanter, eller ved at rakke ned på Revolutionens principper eller regeringens love og tiltag gennem falsk og troløs udførelse.

De, der har bedraget folket eller folkets repræsentanter for at føre dem ud i foretagender i strid med frihedens interesser;

De, som har søgt at sprede mismod for at gavne de tyranners forehånder, som har sluttet sig sammen mod Republikken;

De, som har udsendt falske nyheder for at splitte eller forvirre folket;

De, som har søgt at vildlede den offentlige mening og forhindre vejledningen af folket, at fordærve moralen og den offentlige bevidsthed, at svække energien og renheden i revolutionære og republikanske principper eller hindre deres fremgang, enten ved kontrarevolutionære eller lumske skrifter eller enhver anden intrige;

Uærlige leverandører, som bringer Republikkens sikkerhed i fare. De, der ødsler folkets formue væk ...

De, som betroet med offentlige hverv drager fordel af det for at tjene Revolutionens fjender, chikanere patrioter eller undertrykke folket;

Endelig alle, som er udpeget i tidligere love om afstraffelse af konspiratorer samt kontrarevolutionære, som med enhver form for midler og i enhver skikkelse, de antager, har angrebet Republikkens frihed, enhed og sikkerhed eller har arbejdet for at forhindre styrkelsen af den ....

Det nødvendige bevis for at dømme folkets fjender består af enhver form for bevis, materielt eller moralsk, mundtligt eller skriftligt, som på naturlig måde kan sikre godkendelse fra ethvert retfærdigt og fornuftigt sind; rettesnoren for dommene er nævningenes samvittighed, oplyst af kærligheden til Fædrelandet; deres mål er Republikkens triumf og ødelæggelsen af dens fjender; fremgangsmåden er de simple midler, som god fornuft dikterer for at komme frem til viden om sandheden i den forstand, som loven bestemmer...

Enhver borger har ret til at pågribe konspiratorer og kontrarevolutionære samt at fremstille dem for dommerne. Han er forpligtet til at angive dem, så snart han får kendskab til dem, ellers er han medskyldig ...

De anklagede vil blive forhørt offentligt i retssalen; formaliteterne angående forudgående hemmelig undersøgelse anses for overflødige.

Hvis enten materielt eller moralsk bevis findes, skal der ikke ske yderligere forhør af vidner, medmindre den slags formaliteter forekommer nødvendige, enten for at afsløre medskyldige eller på grund af et andet, væsentligt hensyn til den offentlige interesse ...

Loven tilbyder patriotiske nævninge som forsvarere for bagtalte patrioter, den tilbyder ikke forsvarere til konspiratorer.

Den offentlige anklager må ikke selv frikende en anklaget person, som er blevet sendt til domstolen eller en, han selv har bragt for den; hvis der ikke er grund til at anklage ham for domstolen, skal han indsende en skriftlig og begrundet rapport ...

Straffen for alle overtrædelser under Revolutionsdomstolens domsmyndighed er døden.

Kilde 8.2 (uddrag)

Robespierres tale til Nationalkonventet, 5. februar 1794

Maximilien
Robespierre
(1758-1794)

Hvad er målet for vores revolution? Den rolige nydelse af frihed og lighed; den evige retfærdigheds styre, hvis love er indgraveret ikke på marmor eller sten, men i menneskers hjerter, endog i hjertet på slaven, som har glemt dem, og på tyrannen, som fornægter dem.

Vi ønsker den tingenes orden, hvor alle de lave og onde lidenskaber er lagt i lænker, og alle de velgørende og generøse lidenskaber er vækket af lovene; hvor ambition består i et ønske om at fortjene ære og tjene landet: hvor udmærkelser vokser frem af lighedens system, hvor borgeren bøjer sig for magistratens autoritet, magistraten adlyder folkets, og folket er regeret af en kærlighed til retfærdigheden; hvor landet sikrer ethvert individs velbefindende, og hvor hvert individ finder stolthed i sit lands velstand og ære; hvor hver sjæl udvider sig ved en fri kommunikation af republikanske følelser og ved nødvendigheden af at fortjene et stort folks agtelse: hvor kunsterne tjener til at forskønne den frihed, som giver dem værdi og støtte, og handel er en kilde til offentlig velstand og ikke kun til umådelige rigdomme for nogle få individer.

Vi ønsker, at moral må sættes i stedet for egoisme i vores land, retsindighed i stedet for falsk ære, principper i stedet for sædvane, pligter i stedet for gode manerer, fornuftens imperium i stedet for modens tyranni, en foragt for last i stedet for en foragt for uheld, stolthed i stedet for uforskammethed, storsind i stedet for forfængelighed, kærlighed til æren i stedet for kærligheden til penge, gode mennesker i stedet for godt selskab, fortjeneste i stedet for intrige, genialitet i stedet for vid, sandhed i stedet for fremvisen af flitterstads, lykkens tiltrækning i stedet for sanselighedens kedsomhed, menneskets storhed i stedet for de stores smålighed, et storsindet, magtfuldt og lykkeligt folk i stedet for et elskværdigt, betydningsløst og elendigt folk; kort sagt alle en republiks dyder og mirakler i stedet for alle lasterne og absurditeterne ved et monarki.

Vi ønsker kort sagt at opfylde naturens intentioner og menneskets skæbne, realisere filosofiens løfter og befri forsynet for et langt styre af forbrydelse og tyranni. For at Frankrig, engang udmærket blandt slavebundne nationer, ved i ære at overgå alle frie nationer, som nogensinde har eksisteret, må blive en model for nationer, en skræk for undertrykkere, en trøst for de undertrykte, en pryd for universet, og for at vi ved at besegle dette arbejde med vort blod i det mindste må være vidne til daggryet for en universel lykkes lyse dag. Dette er vores ambition – dette er målet for vores anstrengelser ....

9

KROP OG LIGESTILLING

KVINDER I OPLYSNINGSTIDEN

Mennesker kan lide gode historier. For dem, der boede i Paris under den franske revolution, var der mange historier at følge med i. Hvem var det, som havde magten nu? Hvem var hans fjender, og hvornår ville de skaffe sig af med ham? Ikke alene gik historierne om, hvem der skulle have kappet hovedet af i guillotinen næste gang – man kunne også stille sig op langs ruten og se dem blive kørt til henrettelsen. Ville de mon være trodsige og værdige – eller desperate og fulde af dødsangst? Hvis en pariser ville have mere underholdning ud af dagen, kunne han følge efter vognens knirkende hjul og måske være så heldig at komme tæt nok på til at kunne høre den hvislende lyden af guillotinsblad, der skilte ofrets hoved fra kroppen.

Efter Robespierres død tyndede det ud i henrettelserne. Men der var andre gode historier at følge med i. Nogle af dem handlede om Therese Tallien, en ung og – efter hvad rygter ville vide – meget smuk kvinde. Hun var gift med Jean-Lambert Tallien, en af de politikere, som tog magten fra Robespierre. Therese Tallien og hendes mand var i centrum for Paris' begivenheder. Dels når det handlede om politik, for Jean-Lambert Tallien var blevet en af Frankrigs nye ledere, og Therese Tallien holdt politiske taler til støtte for republikken. Dels når det handlede om at feste.

De boede i et stort hus i udkanten af Paris. Her holdt de fester med deres venner, hvoraf mange var personer med stor indflydelse på politik og kulturlivet i Paris i de år. Det gik ikke stille af, og der blev fortalt en del historier om festerne hos Talliens. En af dem handlede om Thereses Talliens kjole.

Før revolutionen havde rige kvinder korsetter på, som gemte deres krop væk bag stramme stativer af stof og hvalben. Therese Tallien og hendes veninder var med til at skabe en ny mode, hvor en kvindes krop gerne måtte være synlig. De gik uden korset og i lette kjoler, som ikke dækkede ben, arme og nogle gange heller ikke brysterne.

1. Hvordan ændrede kvinders tøj sig under revolutionen?
2. Hvilke rettigheder havde franske kvinder før revolutionen?
3. Hvordan påvirkede revolutionen kvinders muligheder?
4. Hvordan blev der argumenteret imod kvinders rettigheder?
5. Hvordan blev Therese Tallien omtalt i Paris?

MENS DU LÆSER

Therese Tallien i fængslet i 1794, med sit afskårne hår i hånden – klar til at blive halshugget som Robespierres fjende. Men inden da blev Robespierre selv halshugget – og Therese Tallien slap fri. På væggen i baggrunden ses en tegning af hendes mand.

En aften holdt Therese Tallien fest. Hun havde endnu en gang en meget tynd og let kjole på. Den var så let, at hun væddede med en af gæsterne om, at kjolen, sandalerne og hendes armbånd alt i alt ikke vejede mere end to mønter. For at bevise det smed Therese Tallien alt, hvad hun havde på og lagde det på en vægt. Hun vandt væddemålet.

Det er ikke til at vide, om historien passer. Men at den blev fortalt, giver et indtryk af, hvordan pariserne opfattede Therese Tallien. Den franske revolution havde sendt chokbølger igennem alle de forestillinger, som folk havde om samfundet, religionen og kønsrollerne. Efter Robespierres

død blev der også vendt op og ned på, hvad kvinderne i samfundets elite kunne slippe af sted med at gøre.

Har kvinder også rettigheder?

Oplysningstidens kendte forfattere, som for eksempel Locke og Voltaire, tænkte og skrev mange tanker om menneskets rettigheder. Nogle mente, at den slags rettigheder også skulle gælde for kvinder. Den franske revolution var også med til at flytte grænserne for, hvad kvinder generelt kunne tillade sig. Det blev fx muligt for dem at holde taler ved politiske møder. De kunne også klæde sig på nye måder, deltage i eller selv organisere demonstrationer samt i det hele taget påvirke samfundet i en anden og mere synlig grad, end det havde været muligt før.

Det var med til at sætte skub i revolutionen, at kvinder fra Paris den 5. oktober 1789 gik i optog til Versailles for at forlange brød. (samtidig illustration).

DÉCLARATION DES DROITS DE LA FEMME ET DE LA CITOYENNE.

A décrire par l'Assemblée nationale dans ses dernières séances ou dans celle de la prochaine législature.

PRÉAMBULE.

Les mères, les filles, les sœurs, représentantes de la nation, demandent d'être constituées en assemblée nationale. Considérant que l'ignorance, l'oubli ou le mépris des droits de la femme, sont les seules causes des maux publics et de la corruption des gouvernements, ont résolu d'exposer dans cette déclaration solennelle, les droits naturels, inaliénables et sacrés de la femme, afin que cette déclaration, constamment présente à tous les membres du corps social, leur rappelle sans cesse leurs droits et leurs devoirs, afin que les actes du pouvoir des femmes, et ceux du pouvoir des hommes pouvant être à chaque instant comparés avec le but de toute institution politique, en soient plus respectés, afin que les réclamations des citoyennes, fondées désormais sur des principes simples et incontestables, tournent toujours au maintien de la constitution, des bonnes mœurs, et au bonheur de tous.

En conséquence, le sexe supérieur en beauté comme en courage, dans les souffrances maternelles, reconnaît et déclare, en présence

Olympe de Gouges' kampskrift om kvinders rettigheder: "Déclaration des droits de la femme et de la citoyenne, 1791".

kæmpe for: Kvinder kunne ikke stemme, de kunne ikke blive skilt fra deres mænd, de kunne ikke eje huse og arve ligesom mænd og kunne ikke få hjælp, hvis deres ægtefælle slog dem.

Modstand imod ligestilling

Revolutionen førte faktisk til, at nogle af de forbedringer af kvinders rettigheder, som Olympe de Gouges kæmpede for, blev til virkelighed. I 1792 blev der som nævnt vedtaget en lov, der gjorde det muligt for en kvinde at søge skilsmisse – hvilket hurtigt førte til 30.000 skilsmisser i Frankrig. Men træerne groede så afgjort ikke ind i himlen. De fleste af oplysningstidens og revolutionens verdensberømte mænd mente, at der var grænser for, hvad kvinder skulle blande sig i.

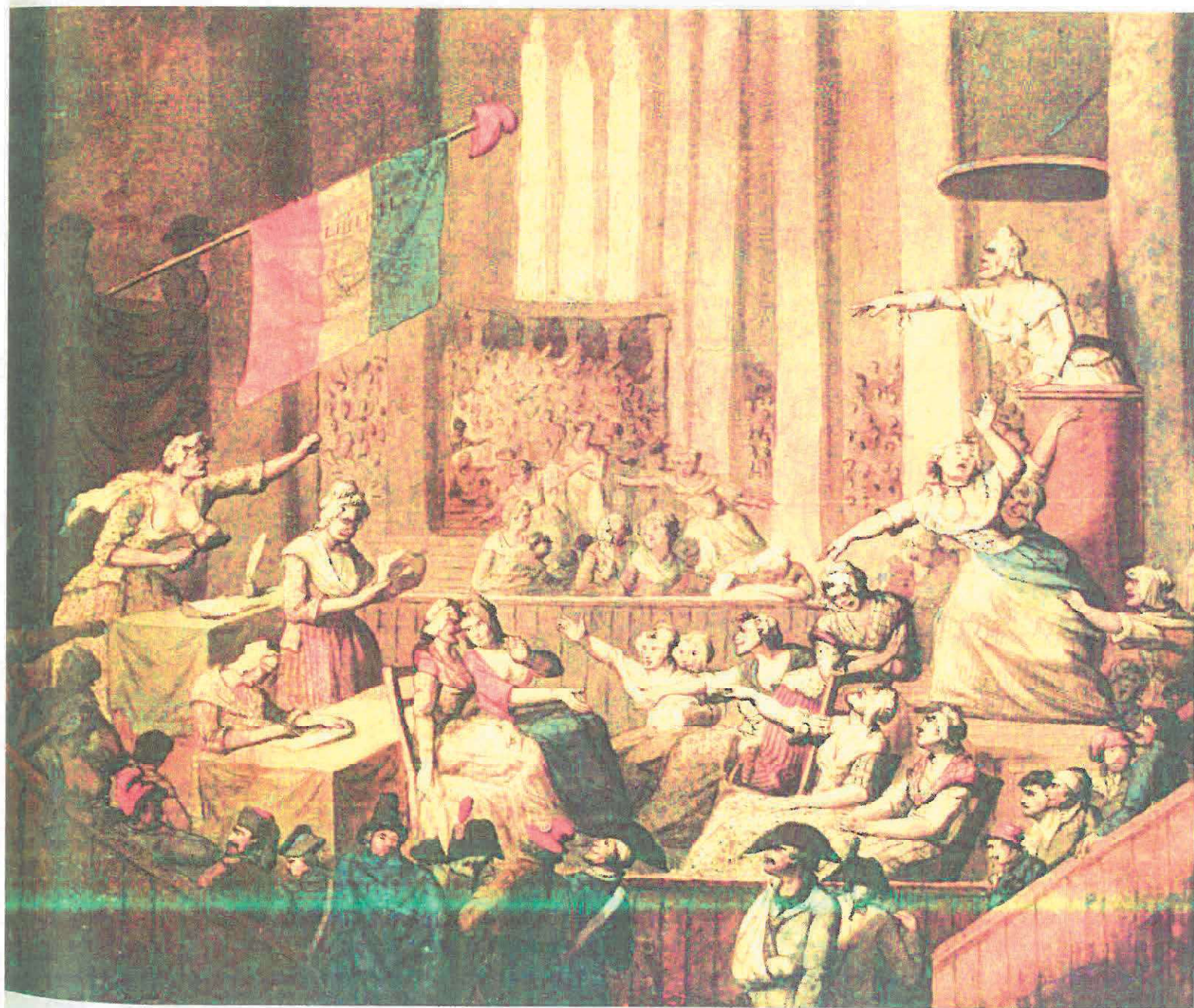
Et af revolutionens helt store vendepunkter i 1789 var faktisk, da en større gruppe af kvinder fra Paris i vrede og protest mod sulten gik til ud til Versailleslottet uden for byen for at forlange, at Nationalforsamlingen og kongen skulle hjælpe dem med at skaffe brød til deres familier. Det førte til, at kongen var nødt til at forlade sit slot og tage ind til Paris. Der var ganske vist også en del mænd med i optøget, men det var et af en række eksempler på, at kvinder i revolutionens Paris samlede sig for at stille politiske krav.

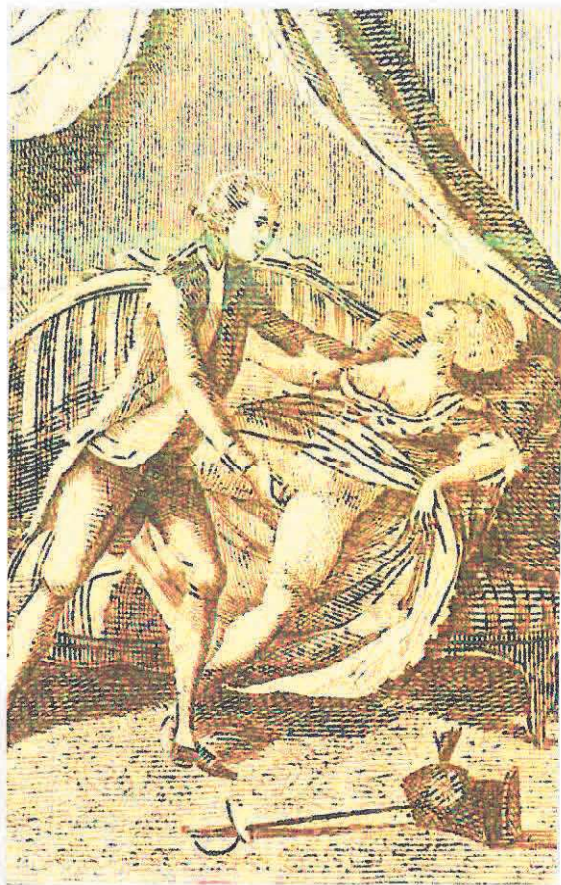
Det gjaldt ikke kun krav om brød, men også om rettigheder. En af de mest kendte kvindelige politikere hed Olympe de Gouges. Hun var vokset op som datter af en slagter, men blev selv forfatter og skrev bøger, skuespil og politiske skrifter. Hun satte plakater op i Paris og holdt taler om de politiske emner, hun brændte for. Et af hendes slagord var, at når kvinder havde ret til at blive henrettet, havde de også ret til at sige deres mening.

Olympe de Gouges var tilhænger af revolutionen, modstander af slaveriet og forkæmper for kvinders rettigheder. På det sidste område var der også meget at

En af dem var forfatteren Rousseau, der bl.a. skrev om befolkningens ret til at diskutere politik og være med til at træffe beslutninger. Hans bøger blev læst i hele Europa og særligt grundigt i salonerne i Paris i tiden op mod revolutionen. De fik stor betydning for de folk, som satte revolutionen i gang. Men Rousseau mente ikke, at befolkningens ret til medbestemmelse gjaldt for kvinder. De skulle blande sig uden om politik og gøre, som deres mænd sagde.

Kunstneren Chérieux viste med dette billede fra 1793, hvordan han opfattede de kvinder, som diskuterede politik under revolutionen.

Et af mange billeder, som blev trykt og solgt i Paris under revolutionen. Det skulle forestille dronning Marie-Antoinette i seng med en soldat.

Efter Rousseaus mening var kvinder ude af stand til at tænke abstrakt og kunne derfor ikke forstå indviklede spørgsmål om, hvordan samfundet skulle udvikle sig. De var ikke lige så rationelle som mænd, da de havde et finere nervesystem og derfor var mere sarte og følsomme. Af samme grund mente han heller ikke, at kvinder kunne beskæftige sig med videnskab. De skulle i stedet koncentrere sig om praktiske opgaver, fx at sy, tage sig af børnene og behage deres mand.

Det var altså Rousseaus holdning, at kvinder skulle behandles med baggrund i, at de var kvinder – og ikke som borgere, der var ligeværdige med mænd. Den måde at tænke på skinnede også igennem i de rygter, som spredtes i revolutionens Paris om den enevældige konges dronning, Marie-Antoinette. Hun blev bl.a. beskyldt for at have sex med sin svoger, adskillige ministre og soldater samt sine kammerpiger, og historierne om hende blev trykt og solgt rundt omkring i Paris.

Det var løgn fra ende til anden, men historierne siger alligevel noget om, at kvinder måtte leve efter andre regler end mænd. De franske konger havde som så mange andre mænd i overklassen oftest haft adskillige elskerinder, så de var langt fra pletfri. Men når lignende historier blev fortalt om Marie-Antoinette, var det for at skade hende – og det virkede, fordi hun var en kvinde. Der var forskellige krav til kvinder og mænd.

Den lange rejse mod rettigheder

Ændrede den franske revolution så kvinders situation? Både ja og nej. Kvinder som Therese Tallien og Olympe de Gouges var på hver sin måde med til at flytte grænserne for, hvad kvinder måtte sige og gøre. De var med til at gøre kvinder mere synlige i samfundet, end de havde været før. Men i de næste 200 år mødte kvinders kamp for ligestilling stor modstand. Først i 1938 blev det muligt for gifte franske kvinder at træffe økonomiske og juridiske beslutninger uden tilladelse fra deres mand. De fik

først valgret i 1944 – og først så sent som i 1965 fik gifte franske kvinder lov til at tage et arbejde uden at spørge ægtefællen om lov. I Danmark måtte kvinder vente på valgretten til 1915, over 100 år efter Olympe de Gouges' død.

Den franske revolution var med til at sætte skred i en bevægelse frem mod større ligestilling mellem kønnene og med tiden også flere rettigheder til kvinder. Men det var små skridt, der blev taget. Det var stadig en lille bane, som kvinderne under revolutionen fik at spille på.

Nogle kvinder var mere behændige til spillet end andre. Olympe de Gouges havde markante synspunkter og var en af Robespierres hårdeste kritikere. Hun mente, at han var magtsyg. Robespierre brød sig ikke om synspunktet og sendte hende i guillotinen. Det var ganske vist ikke, fordi hun var kvinde – hun blev behandlet ligesom mange andre af hans modstandere.

Therese Tallien var datter af en rig bankmand. Det gav hende mulighed for at træffe sin egne valg. Dels ville rygterne vide, at hun havde forhold til en række magtfulde mænd i revolutionsårene. Dels ved vi med sikkerhed, at hun var gift tre gange. Før revolutionen med en fransk adelsmand, under revolutionen med revolutionslederen Tallien. Og efter revolutionen igen med en adelsmand, denne gang fra Belgien.

Man kan godt få det indtryk, at Therese Tallien var god til at tilpasse sig, når tiderne skiftede. Hun holdt taler, hvor hun støttede republikken, men sagde også, at kvinder ikke skulle have samme rettigheder som mænd. De skulle først og fremmest være hustruer og mødre. Man kan så spekulere over, om de synspunkter egentlig passede med det liv, hun levede? Måske var hun bare mere beregnende end Olympe de Gouges. Hvis man skulle beholde hovedet på under den franske revolution, måtte man indordne sig og sørge for at være på magthavernes side. Efter Robespierres henrettelse varede det kun få år, før efternavnet Tallien blev upraktisk for Therese. Der var andre mænd på vej til magten.

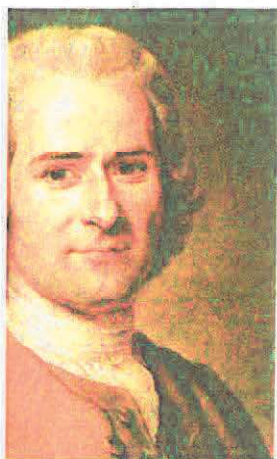

Det var ikke kun i Frankrig, at kvinder i oplysningstiden kæmpede for flere rettigheder. Den britiske forfatter Mary Wollstonecraft (1759-1797) argumenterede for lige rettigheder og uddannelse til kvinder.

KILDER

Kilde 9.1 (uddrag)

Jean-Jacques Rousseau: *Emile – eller Om opdragelsen*, 1762

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) var til stor inspiration for de revolutionære i Paris, fx når det handlede om at indføre demokrati.

Således må al opdragelse af kvinder ske med henblik på mændene. At behage dem, være nyttige for dem, gøre sig elsket og æret af dem, opdrage dem i ungdommen, drage omsorg for dem som voksne, rådgive og trøste dem, skænke dem et behageligt og kærligt liv: se, det er kvinders pligt til hver en tid, og hvad man bør lære dem i deres barndom [...]

Kvindens forstand er en praktisk forstand, som gør det muligt for dem meget dygtigt at finde midlerne til at nå et kendt mål, men som ikke gør det muligt for dem selv at opdage dette mål [...]

Er kvinder i stand til at tænke ting grundigt igennem? Er det vigtigt, at de øver det? Øver de det med succes? Er denne dannelse brugbar i de opgaver, som bliver pålagt dem? Er den forenelig med det enkle liv, der passer sig for dem?

De forskellige måder at betragte og besvare disse spørgsmål fører til to yderligheder: Nogle begrænser kvinden til at sy og spinde i sit hjem sammen med sine tjenestepiger, så hun blot bliver husherrens fornemste tjenerinde; andre vil ikke alene sikre hendes rettigheder, men også lade hende overtage vores; for at lade hende være os overlegen på alle de områder, der passer sig for hendes køn samt lade hende være lige på alle andre områder, er det ikke netop at overgive til kvinden den forrang, som naturen har givet hendes mand?

Kilde 9.2

Olympe de Gouges: *Erklæring om kvindens og borgerindens rettigheder*, 1791

- Artikel 1. Kvinden er født fri og bliver ved med at være lige med manden angående rettigheder...
- Artikel 3. Al samfundsmagt findes i bund og grund i Nationen, som blot er Kvinden og Manden i forening: Ingen sammenslutning, intet individ må udøve autoritet, som ikke udtrykkeligt udspringer af Nationen.
- Artikel 4. Frihed og retfærdighed består i at give alt det tilbage, som tilhører andre; således har udøvelsen af kvindens naturlige rettigheder ikke andre grænser end det vedvarende tyranni, som manden stiller hende overfor; disse begrænsninger bør ændres gennem naturens og fornuftens love.
- Artikel 6. Loven bør være udtryk for folkets vilje; alle borgerinder og borgere må samarbejde personligt eller gennem deres repræsentanter om dens udformning; den bør være den samme for alle: alle borgerinderne og alle borgerne, lige for loven, bør have lige adgang til alle offentlige æresposter, stillinger og embeder, i overensstemmelse med deres evner og uden anden skelnen end den, som deres dyder og talenter berettiger til.
- Artikel 10. Ingen skal forulempes på grund af sine meninger, selv de mest grundlæggende, kvinden har ret til at bestige skafottet; hun bør også have ret til at bestige talerstolen...

Olympe de Gouges (1748-1793), politiker, forfatter, tilhænger af revolutionen, modstander af slaveriet og forkæmper for kvinders rettigheder.

Kilde 9.3

Dekret om skilsmisse, udstedt af den lovgivende forsamling i Paris, 20. september 1792

- Artikel 2. En skilsmisse kan ske gennem ægtefællernes gensidige samtykke.
- Artikel 3. En af ægtefællerne kan få skilsmisse ved helt enkelt at erklære, at temperamenter og karakterer er uforenelige.
- Artikel 4. En af ægtefællerne kan på samme måde få skilsmisse af særlige grunde, som er:
- demens, sindssyge eller vold fra en af ægtefællerne.
  - hvis en af dem bliver idømt straf på legemet eller anden alvorlig straf.
  - kriminalitet, grusomhed eller alvorlige krænkelser af den ene part mod den anden.
  - erkendte moralske udsvævelser.
  - hvis konen forlader manden, eller manden forlader konen, i mindst to år
  - den enes fravær, uden nyt, i mindst fem år.

Kilde 9.4 (uddrag)

Code Civil, lovgivning for hele Frankrig, udstedt af Napoleon Bonaparte, 1804

Om ægteskab og skilsmisse:

213. Manden skylder sin kone beskyttelse, konen skylder sin mand lydighed.
229. Ægtemanden kan anmode om skilsmisse med baggrund i sin kones utroskab.
230. Konen kan anmode om skilsmisse med baggrund i sin mands utroskab, hvis han har bragt sin elskerinde ind i deres fælles hjem.
231. Ægteskabets parter kan gensidigt forlange skilsmisse med baggrund i overgreb, mishandling eller alvorlige skader, udført af den ene part mod den anden.

232. Dom over en af ægteskabets parter til en vanærende straf skal for den anden være en grund til skilsmisse.
233. Det gensidige og vedholdende samtykke fra ægteskabets parter, udtrykt på den måde, loven foreskriver, under de betingelser og efter de beviser, den foreskriver, vil være tilstrækkeligt til at bevise, at deres fælles liv er uudholdeligt for dem; og at der findes, med henvisning til dem, en uigendrivelig grund til skilsmisse.
275. Det gensidige samtykke fra gifte personer skal ikke blive godtaget, hvis manden er under 25 år, eller kvinden er under 21.
276. Det gensidige samtykke kan ikke modtages før to år efter ægteskabets indgåelse.
277. Det kan ikke godtages efter 20 års ægteskab, eller hvor konen er blevet 45 år gammel.
298. I det tilfælde, hvor loven tillader skilsmisse på grund af utroskab, skal den skyldige part aldrig tillades at gifte sig med sin medskyldige. Den utro kone skal dømmes på samme måde og, på anmodning af anklageren, til indespærring i fængsel i en periode mellem tre måneder og to år.

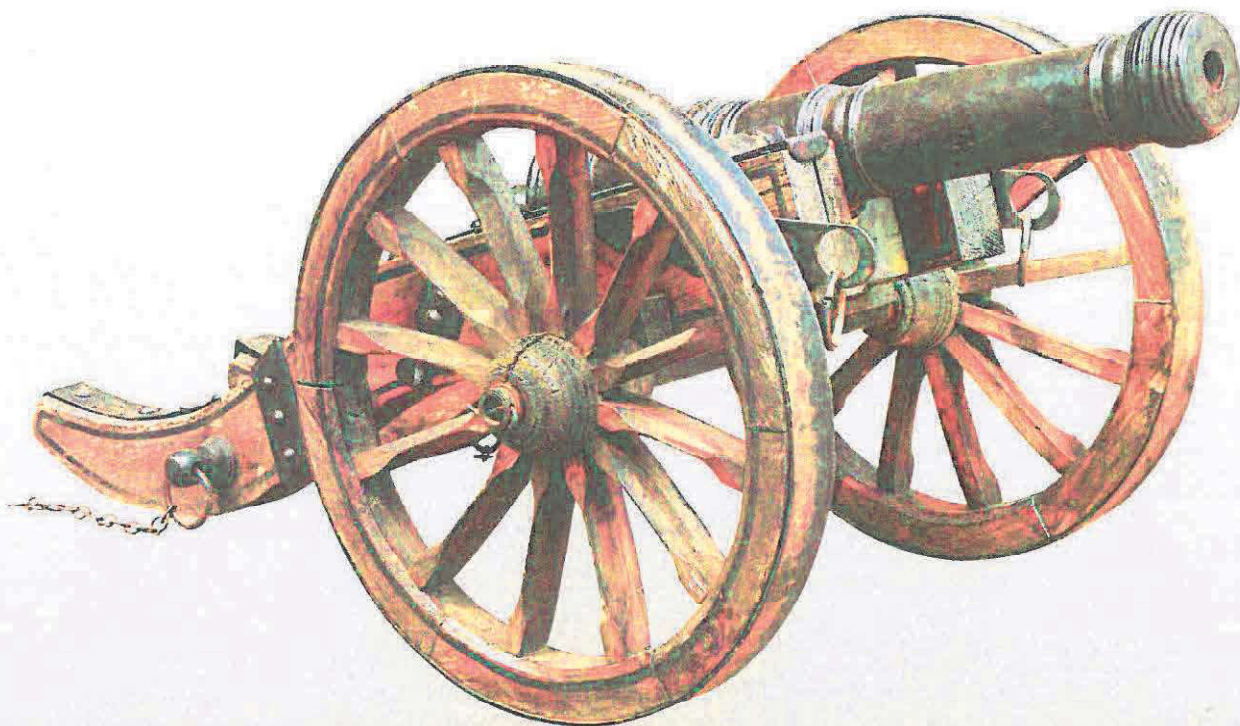
Om børn og forældre:

371. Et barn af hvilken som helst alder skylder sin fader og moder ære og respekt.
372. Han er under deres kontrol, indtil han bliver myndig, eller deres forældremyndighed er ophørt.
373. Faderen alene udøver denne kontrol under ægteskabet.

10

ORDEN OG FRIHED

HVORDAN SKABES DEMOKRATI?

Da Robespierre blev henrettet, gik der et suk af lettelse igennem Paris. Risikoen for at blive halshugget var med ét slag blevet meget mindre. Til gengæld havde alle grusomhederne ført til, at den lidt naive begejstring og tro på en lys og bedre fremtid var fordampet. De politikere, som fik magten efter Robespierre, var knap så grusomme. Men de havde i høj grad været rodet ind i den brutale jagt på revolutionens modstandere. Derudover var de lige så glade for magt som Robespierre og hans tilhængere – og desuden væsentligt mere korrupte.

Stemningen var derfor ikke kun lettet, men også præget af håbløshed. Efter at Paris og dens indbyggere havde gået så meget ondt igennem, var det hele alligevel lidt det samme som før. Endnu en gang var der kommet nye magthavere til, som viste sig ikke at være meget bedre end kongen og adelen.

Pariserne reagerede ved at feste og gøre nar af alle de dramatiske begivenheder. Robespierre havde ment, at mennesket skulle sætte sine egne behov til side og arbejde hen imod højere mål. Når de højere mål havde vist sig umulige at nå, kunne man jo lige så godt have det sjovt.

Moden ændrede sig. Kvinderne begyndte at gå i lette, gennemsigtige stoffer, som dækkede mindre og mindre af kroppen – ligesom Therese Tallien. Det blev en dille for både mænd og kvinder at lade sig klippe kort i nakken, ligesom man havde gjort ved dem, der skulle henrettes. Der blev holdt store fester i Paris, hvor alle kunne købe en billet, hvis de havde råd. Her kunne de synge, danse, drikke og fejre, at de ikke var endt i guillotinen.

1. Hvorfor var folk i Paris stadig utilfredse, selvom Robespierre var blevet halshugg?
2. Hvorfor blev Napoleon fransk kejser?
3. Hvorfor endte han på en ø i Sydatlanten?
4. Hvilken betydning fik den franske revolution for udviklingen af demokratier i Europa?
5. Hvordan var udviklingen af demokrati i Storbritannien og Danmark forskellig fra udviklingen i Frankrig?

MENS DU LÆSER

Paul Jean Barras
havde magten i
Frankrig 1795-1799.

Jacques-Louis
Davids maleri af
Napoleon, der i
spidsen for sin hær
krydser Alperne i
maj 1800. Billedet
blev malet få år
efter.

Napoleon tager magten

Men problemerne, der havde udløst revolutionen fem år tidligere, eksisterede stadig. Frankrig fik i 1795 igen en ny forfatning, og den var ikke var særligt demokratisk. Mange mænd kunne stemme, men det var kun de allerrigeste, som kunne blive valgt. De nye magthavere svindlede med valgene. De fattige var stadig fattige og forsøgte igen at tvinge sig vej ind i konventet for at kræve brød og en ny revolution.

Andre forsøgte at genindføre kongedømmet.

Konventet udnævnte et af sine medlemmer, Paul Barras, til at sætte en stopper for protesterne og nedkæmpe modstanden mod styret. Han fik her god hjælp af en officer ved navn Napoleon Bonaparte. For første gang under den franske revolution blev hæren og dens kanoner for alvor vendt mod befolkningen og brugt til at stoppe de rasende menneskemængder i gaderne. Det førte til, at omkring 300 blev dræbt. Det førte også til, at den franske revolution reelt var slut.

Nu var der igen ro og orden i de parisiske gader. Det var slut med forvirring og diskussion. Magten lå som på den enevældige konges tid hos den, der havde hæren på sin side. Til at starte med var det Barras.

17. juni 1789: Stænderforsamlingens tredjestand erkender at den er Frankrigs Nationalforsamling. Derefter bliver Frankrig et konstitutionelt monarki.

10. august 1792: Kongen fratages endegyldigt al magt.

21. september 1792: Nationalkonventet mødes for første gang og erklærer kort efter, at Frankrig er en republik. Robespierre får stor politisk indflydelse.

28. juli 1794: Robespierre henrettes. Den nye reelle leder viser sig hurtigt at være Paul Jean Barras.

10. november 1799: Napoleon Bonaparte tager magten ved et kup.

2. december 1804: Napoleon udnævner sig selv til kejser af Frankrig.

22. juni 1815: Napoleon opgiver endegyldigt at være kejser af Frankrig.

HVEM HAR MAGTEN I FRANKRIG?

Han blev hurtigt Frankrigs reelle leder. Men efter få år skulle det vise sig, at det var Napoleon, som soldaterne havde tillid til, da han var en blændende dygtig general. I 1799 tog han definitivt magten og udnævnte sig selv til "konsul" – en titel fra det gamle Romerrige. På det tidspunkt var mange franskmænd sikkert lettede over, at de usikre tider var forbi.

I 1804 udnævnte Napoleon sig selv til kejser af Frankrig. Han havde opnået så stor magt og popularitet, at ingen kunne eller ville bremse ham. Han fortsatte krigene mod de andre europæiske lande og havde så stor succes med det, at han i en årrække kunne flytte landegrænser og skifte konger og fyrster ud, som han havde lyst.

Napoleons evne til at handle og udøve magt imponerede mange. Den tyske filosof Hegel var en af dem, som var dybt betaget. I løbet af sit liv kom han frem til, at en stærk og forstandig leder var bedre for et samfund end det at have demokrati. Derfor var det også logisk, at han beundrede Napoleon.

En sådan ukritisk beundring af en stærk leder har ikke meget med demokrati at gøre. Men måske er der alligevel en sammenhæng mellem oplysningens fokus på det enkelte individs ret til at forfølge sin egen lykke og det at se op til stærke ledere, som kan sætte sig igennem og skubbe andre til side?

Triumbuen i Paris –
et monument over
Napoleons sejr i
krig

Indførelsen af kejserdømmet var tegn på, at Frankrig var kommet meget langt væk fra oplysningstidens idealer om folkestyre. Ytringsfriheden var stærkt begrænset, og kejserens hemmelige politi overvågede ivrigt befolkningen. Napoleon indledte et samarbejde med paven og kirken, som igen fik lov at overtage skolerne for de mindre børn.

Samtidig førte Frankrigs kejser en lang række krige mod de andre europæiske lande. Det gik godt i en lang periode, men i 1815 led han sit sidste og endelige nederlag, og sejrherrene sendte ham til Sankt Helena, en ø midt ude i Atlanterhavet, noget syd for ækvator. Den henrettede konges bror fik lov til at komme tilbage og blive konge af Frankrig. Adelige flygtninge vendte igen hjem og fik de godser tilbage, som var blevet taget fra dem under revolutionen. Der blev ganske vist valgt et parlament, men meget få kunne stemme, og de valgte nogle politikere, som kraftigt støttede kongen.

Selvom den franske revolution dermed kunne se ud til at have været helt forgæves, betød den alligevel en afgørende forskel. Den satte en skræk i livet på magthavere i hele Europa, som nogle steder gjorde det lidt nemmere senere hen at indføre demokrati. En del konger blev mere villige til at give noget af magten fra sig, når de – med Frankrig som skrækeksempel – kunne se faren ved ikke at gøre det. Det var fx tilfældet i Danmark. Alligevel var det ikke slut med kampe i gaderne. I 1830 og 1848 var der oprør og revolutioner i mange europæiske lande, også i Paris. Her skete det desuden igen i 1871.

Andre veje til demokrati

Men behøvede vejen imod demokrati at være så voldelig? I England havde der siden middelalderen været et parlament, som bestod af repræsentanter fra befolkningen – dog først og fremmest fra den rigeste del af den. Med tiden fik parlamenter mere magt, og i 1640'erne endte det med en borgerkrig, hvor kongen blev halshugget, og parlamentet styrede England selv. Efter nogle år fik England igen en konge, men parlamentet ville ikke uden videre afgive magten. I 1689 blev parlamentet og kongen enige om erklæringen "Bill of Rights", hvori der stod, hvordan magten skulle deles mellem kongen, adelen og borgerskabet. Borgerne samledes i den ene

halvdel af parlamentet, som hed Underhuset, mens adelen holdt til i den anden del, Overhuset. Begge forsamlinger havde politisk indflydelse, og det havde kongen også.

I den periode, hvor den franske revolution rasede, var det kun 7-8 % af de voksne mænd i England, der kunne stemme. Men i løbet af 1800-tallet blev det gradvist flere og flere. I 1928 blev der indført valgret til alle over 21 år, både mænd og kvinder, og de adelige i Overhuset havde reelt mistet deres politiske indflydelse. Storbritannien var blevet et demokrati, som vi kender det i dag – efter et langt mindre voldeligt forløb, end tilfældet var i Frankrig.

I Skandinavien gik det endnu fredeligere til. I Danmark indførtes demokratiet gradvist fra den første grundlov i 1848 til grundloven i 1915, hvor vi også fik valgret til tjenestefolk og kvinder. Det skete ikke

Den Grundlov-
givende Rigsforsam-
ling, oliemaleri af
Constantin Hansen.

uden modstand. Hverken godsejere, borgere fra partiet Højre eller kong Christian 9. var meget for at indføre parlamentarismen – dvs. at landet ledes af en regering, som ikke må have et flertal imod sig i Folketinget. Men de gav efter i 1901.

På den måde blev det danske demokrati til, skridt for skridt og over en lang periode. Ikke alene gik der lang tid fra den første grundlov i 1848 til 1915-grundloven. Der havde også været en lang periode inden den første grundlov, hvor kongens rådgivere og embedsmænd langsomt og gradvist fik indflydelse på, hvordan landet skulle ledes – selvom det hed sig, at den danske konge var enevældig og kunne bestemme alting selv.

Mens Danmark havde haft enevældige konger, gjorde deres ministre en stor indsats for at fjerne embedsmænd, som var korrupte og stak statens penge i deres egne lommer. Da Danmarks første grundlov blev indført, kunne befolkningen derfor have en vis tillid til, at en demokratisk valgt regering ikke bare ville rage statens penge til sig. Danmark er i dag stadig et af de lande i verden, hvor offentligt ansatte er mindst korrupte, og hvor befolkningen har størst tillid til, at staten faktisk vil os det godt.

Den engelske konservative Edmund Burke skrev i 1790 en bog, *Tanker om den franske revolution*, hvor han var meget kritisk over for værdierne frihed, lighed og broderskab. Ifølge Burke var den franske revolution et eksempel på, at den individuelle frihed førte til, at alle i samfundet bare gjorde, som de selv havde lyst til – og at det fik samfundet til at bryde sammen. Derfor var det efter Burkes mening nødvendigt, at et samfunds borgere samt landets regering og dens embedsmænd alle lod sig styre af disciplin, respekt for autoriteter og moral.

Det er sikkert de færreste af os i dag, som vil være enige i alle Burkes synspunkter, men han har nok fat i en del af forklaringen på, at den franske revolution løb så grundigt af sporet. Der var alt for mange forskellige grupper og personer i revolutionens Frankrig, der kæmpede for hver sin dagsorden. Når nye politikere kom til, var der både udbredt og berettiget mistanke om, at de ikke ville samfundets bedste, men kun ville mele deres egen kage. Til sidst kunne man lige så godt støtte Napoleon. Han kunne i det mindste skabe ro og orden.

KILDER

Kilde 10.1 (uddrag)

Steen Busck: *Verdenshistorie. Jægersamfundet, bondesamfundet og kapitalismen. Tiden indtil 1914* (udgivet i 1980)

Nu gik pariserne for anden gang i aktion. Overbeviste om, at kongen stod i ledtog med fjenden, tvang de den lovgivende forsamling til at afsætte ham og udskrive valg med almindelig valgret til et "nationalkonvent", som skulle udforme en ny forfatning. Regeringen blev sat fra styret, og hærens kommanderende general gik over til fjenden, der stod langt inde i landet.

Pariserne fejede de kommunale myndigheder til side og indsatte en revolutionær kommune under jakobinernes* ledelse. Ved en enorm kraftanstrengelse lykkedes det at reorganisere hæren. Nye masser strømmede til, og fjenden blev standset.

Den revolutionære befolkning var i krig både udadtil og indadtil. Adel, gejstlighed og nu også tilhængerne af det konstitutionelle monarki, derunder store dele af embedsstanden og borgerskabet, kunne når som helst falde dem i ryggen. Paris' befolkning, som aldrig havde haft noget godt i vente fra de høje herrer, og som stadig led af sult og nød, tog, anført af jakobinerne, voldsmagten i brug også indadtil. Mange royalister (dvs. kongetilhængere) blev stillet for en hastigt oprettet domstol og henrettet.

* Radikale tilhængere af revolutionen.

Kilde 10.2 (uddrag)

P. Munch: *Lærebog i Verdenshistorie*, Bind IV, *Den nyeste tid*
(9. udg., 1946)

Den 10. august kom udbruddet. Tætte folkeskarer drog mod Tuilerierne*. Denne gang var det fattigfolk, selve proletariatet, der gik i spidsen, og den røde fane, som siden blev udtryk for den yderste radikalisme, anvendtes her for første gang i stedet for Tricoloren. Tuilerierne værnedes af et par tusind soldater, hvoriblandt Schweizergarden, men da kongen så folkemasserne drage frem mod slottet, besluttede han at søge tilflugt hos den lovgivende forsamling. Her havde kun de mest radikale vovet at give møde. Det vedtog at suspendere kongens magt og holde ham i forvaring samt at indkalde et nyt grundlovgivende nationalkonvent, valgt ved almindelig valgret. Folk fængsledes i mængde, mistænkte for at holde med kongen og fjenderne, og efterretninger om fjendernes fremmarch mod byen bragte raseriet til udbrud. I de første dage af september brød ophidsede skarer ind i fængslerne og myrdede i flæng blandt de mistænkte fanger. Man regner med, at der dræbtes et par tusind af disse. Disse myrderier bragte et stærkt omslag i den stemning, hvormed man i andre lande betragtede revolutionen.

* Slottet, hvor kongen boede.

Et maleri af Jean Duplessis-Bertaux fra 1793 viser, hvordan det parisiske kongeslot Tuilerierne året før blev indtaget og kongens soldater slået ihjel.